

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, завідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, завідділу оперативної інформації, Т. Дубас, канд. наук із соц. комунікацій, завідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.

Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviap.gov.ua.

Ідентифікатор медіа R30-01101

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 1 2024

ЗМІСТ

Коротко про головне

**Зустріч Президента України В. Зеленського
з представниками великого світового бізнесу в Давосі.....3**

**Зустріч Президента України В. Зеленського
з Генеральним секретарем НАТО Є. Столтенбергом 4**

**Переговори Президента України В. Зеленського
з Президентом Швейцарської Конфедерації В. Амхерд.....4**

Аналітика

Політичні акценти

Закіров М.

**Візит Президента України В. Зеленського
до країн Балтії: результати й оцінки експертів.....6**

Тарасенко Н.

**Стан і перспективи отримання допомоги Україні
від США у 2024 р. 13**

Хакімов М. Візит Прем'єр-міністра Великої Британії Р. Сунака в Україну: результати і міжнародне значення в оцінках експертів.....	22
Аулін О. Ісламський світ у 2023 р.	28
Горова С. Засідання Ради Україна – НАТО: основні підсумки в оцінках експертів	35
Нікольський О. Позиція Туреччини щодо вступу України у Євросоюз.....	41
Економічний ракурс	
Кулицький С. Українські біженці в соціумі та на ринку праці країн перебування: тенденції змін і проблеми адаптації наприкінці 2023 р. (Початок. Закінчення в № 2)	46
<u>Наука – суспільству</u>	
Основні напрями діяльності НАН України.....	56
Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....	61
Наукові видання НАН України.....	74
Наука і влада.....	78
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....	81
Нагороди та відзнаки	86

Коротко про головне

Зустріч Президента України В. Зеленського з представниками великого світового бізнесу в Давосі

На полях щорічного засідання Всесвітнього економічного форуму в Давосі Президент України В. Зеленський узяв участь у зустрічі «Керівники великого бізнесу – Україні».

Глава держави поінформував співрозмовників про економічне зростання нашої країни, яке у 2023 р. перевищило 5 %, та про оптимістичні прогнози щодо зростання ВВП на поточний рік.

Президент наголосив, що Україна відновила експортні можливості завдяки функціонуванню незалежного від Росії «зернового коридору». «Ми створили паралельний коридор і продемонстрували, що можемо відтіснити флот Росії з Чорного моря. Ми почали транспортувати не лише зерно, а й інші товари», – зауважив глава держави.

В. Зеленський наголосив, що українська влада докладає значних зусиль для забезпечення захисту від повітряного терору Росії.

Президент запросив представників бізнесу інвестувати в Україну та брати участь у її відновленні. «Важливо, що ви стоїте з нами, я дякую за вашу підтримку. Це дуже важливо – бути тут, підсилювати інвестиції в Україну та підтримувати нашу економіку», – зазначив В. Зеленський.

Глава держави відзначив особливий потенціал і перспективи військового виробництва. Зокрема, він наголосив на важливості кооперації з передовими західними оборонними компаніями.

До зустрічі, зокрема, долучилися: президент Європейської комісії У. фон дер Ляєн, президент Всесвітнього економічного форуму Б. Бренде, Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг, спеціальний представник США з питань економічного відновлення України П. Пріцкер, президент Європейського банку реконструкції та розвитку О. Рено-Бассо, віцеканцлер, міністр економіки та захисту клімату Федеративної Республіки Німеччина Р. Габек.

Спеціальний представник США з питань економічного відновлення України П. Пріцкер закликала світовий бізнес активно вивчати інвестиційні можливості нашої країни. Вона зробила акцент на перевагах економіки, серед яких глобальна диджиталізація державного управління в Україні (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2024. – 16.01).

Зустріч Президента України В. Зеленського з Генеральним секретарем НАТО Є. Столтенбергом

У Давосі Президент України В. Зеленський провів зустріч із Генеральним секретарем НАТО Є. Столтенбергом.

Глава держави подякував Генеральному секретарю НАТО за стійку підтримку з боку Альянсу в захисті від російського вторгнення.

В. Зеленський і Є. Столтенберг обговорили ситуацію на полі бою. Президент поінформував про масовані російські обстріли українських міст і громад, які відбулися останнім часом. Глава держави наголосив на важливості подальшого посилення української системи протиповітряної оборони.

Сторони також обговорили інші оборонні потреби України.

Було відзначено важливість підписання двосторонньої Угоди про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Великою Британією в межах Спільної декларації G7, ухваленої на попередньому саміті НАТО у Вільнюсі.

Президент поінформував про продовження роботи над аналогічними документами з іншими партнерами й наголосив на важливості невідкладного підписання таких угод, які діятимуть до вступу України в НАТО.

В. Зеленський і Є. Столтенберг обговорили підготовку наступного саміту Альянсу у Вашингтоні. Глава держави наголосив, що Україна очікує ухвалення рішень, які наблизять її членство в НАТО (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2024. – 16.01*).

Переговори Президента України В. Зеленського з Президентом Швейцарської Конфедерації В. Амхерд

В. Зеленський за результатами переговорів з В. Амхерд у Берні: Україна має друзів, які допомагають, і Швейцарія – серед них.

У межах робочого візиту до Швейцарії Президент України В. Зеленський провів переговори з Президентом Швейцарської Конфедерації В. Амхерд.

Глава Української держави подякував Швейцарії за небайдужість до українського народу та допомогу в захисті життя. «Бути нейтральними для вас не означає ігнорувати реальність. І ви – морально правдиві. Чесно оцінюєте те, що відбувається зараз у Європі, і допомагаєте нам захищати життя. Я вдячний вам за принципову політичну підтримку України з першого дня повномасштабного вторгнення Росії. Я дякую за приєднання до європейських санкційних пакетів. І, звичайно, за нашу спільну роботу над реалізацією “Формули миру”», – зазначив В. Зеленський, звертаючись до

В. Амхерд під час зустрічі з представниками ЗМІ за результатами переговорів у Берні.

Він акцентував, що позиція Швейцарії завжди має глобальне значення, і висловив подяку за те, що вона допомагає справедливості та відновленню чесного миру.

Президент України також високо відзначив гуманітарну й фінансову допомогу з боку Швейцарії, сприяння у відбудові, політичну та санкційну підтримку. За його словами, сьогодні також обговорювалася нова програма довготермінової підтримки.

«Нагальне питання – доля російських активів, які були заморожені в різних юрисдикціях світу. Світова більшість погоджується, що російська агресія є неспровокованою та злочинною війною, яка не лише порушує цілі та принципи Статуту ООН та буквально кожен принцип норми міжнародного права... Використати активи Росії та пов'язаних з нею осіб для захисту від російської ж агресії – це не лише ефективно як покарання агресора, а й цілком справедливо. Той, хто розв'язав цю війну, повинен сплатити найбільшу ціну за неї», – наголосив В. Зеленський.

Під час переговорів у Берні значну увагу було приділено питанню справедливості та, зокрема, долучення Швейцарії до створення спеціального трибуналу за злочин агресії Росії проти України, який забезпечить повну відповідальність російських воєнних злочинців, а також політичного та військового керівництва Росії.

Президент України подякував Швейцарії за роботу з розмінування. За його словами, під час зустрічі було обговорено проведення двох конференцій щодо розмінування навесні та восени цього року. «Нині 174 тис. кв. км нашої території забруднені російськими мінами та боєприпасами, що не розірвалися. І будь-якій країні світу було б дуже складно впоратися самотійно з таким завданням. На щастя, Україна має друзів, які допомагають. Швейцарія серед них», – наголосив глава держави.

Він також відзначив важливість продовження спільної роботи щодо санкційного тиску на Росію, який має бути ефективним. За його словами, Україна розраховує на підтримку з боку Швейцарії в глобальній роботі для блокування всіх схем обходу санкцій. «Я запрошую Швейцарію до максимально активної роботи з усіма партнерами та з міжнародною санкційною групою щодо тиску на Росію заради блокування її терористичного потенціалу. Разом рятуємо життя людей», – зазначив Президент України.

В. Амхерд зі свого боку звернула увагу на те, що сьогодні в Берні відбулася вже третя двостороння зустріч президентів України та Швейцарії за останні три роки, що свідчить про посилення й поглиблення двосторонніх відносин.

Вона зазначила, що Швейцарія приділяє велику увагу питанню відбудови України, що має стратегічне значення для стабільності всієї Європи. «Політичним компасом відбудови служать “принципи Лугано”,

закладені на Конференції з питань відновлення України в липні 2022 р.», – зазначила вона. За словами Президента Швейцарської Конфедерації, на підтримку України Швейцарія запланувала 1,5 млрд швейцарських франків на період 2025–2028 рр.

В. Амхерд зауважила, що в питанні відновлення України одним з ключових елементів є розмінування територій. Гуманітарне розмінування – це передумова для того, щоб переміщені особи поверталися у свої домівки, а сільськогосподарські угіддя знову оброблялися. «Якщо в такій великій країні-експортері, як Україна, збиратиметься менше врожаю, це матиме глобальні негативні наслідки», – наголосила Президент Швейцарії.

Саме тому, за її словами, у жовтні 2024 р. в Женеві відбудеться конференція з питань гуманітарного розмінування.

В. Амхерд також нагадала, що її країна долучилася до започаткованого за ініціативою Ради Європи Міжнародного реєстру збитків, завданих агресією РФ проти України, і належить до групи держав, що працюють над створенням спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України.

«Зв'язок між нашими країнами має довготривалий характер. Я дякую вам за візит до Швейцарії та з радістю очікую подальшої співпраці між нашими країнами», – резюмувала Президент Швейцарської Конфедерації *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (http://www.president.gov.ua). – 2024. – 15.01).*

Аналітика

Політичні акценти

М. Закіров, заввідділу СІАЗ НБУВ

Візит Президента України В. Зеленського до країн Балтії: результати й оцінки експертів

За прогнозами переважної більшості спостерігачів та експертів, 2024 р. обіцяє бути дуже непростим з огляду на ряд виборчих процесів у багатьох провідних країнах світу, а також у поважних міжнародних організаціях. Особливої інтриги очікувані події набувають з огляду на надзвичайно складну геополітичну ситуацію, що склалася в останні два роки у світі, та зростання впливу різноманітних політичних сил правого й популістського спрямування в країнах Європи та США. Перед світом постала проблема зміцнення співробітництва авторитарних режимів, що починають дедалі більш відкрито орієнтуватися на агресивну політику Російської Федерації, зокрема Іран та КНДР, які здійснюють масштабну військову допомогу загарбницькій російській армії.

Крім того, певне занепокоєння спостерігачів викликає істотне посилення БРІКС, міжнародної організації, у якій чималу роль відіграють Китай і Російська Федерація. Після приєднання Саудівської Аравії, ОАЕ, Єгипту, Ефіопії та Ірану країни-члени сукупно матимуть 40 % світового ВВП і контролюватимуть 45 % запасів нафти. Звісно, мотиви приєднання країн-учасниць можуть бути різними, але нас насамперед цікавить позиція Росії, яка намагатиметься таким чином збільшити власні можливості уникати санкційного тиску за рахунок зміцнення зав'язків з новими членами організації. Також, хоча й опосередковано, нашої країни стосується мотивація Китаю як суперника США – головного партнера та союзника України. Отже, міжнародна ситуація у світі складається непроста й перед українською державою стоїть важливе завдання зберегти, можливо й зміцнити міжнародну допомогу нашій країні. Саме тому одразу після завершення різдвяних канікул у Європі Президент України В. Зеленський здійснив турне до країн Балтії, які з перших днів повномасштабного вторгнення російських військ рішуче виступили на підтримку нашої країни й протягом двох років здійснюють усебічну підтримку.

Своє турне до країн Балтії Президент України В. Зеленський розпочав 10 січня – з візиту до столиці Литви. Про це Президент повідомив у телеграмі: «Наші надійні друзі та принципові партнери Литва, Естонія та Латвія. Згодом буду в Таллінні та Ризі, а сьогодні – Вільнюс». В. Зеленський провів переговори з Президентом Литви Г. Науседою, Прем'єр-міністром І. Шимоніте, спікером Сейму В. Чміліте-Нільсен. Крім того, зустрівся з головами парламентських комітетів і керівниками найбільших фракцій литовського парламенту, представниками ЗМІ, української громади.

В. Зеленський та І. Шимоніте обговорили оборонну співпрацю між державами, спільні проекти в енергетичній та інфраструктурній сферах. Також окремо наголосили на важливості розблокування бюджетної підтримки для України від ЄС розміром 50 млрд євро на 4 роки в межах програми «Ukraine Facility». Під час зустрічі зі спікером і керівництвом Сейму Литви та головами найбільших фракцій В. Зеленський відзначив лідерство литовського парламенту в багатьох питаннях допомоги Україні та важливість його підтримки для України. «У деяких питаннях важливі не розміри країни, а гучність її голосу. Ми чуємо чіткий і гучний голос Литви на нашу підтримку та дуже вдячні вам за це», – зазначив В. Зеленський ([URL: https://espresso.tv/svit-nadiyni-druzi-ta-printsipovi-partneri-zelenskiy-pribuv-do-litvi-ta-anonsuvav-viziti-do-estonii-ta-latvii](https://espresso.tv/svit-nadiyni-druzi-ta-printsipovi-partneri-zelenskiy-pribuv-do-litvi-ta-anonsuvav-viziti-do-estonii-ta-latvii)).

На спільній пресконференції з Президентом Литви Г. Науседою В. Зеленський заявив, що сьогодні Україні не вистачає сучасних систем протиповітряної оборони: «Що стосується того, що ми з партнерами не в змозі найближчим часом виробляти – це сучасні системи протиповітряної оборони. Цього не вистачає дуже, Росія в останні дні грудня і перші дні січня вдарила по цивільній інфраструктурі, людям... Загалом було 500 ударів (ракет і дронів). Ми змогли відбити в середньому 70 % цих ударів. Боротися з

цією ворожістю можна технологіями, поки ми їх ще не витіснили з нашої землі і поки що не закінчилася війна, тому системи ППО це те, чого не вистачає, № 1» (URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4654583-ne-poschastylo-iz-susidom-zelenskyi-u-prybaltytsi>).

Разом з питаннями співпраці й захисту України В. Зеленський скористався нагодою вчерегове підкреслити важливість успіху нашої країни на полі бою, що забезпечуватиме перемогу та суверенітет не лише Україні, а й багатьом іншим країнам. Зокрема, український Президент заявив у Вільнюсі, що В. Путін не заспокоїться, доки не зруйнує Україну, а Литва, Латвія, Естонія та Молдова можуть стати наступними, якщо Україна не витримає. «Нам усім не пощастило мати такого сусіда неадекватного, який приносить нещастя та несвободу. Але ми ніколи більше не станемо бранцями географії і не дозволимо Росії зруйнувати ні нашу, ні вашу державність, бо ми разом і об'єднуємо інших, щоб мати достатню спільну силу», – наголосив В. Зеленський (URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4654583-ne-poschastylo-iz-susidom-zelenskyi-u-prybaltytsi>).

Від початку широкомасштабного вторгнення чимала частина українських біженців знайшла притулок у Литві. Ці люди поповнили українську діаспору, яка має глибокі історичні корні в країні й розгалужену систему осередків, яку доповнив створений за ініціативою перших леді Литви та України Д. Науседене та О. Зеленською Український центр у Вільнюсі. Центр надає допомогу українцям, які були вимушені шукати в Литві прихисток від війни. На зустрічі з українською громадою Литви, що відбувалася в цьому центрі, Президент Литви Г. Науседа зазначив: «Наукові кола, неурядові організації, державний і приватний сектори об'єднали свої зусилля, щоб забезпечити українцям можливість розвивати свою культуру й одержати необхідну підтримку в цьому центрі». Він наголосив, що, поки триває війна, двері Українського центру завжди будуть відкриті для українців. «Ми продовжимо забезпечувати гідні умови життя для українських громадян, які були вимушені втекти від війни до Литви. Найголовніше, що ця підтримка відображає ставлення литовського суспільства, тому вона сильна й незмінна», – наголосив Г. Науседа (URL: <https://suspilne.media/658722-zelenskij-u-vilnusi-zustrivsa-z-ukrainskou-gromadou-litvi>).

Треба підкреслити, що разом з державою значну допомогу українським біженцям у Литві надають різноманітні волонтерські організації, міжнародні фонди, пересічні громадяни. Зокрема, В. Зеленський ознайомився з діяльністю організацій, які підтримують Український центр і надають допомогу тимчасово переміщеним українським громадянам. Зокрема, це Литовське товариство Червоного Хреста, «Карітас Литва», волонтерська організація «Сестри – сестрам», Служба допомоги Мальтійського ордену. Президент України подякував Г. Науседі та Д. Науседене за тепле ставлення до українських громадян і надзвичайно емоційну частину його візиту до Литви. В. Зеленський висловив переконання, що після перемоги України в

розв'язаній Росією війні всі українці повернуться додому. Також глава України висловив подяку й повагу ректору Університету Вітовта Великого професору Ю. Аугутісу за допомогу та сприяння. «Ця війна забрала в України дуже багато, але й дуже багато чого нам відкрила: друзів не буває багато, але вони є. Дякую, Литва, що ви в Україні є», – наголосив В. Зеленський (URL: <https://suspilne.media/658722-zelenskij-u-vilnusi-zustrivsa-z-ukrainskou-gromadou-litvi>).

На наступний день, 11 січня, Президент України В. Зеленський прибув з візитом до естонської столиці Таллінну. Там він зустрівся з Президентом Естонії А. Карісом. Під час зустрічі В. Зеленський наголосив, що пауза на фронті не говорить про те, що це припинення війни, це не веде до політичного діалогу з Росією або з кимось ще, ця пауза допомагатиме тільки РФ. «Ми знаємо, скільки вони виробляють дронів, артснарядів на добу. Ми бачимо, чого їм не вистачає, що в них великий дефіцит і з дронами, і з артилерією», – зазначив В. Зеленський. Він також наголосив, що пауза на фронті допоможе російським окупантам перегрупуватися: «Це пауза, яка допоможе їм. Вони не встигають. Світ також не встигає наповнювати склади України. Але з усім тим світ допомагає Україні, а в Росії є дефіцит. І ми бачимо, як цей дефіцит впливає на їхню стійкість на полі бою» (URL: <https://espreso.tv/news-volodimir-zelenskij-pribuv-z-vizitom-do-estonii>).

У свою чергу Президент Естонії А. Каріс підтвердив непохитність позиції щодо надання Україні всебічної підтримки. Естонія до 2027 р. щороку надаватиме Україні допомогу на 0,25 % свого оборонного бюджету. «Ми приєдналися до ініціативи країн G7, щоб впевнитися в наданні двосторонньої допомоги Україні. Ми також підтримаємо Україну в період з 2024 до 2027 р. Ми будемо кожного року надавати Україні 0,25 % нашого оборонного бюджету та заохочуємо всіх інших надавати допомогу Україні, – наголосив Президент Естонії. – У рамках ЄС ми вже надали Україні підтримку в розмірі близько 5 млрд євро. Цю підтримку потрібно продовжувати. Довгостроковий внесок Естонії від початку повномасштабної війни і до 2027 р. становитиме 1,2 млрд євро. Україна потребує більшого та кращого озброєння» (URL: <https://espreso.tv/news-volodimir-zelenskij-pribuv-z-vizitom-do-estonii>).

Треба зауважити, що з огляду на розміри країни цифри допомоги з боку Естонії та її масштаби є ще більш вражаючими. Зокрема, Естонія від початку повномасштабного вторгнення вже надала Україні 17 пакетів оборонної допомоги, створила коаліцію снарядів, ухвалила план підтримки України на чотири роки, постійно лобіює її членство у ЄС і НАТО, шукає механізмів конфіскації російських активів. За все це вкотре дякував В. Зеленський під час зустрічі з Президентом Естонії А. Карісом, парламентарями, Прем'єр-міністром К. Каллас. Остання подарувала В. Зеленському футболку з написом «kaitsetahe» (укр. «бажання захищати»). У ній очільник України прийшов на зустріч до естонських парламентарів (URL: <https://www.rfi.fr/uk>).

Рішучість у підтримці і тверду позицію вчергове підтвердив під час зустрічі з В. Зеленським Президент Естонії: «АТАСМС і Storm Shadow мають летіти на російські міста. І нищити російське військове виробництво». Президент Естонії заявив, що «Захід має переглянути власну політику щодо наданого Україні озброєння. І зняти будь-які обмеження на використання цієї зброї – на російській території» (URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/vizyt-zelenskoho-do-estonii-ta-latvii-ukraina-ukripliuie-pivnichni-kordony-khronika-687-ho-dnia-povnomasshtabnoi-viiny-320589.html>).

Отже, можна констатувати, що завдяки героїчним зусиллям українського народу, успішним діям ЗСУ та Сил спеціальних операцій в середовищі європейського політикуму вже не залишається так званих червоних ліній і приходить розуміння, що перенесення війни на територію ворога є цілком необхідним чинником успішності бойових дій.

Зберігаючи важку, але вже традиційну в існуючих умовах щільність робочого графіку Президент України В. Зеленський 11 січня прибув до Латвії, де зустрівся з Президентом Е. Рінкевичсем.

На спільній пресконференції Президент Латвії Е. Рінкевичс заявив: «Я сьогодні поінформував Президента України про наступний пакет допомоги, який включає гаубиці, боєприпаси, протитанкову зброю, ракети протиповітряної оборони, міномети, всюдиходи, ручні гранати, гелікоптери, дрони, генератори, засоби зв'язку, екіпірування». Крім того, за його словами, Латвія ініціювала створення коаліції дронів для України в переговорному форматі «Рамштайн». Також Президент Латвії додав, що його країна розгляне питання закупівлі боєприпасів для Збройних сил України (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-latvia-ukraina-dopomoha/32770728.html>).

У свою чергу Президент України В. Зеленський наголосив, що ключова мета нашої держави на цей рік – не здати українські території та не дати можливості Російській Федерації заморозити конфлікт. «Не дати заморозити конфлікт. Не дати Росії підготуватися до потужного контрнаступу за рік, за два, за три, за п'ять... Не дати цього їм зробити, закінчити війну до цього. Не дати можливості їм збільшити їх виробництво. Не дати можливості заморозити конфлікт у цьому році, щоб їхні військові почали готуватися, почали потужну підготовку. Щоб молоді люди, які сьогодні не знають для чого вони приходять на нашу землю і вмирають, не перетворилися через інформаційну політику й через додаткові роки та тренування на ту саму армію, яка на початку війни до нас прийшла і нас вбивала», – наголосив В. Зеленський (URL: <https://www.unian.ua/war/zelenskiy-v-latviji-nazvav-klyuchovu-metu-ukrajini-u-viyni-proti-rosiji-na-cey-rik-12508995.html>).

Також у рамках офіційного візиту до Латвійської Республіки Президент України В. Зеленський обговорив зі спікером парламенту Латвії Д. Мієрінею, віцеспікерами, головами комітетів, членами міжпарламентської групи дружби Латвія – Україна конкретні кроки щодо сприяння Україні на її подальшому шляху до повноправного членства в ЄС і НАТО (URL: <https://armyinform.com.ua/2024/01/11/volodymyr-zelenskiy-u-parlamenti-latviyi->

obgovoryv-podalshu-vzayemodiyu-dlya-povnopravnogo-chlenstva-ukrayiny-v-yes-i-nato).

Перспективи подальшого військового співробітництва та підтримки України на шляху до європейської інтеграції й питання санкцій проти Росії В. Зеленський обговорив з Прем'єр-міністром Латвії Е. Сілінею. Співрозмовники обговорили шляхи підсилення української армії та продовження військово-технічної допомоги Україні, зокрема готовність Латвії бути одним з лідерів коаліції дронів. Під час зустрічі В. Зеленський та Е. Сіліня обговорили конкретні кроки для підтримки України на шляху до членства у ЄС і НАТО, взаємодію на міжнародних майданчиках. Президент відзначив важливу дієву роль Латвії в цьому процесі. Сторони наголосили на необхідності започаткування консультацій з метою укладення двосторонньої угоди про безпекові гарантії між Україною та Латвією. Президент України зазначив, що рішення Латвії про конфіскацію державного майна РФ є важливим прецедентом і прикладом на Європейському континенті. В. Зеленський та Е. Сіліня також обговорили спільну роботу з посилення санкційного тиску на РФ як на загальноєвропейському, так і національному рівні (URL: <https://unn.ua/news/zelenskyi-i-premierka-latvii-obhovoryly-shliakh-ukrainy-do-chlenstva-v-yes-i-nato>).

З огляду на окреслену нами вище ситуацію в міжнародній політиці та поточний розвиток подій цілком очікуваною була зацікавленість спостерігачів та експертів в аналізі турне Президента В. Зеленського країнами Балтії. Деякі з них зосередили увагу саме на підготовці позитивного підґрунтя напередодні важливих міжнародних заходів. Зокрема, політолог І. Попов наголосив, що візит до трьох балтійських країн має два великі завдання, одне з них є більш глобальним та пов'язане із західною допомогою. «Найближчим часом відбудуться два великі заходи, які, власне, будуть моментом істини для отримання такої допомоги. Перший – це зустріч щодо української “Формули миру” в Давосі... Другий великий захід – 1 лютого планується засідання Євроради, де розглядатиметься питання надання фінансової підтримки Україні на цей та подальші роки. Те, що Зеленський зустрічається з трьома керівниками балтійських країн напередодні цих важливих зустрічей, це також елементи підготовки для того, щоб не лише Україна говорила про українські інтереси», – пояснив І. Попов. Він додав, що за допомогою цих зустрічей Україна матиме погоджену позицію з багатьма країнами (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3812207-zelenskij-zarucaetsa-pidtrimkou-baltijskih-lideriv-pered-virisennam-doli-dopomogi-zahodu-politolog.html>).

У свою чергу старша наукова співробітниця Європейської ради з міжнародних справ К. Лійк підкреслила, що найближчими місяцями може вирішуватися питання про подальшу підтримку України з боку західних країн, тому тури країнами Балтії можуть бути використані для активізації європейської та західної дискусій. «Це допоможе принести більше почуттів терміновості в процес прийняття рішень Заходом», – зазначила вона (URL:

<https://www.dw.com/uk/ak-projsla-persa-zakordonna-poizdka-zelenskogo-u-2024-rosi/a-67960368>).

Крім того, позитивні результати візитів В. Зеленського в країни Балтії дуже важливі на тлі затримки прийняття рішення щодо надання допомоги з боку США. На думку політолога І. Рейтеровича, це такий показовий, демонстративний жест у бік США, бо в Америці із цими трьома країнами Балтії достатньо тісні й тривалі взаємини. Можна згадати, як за часів Радянського Союзу Сполучені Штати Америки ніколи не визнавали факту анексії саме цих держав. Далі саме ці три країни намагалися досить швидко інтегруватися в НАТО. Сьогодні вони займають позицію щодо максимального розширення та підвищення спроможності Альянсу відбити загрози з боку Росії. «Вони передають сигнал: ми у Європі готові підставити плече, поки Україна чекає на допомогу США. Але також це прозорий натяк у бік переважно республіканців, які часто спекулюють на тому, що Європа допомагає мало», – додав політолог (URL: https://24tv.ua/zelenskiy-vidvidav-krayini-baltiyyi-ukrayina-otrimaye-novu-dopomogu_n2471450).

Треба підкреслити, що разом з рішучістю, з якою країни Балтії виступають на захист України, вражають і масштаби цієї допомоги, особливо з огляду на розміри цих країн. Їхня позиція цілком зрозуміла. Народи цих країн дуже добре пам'ятають часи радянської окупації та цілком виправдано побоюються, що вони наступні в черзі у випадку ескалації агресивних дій з боку Росії. Як зазначив політолог В. Фесенко, країни Балтії найактивніше надають допомогу Україні щодо своїх можливостей. «Уже були публікації, що планувалася гібридна агресія проти країн Балтії. Але Путін у підсумку зробив ставку на війну проти України. Але якщо Путін зможе закріпитися в Україні, то тоді він може вдарити насамперед по країнах Балтії. Тому в Європі найкраще розуміють Україну через спільні небезпеки, ризики та загрози саме країни Балтії. І наш союз із цими країнами дуже зміцнився саме за останні роки», – зазначив експерт (URL: <https://uatv.ua/uk/krayiny-baltiyyi-pajaktyvnishe-dopomagayut-ukrayini-shhodo-svoyih-mozhlyvostej-fesenko>).

Однак деякі експерти скептично ставляться до можливості вторгнення Росії в країни Балтії, після чого такий конфлікт втягнув би Росію у війну з усім Північноатлантичним блоком. «Не думаю, що Путін одержимий країнами Балтії так само, як він одержимий Україною. Але війна завжди створює нові ризики, непередбачуваність та небезпечну динаміку», – визнає старший науковий співробітник Європейської ради з міжнародних справ К. Лійк. Проте не треба забувати, що на заваді планам Путіна, які він оприлюднив у своєму ультиматумі Заходу наприкінці 2021 р., став героїчний спротив українського народу, підтриманий допомогою від багатьох країн світу. З огляду на це побоювання інших країн-сусідів Російської Федерації небезпідставні.

Поряд з іншими подіями, що супроводжували візит В. Зеленського до країн Балтії, безумовно вразила спостерігачів заява Президента Естонії А. Каріса щодо обмежень використання Україною західної зброї. Треба

зазначити, що подібні заяви звучали і в інших країнах. Зокрема, за словами політолога О. Саакяна, «Франція на закиди Росії щодо ударів України по військовій інфраструктурі на Белгородщині відповіла, що це право України на самооборону і вона може бити по території країни-агресорки згідно зі статуту ООН. Не підкреслюючи якою зброєю, але й не наголошуючи винятково на українському озброєнні. Також високий представник Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки Ж. Боррель заявляв, що потрібно розглянути можливість України відповідати по території Росії західною зброєю. Нині чуємо це від партнерів з Балтії. Думаю, що цей тренд продовжиться й різного ступеня рішучості будуть робитися такі заяви. Чому? Росія лякає можливістю розширення театру бойових дій. Зокрема, розповідають про створення буферної зони на Харківщині уздовж кордону з Росією», – зазначив О. Саакян (URL: https://24tv.ua/estoniya-vistupila-za-udari-po-rosiyi-zahidnoyu-zbroyeu-yaka_n2471315).

Отже, проведений аналіз результатів візиту Президента України В. Зеленського до країн Балтії засвідчив непохитність позиції наших партнерів підтримувати Україну всіма можливими засобами. До того ж у риторичі лідерів країн спостерігається зростання рішучості щодо використання західної зброї для перенесення війни на територію ворога. Наша країна напередодні важливих міжнародних заходів отримала підтримку щодо продовження фінансування та підписала важливі документи розширення співпраці в оборонній сфері.

Н. Тарасенко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Стан і перспективи отримання допомоги Україні від США у 2024 р.

З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну США залишаються відданими наданню українським збройним силам обладнання та допомоги у сфері безпеки, необхідних для боротьби з російськими загарбниками й забезпечення суверенітету країни, а також фінансової допомоги для підтримки бюджетних витрат держави. З 24 лютого 2022 р. й дотепер США виділили близько 44 млрд дол. на допомогу Україні у сфері безпеки. США співпрацюють з Україною за трьома програмами: USAI (Ukraine Security Assistance Initiative) – Ініціатива сприяння безпеці України та FMF (Foreign Military Financing) – Іноземне військово фінансування. Це програми із закупівлі зброї для України у виробників. І PDA (Presidential Drawdown Authority) – Уповноваження президента про виділення зброї зі складів американської армії.

У 2023 р. Україна отримала від США 34 пакети військової допомоги на суму понад 24 млрд дол. Крім того, до кінця року Україна очікувала отримати масштабний пакет допомоги на понад 60 млрд дол. від Сполучених Штатів Америки.

У жовтні Президент США Д. Байден направив до Конгресу запит на екстрене фінансування в розмірі 106 млрд дол. для України, Ізраїлю та операцій в Індо-Тихоокеанському регіоні. У Білому домі зазначили, що, якщо не продовжити фінансування Києва, це послабить здатність України до самозахисту, що буде лише на руку амбіціям Путіна. «Якщо Конгрес не вживе термінових заходів у новому році, ми не зможемо продовжувати надсилати зброю та життєво важливі системи протиповітряної оборони, які потрібні Україні для захисту свого народу. Конгрес повинен активізуватися й діяти без будь-яких подальших зволікань», – наголосив президент США Д. Байден (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/01/2/7176477>).

Наводячи аргументи на користь допомоги Україні для переконання скептично налаштованих республіканців, Міноборони США заявило, що підтримка України у сфері безпеки істотно зміцнює оборонно-промислову базу Сполучених Штатів Америки. У Пентагоні наголосили, що підтримка України мобілізувала оборонно-промислову базу США до рівня, якого не бачили десятиліттями. Зокрема, оскільки допомога Україні надається або через президентське розпорядження про скорочення озброєнь, коли обладнання вилучається з армійських запасів, або через Ініціативу сприяння безпеці України, коли уряд укладає прямі контракти з промисловими підприємствами на поставку нового обладнання в Україну, виникає необхідність замінити обладнання, вилучене з наявного арсеналу США, аби американські військові могли підтримувати власну боєготовність. Станом на середину листопада 2023 р. Міноборони США виділило майже 17 млрд дол. на заміну такого обладнання. Нові зобов'язання Міністерства оборони США на суму понад 27 млрд дол. на поповнення власних запасів і замовлення в межах Ініціативи допомоги Україні безпосередньо впливають на критично важливих постачальників у 37 штатах (URL: <https://zn.ua/ukr/war/dopomoha-ukrajini-u-sferi-bezpeki-zmitsnjuje-oboronno-promislovu-bazu-ssha-pentahon.html>).

«Загалом, реакція нашої американської промислової бази на задоволення оборонних потреб України була справді історичною. Це були загальнонаціональні зусилля, які охоплюють весь спектр наших ланцюгів постачання майже в кожній сфері. Без сумніву, попереду нас чекає значна робота з повної перебудови сучасної оборонно-промислової екосистеми, але ми не повинні випускати з поля зору те, чого нам вдалося досягти разом з нашими партнерами в промисловості за останній 21 місяць», – зазначив заступник міністра оборони США з питань закупівель В. Лаплант.

Міноборони США виділило близько 3,3 млрд дол. у 18 штатах, щоб допомогти оборонним підрядникам розширити та модернізувати наявні виробничі лінії, а також створити нові. Підрядники виробляють, серед іншого, артилерійські снаряди 155 мм калібру, керовані реактивні системи залпового вогню, а також ракети «Stinger» і «Javelin».

Проте в 2023 р. конгресмени так і не проголосували за цей пакет допомоги. На заваді цьому стала позиція республіканців, які наполягають, аби в одному пакеті з допомогою Україні та Ізраїлю було проголосовано виділення коштів на жорсткішу міграційну політику та зміцнення кордону США з Мексикою. Група республіканців оприлюднила проєкт змін, які вони хотіли б внести до імміграційної системи. Загалом, вони спрямовані на ускладнення отримання мігрантами притулку в США. «Це речі, які ми вважаємо дуже важливими. Якщо ви маєте намір прийняти додатковий законопроект, який стосується національної безпеки, то це питання національної безпеки», – заявив сенатор-республіканець Д. Тьун ([URL: https://zn.ua/ukr/usa/wsj-predstavniki-respublikantsiv-u-senati-ssha-nazvali-umovi-dlja-prodovzhennja-pidtrimki-ukrajini.html](https://zn.ua/ukr/usa/wsj-predstavniki-respublikantsiv-u-senati-ssha-nazvali-umovi-dlja-prodovzhennja-pidtrimki-ukrajini.html)).

Законопроект про надання допомоги Україні в розмірі 61 млрд дол. 6 грудня не пройшов процедурного голосування в сенаті США. Республіканці заблокували через відсутність у ньому положень щодо посилення охорони кордонів США. При цьому переважна більшість законодавців-республіканців виступають за продовження військової допомоги Україні, проте вони не готові поступитися вимогами щодо посилення безпеки на південному кордоні країни та запобігання нелегальній міграції.

Речник Білого дому А. Ф. Ернандес зазначив, що у відомстві відкриті для серйозної розмови про реформи, які дають змогу покращити імміграційну систему. «Якщо республіканці хочуть серйозно поговорити про реформи, які покращать нашу імміграційну систему, ми відкриті до дискусії», – додав він.

У спільній заяві лідера демократичної більшості в сенаті Ч. Шумера та лідера республіканської меншості у верхній палаті законодавчого органу США М. Макконнелла, оприлюдненій 19 грудня, ішлося про те, що Конгрес США повернеться до питання допомоги Україні лише на початку 2024 р. Політики вказали, що учасники переговорів «домоглися обнадійливого прогресу», проте «складні питання залишаються». «Учасники переговорів старанно працюватимуть у період грудневих і січневих перерв, і наша мета – домогтися чогось, щойно ми повернемося», – наголосив Ч. Шумер у розмові з журналістами ([URL: https://www.dw.com/uk/kongres-ssa-rozkladatime-dopomogu-ukraini-vze-u-2024-roci/a-67773902](https://www.dw.com/uk/kongres-ssa-rozkladatime-dopomogu-ukraini-vze-u-2024-roci/a-67773902)).

Як зазначає завідувач програми славістики в Університеті ім. Вашингтона та Лі у штаті Вірджинія (США) А. Бродські-Кроткіна в статті для ZN.UA, така ситуація в Конгресі навколо голосування за допомогу Україні не є дивною, адже республіканці та їхній лідер Д. Трамп давно намагаються перетворити проблему мігрантів на центральну тему партії. На виборах 2016 р. головний девіз Д. Трампа був: «Будуй стіну!». «Коли Мексика посилає до нас своїх людей, вони не надсилають найкращих... Вони посилають людей, які мають багато проблем і приносять ці проблеми із собою. Вони привозять наркотики. Вони злочинці. Вони гвалтівники...»

(URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/chi-rozblokujut-ssha-dopomohu-ukrajini-tsoho-misjatsja.html>).

Останнього року риторика Д. Трампа щодо мігрантів стала особливо зловісною. Звертаючись до виборців у Нью-Гемпширі, він використовує фразеологію про «чистоту крові нації», що потребує захисту: «Вони впустили до нашої країни, гадаю, реальна цифра – 15–16 млн осіб... Вони отруюють кров нашої країни». Він повторив слова про «отруєння крові» і в повідомленні на своєму сайті «Truth Social», написавши великими літерами: «Нелегальна імміграція отруює кров нашої нації».

Справді, торік під час перетину кордону США з Мексикою затримали лише громадян Китаю близько 24 тис., повідомляє The New York Times. Але це зовсім не найчисленніша група мігрантів, які перетнули кордон США торік. Китайських мігрантів у 2023 р. було менше, ніж, наприклад, росіян, які перетинають кордон США. Так, до березня 2023 р. кількість мігрантів з Росії становила 30,5 тис. Крім Росії та Китаю, мігранти прибували до США з Венесуели, Куби, Гаїті, Нікарагуа, Мексики, Гондурасу, Індії, Афганістану, Туреччини, Узбекистану, Ірану, Сирії, Камеруну, Гвінеї, Сенегалу й Анголи. У грудні прикордонна служба затримувала на кордоні з Мексикою майже 10 тис. мігрантів на день. Загалом до 2021 р. у США мешкало 10,5 млн нелегальних іммігрантів, у 2023 р. до них додалося ще 2,5 млн осіб.

Так, Нью-Йорк, куди лише цього року приїхало понад 70 тис. мігрантів, заповнили люди латиноамериканської зовнішності, які не знають ні слова англійською. Згідно з місцевим законом, місто зобов'язане надати новоприбулим житло, їжу та медичну допомогу. Попри те що у 2023 р. з бюджету Нью-Йорку було витрачено 2 млрд дол. на допомогу мігрантам, кризова ситуація з житлом лише наростає й дехто з новоприбульців у грудневі дні мешкав просто на тротуарах.

Не дивно, що ці люди роблять усе можливе, аби якнайшвидше знайти роботу та власне житло. Мігранти розвозять на велосипедах замовлення з ресторанів, займаються вуличною торгівлею, виконують будівельні та сільськогосподарські роботи. Згідно з думкою переважної більшості економістів, іммігранти роблять величезний внесок в американську економіку, сплачуючи щороку мільярди податків, заповнюючи низькооплачувані робочі місця, які підтримують конкурентоспроможність місцевої промисловості та пожвавлюють регіони, що занепадають. Та попри це багато американців налякані такою швидкою та зримою демографічною трансформацією країни.

Республіканці ж сприймають проблему напливу мігрантів через південний кордон як основну, екзистенційну загрозу для національної безпеки США, на відміну від нарративу від Білого дому про загрозу Росії чи КНР. Тому вони й наполягають на тому, що абсолютним пріоритетом є розв'язання проблеми на кордоні. І це далеко не всі виклики для ухвалення допомоги Україні, наголошує директор Центру міжнародних досліджень, доцент кафедри міжнародних відносин Одеського національного

університету ім. Мечникова В. Дубовик. Серед республіканців існують також розбіжності між тими, хто вважає, що допомагати Україні взагалі не потрібно, і тими, хто вважає, що допомогти треба, але разом з розв'язанням проблеми південного кордону. У цій ситуації важливим є те, що нинішній спікер палати представників М. Джонсон поступово дрейфує від першого до другого підходу. Це відкриває можливість компромісу згодом та означає, що голосування про новий пакет допомоги для нашої країни не буде заблоковано спікером. Саме тому можна висловити обережний оптимізм щодо шансів на ухвалення такого пакета в Конгресі після відновлення його роботи в січні (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/01/2/7176477>).

Варто зауважити також, що, згідно з останніми опитуваннями, не тільки більшість республіканців незадоволена припливом чужинців, а й більшість демократів «вельми стурбована» проблемою міграції. Примітними є результати опитування в Сієнському коледжі. Навіть демократи ліберального Нью-Йорку, які брали участь у ньому, не надто відрізняються поглядами від антиіміграційних республіканців: 75 % демократів Нью-Йорку заявили, що недавній приплив мігрантів – це «досить серйозна» проблема. Майже половина (47 %) вважає, що це «дуже серйозна» проблема.

Таким чином, спостерігається певне переплетення інтересів демократів і республіканців у питанні зменшення припливу мігрантів до США, яке знову ж таки дає надію на досягнення компромісу щодо укріплення кордонів країни та схвалення пакета допомоги Україні найближчим часом. А. Бродські-Кроткіна вважає, що з огляду на занепокоєння виборців, а також бажання допомогти Україні демократам у Конгресі логічно було б поступитися республіканцям – обмежити приплив мігрантів, збільшити кількість прикордонників та іміграційних службовців, які не справляються нині з людськими потоками, і в такий спосіб розблокувати пакет допомоги Україні. Та й республіканцям-конгресменам є сенс іти на компроміс. Попри зятату антиімігрантську риторику та штучно створювану паніку, республіканці в жодному разі не хочуть заморозити приплив мігрантів, від яких залежить великий бізнес країни, що підтримує їхню партію. Крім того, компроміс із демократами розблокує допомогу Ізраїлю, якої вимагають республіканські виборці і яка є в одному пакеті з допомогою Україні.

«Гадаю, сенат ще доопрацює законопроект: демократи додадуть щось від себе, у чомусь погодяться з республіканцями. Загалом нібито всі розуміють, що довго затягувати не можна, бо Україна дуже залежна від цих коштів», – зазначає В. Дубовик.

У Білому домі вже наголосили, що прогрес у домовленостях з республіканцями є. Головний перемовник від республіканців, сенатор Д. Ленкфорд 8 січня заявив, що текст угоди щодо питань кордону та іміграції, яка може розблокувати десятки мільярдів доларів для України, можуть оприлюднити найближчого тижня. «Текст, сподіваюся, буде цього тижня, щоб вийти з цієї ситуації. У всіх буде час, щоб прочитати та вивчити його. Ніхто не буде усунутий від цього процесу. Ця угода має запрацювати.

Усі розраховують на те, що вона дійсно запрацює», – зазначив він. Д. Ленкфорд наголосив, що, якщо сенат ухвалить документ найближчим часом, його зможуть передати до палати представників, яка «може попрацювати над його вдосконаленням».

Поки що республіканці тиснуть на Д. Байдена, намагаючись показати його слабкість й отримати для себе преференції. Демократам доведеться піти на поступки, і пакет допомоги проголосують, зазначає експерт-міжнародник М. Несвітайлов. На його думку, Президент США Д. Байден демонструє свою слабкість, адже він досі не може домовитися про репутаційний для нього пакет допомоги Україні, Ізраїлю й Тайваню. Це є ключові напрямки геополітичного впливу США на цей проміжок часу.

«Республіканці затягують процес голосування настільки, наскільки можуть, – зазначає політолог. – Проте максимум у першій половині лютого це рішення буде проголосовано, хоча я сподіваюсь, що його ухвалять ще раніше» (URL: <https://focus.ua/uk/eksklyuzivny/619069-kongres-ssha-progolosuye-za-paket-pidtrimki-ukrayini-ekspert-rozповiv-koli-cogo-chekati>).

Поки конгресмени від обох партій узгодили проєкт чергового тимчасового бюджету уряду США. Голосування щодо нього має відбутися до 19 січня, аби запобігти шатдауну (зупинення роботи федеральних служб через відсутність фінансування). Унаслідок переговорів між фракціями вироблено план, який передбачає виділення коштів на продовження функціонування федеральних установ до 1 березня, а в окремих випадках до 8 березня. Це збільшує шанси на те, що Конгрес проголосує за надання Україні 61 млрд дол. допомоги (URL: https://24tv.ua/viykova-dopomoga-ukrayini-vid-ssha-yak-zminyuyetsya-peredviborcha_n2469043).

Днями очікується публікація тексту угоди між республіканцями та демократами, яка передбачає розв'язання міграційної кризи та виділення допомоги партнерам Сполучених Штатів Америки. Президент США Д. Байден заявив, що представникам Республіканської партії «доведеться багато за що заплатити», якщо вони не проголосують у Конгресі за виділення додаткових коштів для військової допомоги Україні. Він висловив сподівання, що республіканці в Конгресі, зрештою, неодмінно ухвалять пакет, який передбачає і допомогу Україні, і посилення американського кордону з Мексикою. «Я готовий внести істотні зміни на кордоні. Останні п'ять тижнів тривають переговори, тож я сподіваюся, що ми цього досягнемо», – наголосив Президент США (URL: <https://prm.ua/potim-dovedetsia-za-bahato-choho-zaplatyty-bayden-zaklykav-respublikantsiv-ukhvalyty-vydilennia-dopomohy-ukraini>).

Також про важливість ухвалення Конгресом США законопроєкту щодо фінансування військової допомоги Україні заявив міністр закордонних справ Польщі Р. Сікорський. За його словами, якщо агресор Росія здобуде перемогу у війні, наслідки будуть катастрофічними не тільки для Києва, а й для всіх союзників США. В інтерв'ю CNN польський дипломат акцентував увагу на тому, що ЗСУ потребують озброєння для відбиття наступів російських

окупантів, тому американські законодавці повинні продовжити фінансування допомоги Україні.

«За декілька відсотків коштів американського оборонного бюджету українці знищили половину російської армії. Ціна стримування Путіна після того, як він завоює Україну, буде набагато вищою, ніж ціна збереження підтримки України», – підкреслив Р. Сікорський (URL: <https://glavred.net/world/grozit-udar-vsem-soyuznikam-ssha-polsha-obratilas-k-kongressu-ssha-10531907.html>).

Натомість політичний експерт і керівник Центру громадської аналітики «Вежа» В. Ключок вбачає в довготривалій історії з голосуванням у США колосальні можливості і перспективи, які дадуть Україні більше користі, ніж негативу. «Раніше я згадував про інфантильність Європейського Союзу, і саме ця політична баталія республіканців і демократів у Конгресі змусила Європу замислитися про те, що буде, якщо Конгрес США раптом не виділить кошти», – зазначив В. Ключок (URL: <https://glavred.net/politics/yakudopomogu-ukrajina-otrimaye-u-2024-roci-vid-ssha-ekspert-rozkriv-detali-10525409.html>).

Експерт наголосив, що Європа наразі активно апелює до Конгресу. Ж. Борель, розуміючи критичну ситуацію в Конгресі, заявив, що Україні буде дуже складно без цієї допомоги, і американцями навіть уже були проведені переговори з Німеччиною та Японією, які вдвічі збільшили фінансування для України на 2024 р.

«Також ухвалено рішення про виділення десяти мільярдів євро для Угорщини, яка шантажує Європейський Союз, і це відкриє фінансування 50 млрд євро для України на найближчі три роки. До того ж це запустило серйозну дискусію про конфіскацію заморожених активів Росії, бо до сьогоднішнього дня жодного долара з цих активів не надійшло. Натомість напередодні був погоджений план, відповідно до якого Україні передадуть 15 мільярдів євро прибутку від заморожених активів. Згідно з цими заявами, ЄС наступного року може дати Україні щонайменше 50–60 млрд євро. І це без допомоги США», – додав В. Ключок.

Він також зазначив, що якби США виділили б цю допомогу, Євросоюз і надалі б займався питаннями паралельного імпорту, яким грішить через треті країни. «Тепер вони розуміють, що Росія не відступає, оголосила затяжну війну і дала зрозуміти, що буде виснажувати Захід. Відповідно, їх чекає небезпека перед їхнім кордоном. І вже тоді, коли, наприклад, відбудеться атака на країну НАТО, війна прийде до них додому. Сама Європа не може усіх обігріти – її ВВП сягає близько 20 трлн євро, тоді як у США – більше 25. Звісно, Євросоюз, оскільки він спроможний у фінансовому плані, міг би займатися своєю оборонною промисловістю, але у ЄС немає єдності», – пояснює експерт.

Для України гроші будуть, переконаний В. Ключок. Якщо це станеться пізніше, в цьому немає великої катастрофи. Звісно, це створить серйозні

незручності, однак головне, що у ЄС є розуміння щодо залучення до підсилення обороноздатності.

Водночас А. Щербина, директор з інвестицій Capital Times, акцентує увагу на економічних аспектах підтримки України з боку наших партнерів. Він зауважує, що на початку 2023 р. багато міжнародних економістів та експертів прогнозували входження розвинених економік у рецесію, що додавало песимізму щодо обсягу міжнародної та військової допомоги Україні з боку західних партнерів. Проте глобальна економіка завершила рік з темпом 2,7 % (проти очікувань 2,1 % на початок року), а рецесія зафіксована лише в Німеччині.

На 2024 р. прогнози щодо глобальної економіки досить стримані. Зростання світового ВВП прогнозується на рівні 2,4 %, сильне сповільнення очікують у ЄС, Великій Британії та США. Справа насамперед у борговій пастці, у яку себе загнали США, Італія, Греція, Франція, Бразилія, Японія та інші. У цих країнах рівень боргу до ВВП перевищує 100 %. За поточних процентних ставок у 4–6 %, наприклад, вартість обслуговування боргу в США досягла 1 трлн дол. Таке фінансове обтяження підігріває температуру обговорення бюджету на 2024 р. у парламенті США, від чого страждає й Україна (URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/khkhkh-khkhkhkh-03012024-18294>).

У Європі, крім зміни парадигми функціонування кредитного ринку (у ЄС протягом 10 років відсоткові ставки були від'ємними), назріла структурна проблема залежності національних економік від зовнішнього енергетичного ресурсу та експортного потенціалу. Німеччина відчула ці проблеми першою – у країні зафіксована рецесія. Слабкість відчуває на собі й економіка Великої Британії, де торгіві відносини з материковою Європою залишаються напруженими після Brexit.

Враховуючи зазначене, тривалість утримання високих відсоткових ставок у світі (у США – 5,5 %, ЄС – 4,5 %, Великій Британії – 5,25 %, Польщі – 5,75 %) може бути короткою. Пом'якшення монетарної політики уже спостерігається в Польщі, Бразилії, Угорщині та Україні.

У контексті світової економіки варто виділити окремим питанням політичний аспект. У 2024 р. відбудуться парламентські вибори у ЄС та окремо в Австрії, Бельгії, Німеччині, Індії, Ірані, а також вибори президента в США, Росії, Тайвані та сусідніх Молдові, Румунії, Словаччині. У багатьох країнах питання України використовуватиметься в політичних цілях. Така ситуація, звісно, може вплинути на обсяг військової та фінансової підтримки.

Економіка України, всупереч постійним терористичним ракетним атакам з боку Росії, майже двом рокам повномасштабної війни та еміграції населення, швидко відновлюється. За підсумками 2023-го, реальний ВВП, за оцінками Capital Times, виросте на 5,1 % з подальшим зростанням в межах 3–4 %. Така динаміка набагато вища за очікування МВФ чи Світового банку, що свідчить про стійкість економіки України та високий потенціал, попри воєнний стан.

Від початку повномасштабного вторгнення держава Україна отримала значну фінансову підтримку від міжнародних партнерів. Це дало змогу Україні наростити обсяг державних видатків з 55 млрд дол. у 2021 р. до 82 млрд дол. у 2022 р. та до 98 млрд дол. за підсумками 2023 (URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/khkhkh-khkhkhkh-03012024-18294>).

Частка державних видатків у ВВП при цьому зросла з 27 до 54 %. Тобто державні видатки, а саме оборонний бюджет став основою відновлення національної економіки. І цей тренд продовжиться.

Значення міжнародної фінансової підтримки для України важко недооцінити. Саме підтримка партнерів дала змогу підтримати економіку, забезпечила нарощування золотовалютних резервів НБУ, стабілізувала ситуацію на валютному ринку та уможливила фінансування соціальних сфер.

Водночас, за словами голови фінансового комітету Верховної Ради Д. Гетьманцева, Україна накопичила достатній ресурс для того, щоби пройти перші місяці 2024 р. без фінансової допомоги з боку західних союзників. «У грудні ми отримали гроші від МВФ, від уряду Японії 2,2 млрд дол. Причому це те, що ми мали отримати в 2024 р., але термін перенесли. Отримали останній транш від ЄС у рамках програми макрофінансової допомоги. Були також гранти від Норвегії, ФРН, США, Швейцарії – на 0,3 млрд дол. На єдиному казначейському рахунку є добрий запас, щоб з урахуванням наших внутрішніх доходів пройти січень. Тож за січень і навіть за лютий я не хвилююся», – підкреслив Д. Гетьманцев (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/01/08/novyna/ekonomika/radi-rozpovily-skilky-misyacziv-ukrayini-vystachyt-koshtiv-dopomohy-boku-soyuznykiv>).

При цьому Д. Гетьманцев запевнив, що Україна отримає кошти від партнерів «у будь-якому разі». «Ми маємо політичні зобов'язання від наших партнерів щодо надання 122 млрд дол. до 2027 р. МВФ, Світовий банк, уряди різних країн, Єврокомісія – це усі частини інфраструктури цього механізму. І якщо пробуксовує якийсь із цих елементів, на допомогу приходить якийсь інший. Гроші від партнерів ми отримуємо у будь-якому разі, але нам потрібно пройти ці два місяці. І для того, щоб їх пройти, партнери нам дають подушку за рахунок інших джерел», – заявив депутат.

Щодо військової допомоги, то з 24 лютого 2022 р. до 1 грудня 2023 р. Україна отримала військову допомогу на суму понад 100 млрд дол. Основними донорами стали США (49 млрд дол.) і ЄС (48 млрд дол.). Очікується, що у 2024 р. обсяг військової допомоги перевищить 50 млрд дол. При цьому А. Щербина передбачає зміну формату підтримки України, зокрема через збільшення обсягів власного військового виробництва, створення спеціалізованих оборонних фондів тощо.

Якщо проаналізувати плани фінансування оборони в розрізі країн, то загальні видатки України з урахуванням допомоги можуть становити 93 млрд дол. За цим показником Україна входить до п'ятірки країн за обсягом оборонного бюджету. Проте це все одно менше за видатки нашого ворога. На 2024 р. Росія запланувала збільшення витрат на озброєння війська до

10 трлн 775 млрд руб. Це близько 120 млрд дол. Експерти вже порахували, що у 2024 р. майже третину всіх доходів Росія витратитиме на військові потреби. Це більше, ніж було в Радянському Союзі в останні роки його існування. Загалом на силові структури Росія у 2024 р. витратитиме близько 40 % бюджету (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-ryatuvaty-ukrayinsku-ekonomiku-2024-intervyu-oleh-pendzyn/32759648.html>).

Зрештою є підстави стверджувати, що політична воля допомагати Україні є, вона стабільно непохитна. Водночас процедурні затримки та політичні торги в межах американського політикуму, зумовлені боротьбою за прихильність виборців напередодні президентських перегонів, уповільнюють прийняття рішень щодо подальшої підтримки України. Додає невизначеності й ситуація на Близькому Сході й Тайвані. Зростання геополітичних ризиків змушує країни збільшувати видатки на оборону, тим самим ще більше загострюючи питання фінансування соціально важливих та суспільних ініціатив. Це позначається на рейтингах політиків при владі та підтримці населенням виділення допомоги Україні.

Проте залучити необхідні обсяги фінансової допомоги протягом 2024 р. Україні цілком реально, питання лише в таймінгу цих надходжень. Допомога заходу, і особливо ключового партнера України Сполучених Штатів Америки, є ключовою для успіху ЗСУ на полі бою, і чим швидше вона буде надана, тим дієвішим буде її застосування й тим менше цієї допомоги знадобиться потім.

М. Хакімов, власкор СІАЗ НБУВ

Візит Прем'єр-міністра Великої Британії Р. Сунака в Україну: результати і міжнародне значення в оцінках експертів

Минулого тижня відбулася надзвичайно важлива міжнародна подія, яка цілком імовірно стане початком процесу втілення в життя багаторічних напрацювань української держави в бік розширення взаємовідносин з країнами Західної Європи та формування дієвих механізмів забезпечення безпеки України. До Києва приїхала делегація уряду Великої Британії на чолі з Прем'єр-міністром Р. Сунаком. З початком широкомасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну й закриттям повітряного простору всі іноземні делегації прибувають до Києва залізницею. За цією традицією урядова делегація Великої Британії прибула президентським потягом на Центральний вокзал столиці. У засобах масової інформації було опубліковано світлини прибуття Р. Сунака, британського міністра оборони Г. Шаппса й заступника начальника штабу оборони Г. Дженкінса. Анонсована програма візиту передбачала переговори Президента України В. Зеленського та Прем'єр-міністра Р. Сунака, виступ високого гостя в парламенті нашої країни.

Під час візиту до столиці України Р. Сунак відвідав житловий будинок, зруйнований унаслідок російських обстрілів 2 січня. Тоді загинули чотири особи, 50 постраждало, сотні людей залишилися без житла. «Шкода, що ви і ваша країна переживаєте такі страждання. Я хочу запевнити вас, що Велика Британія робитиме все, щоб підтримати вас. Щоб ваша країна та ваш народ були в безпеці», – зазначив Р. Сунак біля обстріляного будинку представникам ДСНС, які рятували людей 2 січня. В інтерв'ю BBC Р. Сунак поінформував, що зустрівся з мешканцями будинку, які розповіли йому жахливі історії про те, що вони пережили, як втратили рідних і житло (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c3gy39lkgr9o>).

Також Президент України В. Зеленський і Прем'єр Великої Британії Р. Сунак відвідали українських військових, які перебувають на лікуванні в одному з медичних закладів Києва. Політики поцікавилися в захисників, звідки вони родом, на яких напрямках боронили Україну від ворога, за яких обставин зазнали поранень. Військові поінформували, що служили на Куп'янському, Запорізькому напрямках та поблизу Авдіївки. Зазначали, що бажають якнайшвидше стати на ноги. Деякі зауважили, що планують повернутися до служби після одужання. Та найбільше бажання захисників – перемога України над російським агресором (URL: <https://suspilne.media/660474-zelenskij-i-risi-sunak-vidvidali-u-likarni-zahisnikiv>).

На думку спостерігачів, під час цього візиту між Україною і Великою Британією було укладено Угоду про співробітництво у сфері безпеки між Україною і Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії, яка має задати тренд у міжнародній політиці щодо України на весь поточний рік і до певної міри визначатиме її в подальші роки. Зокрема, Президент В. Зеленський на зустрічі з Р. Сунаком у Києві назвав її безпрецедентною та історичною. За словами В. Зеленського, ця Угода доводить, що в «нашу державу вірять». Україна та Велика Британія домовилися про співпрацю у сфері ВПК. Лондон даватиме Україні щорічну фінансову підтримку протягом 10 років і розвиватиме ЗСУ, щоб українська армія швидше «перейшла на стандарти НАТО» (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c3gy39lkgr9o>).

Особливої уваги на тлі не дуже впевнених слів деяких наших партнерів, що лунали останнім часом, заслуговує тверда й непохитна позиція Великої Британії, закріплена на сторінках документа: «Сполучене Королівство продовжуватиме підтримувати Україну стільки, скільки їй буде потрібно, щоб Україна могла ефективно захищатися», – ідеться в тексті (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c3gy39lkgr9o>). Отже, упевненість допомагати підтверджена та зафіксована, що має служити сигналом для тих, хто сумнівається, хто схиляється до пошуку компромісів. Досягнуто згоди про допомогу й співробітництво в широкому спектрі безпеки. Як повідомив В. Зеленський, «ми домовилися з Британією про безпеку в усіх сферах – на землі, у повітрі, на морі, у кіберпросторі, у широкій політичній взаємодії. Детально в Угоді – щодо зброї. Абсолютно чітко – щодо нашого державного

кордону». До того ж, як заявив І. Жовква, заступник керівника Офісу Президента, відтепер «Україна більше не має просити допомогу та зброю, а отримуватиме її автоматично». За його словами, допомогу мають надавати, як у разі нової агресії, так і під час загострення поточної (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c3gy39lkgr9o>).

Угода передбачає розвиток оборонного сектору та шлях до майбутнього в НАТО, ідеться в документі. Так, партнери обіцяють продовжувати навчання українських військових, допомагати розв'язувати проблеми з постачанням озброєння, обмінюватися інформацією про оборонні розробки. Завдяки цій Угоді, за словами В. Зеленського, Україна вийде на такий безпековий рівень, який «самим фактом свого існування служитиме для стримування агресії Росії». У свою чергу Р. Сунак підкреслив: «Ми перші із союзників, хто підписав цю Угоду. Ми посилюємо нашу безпекову співпрацю з Україною у багатьох сферах – від навчання військових до допомоги в розмінуванні. Ось про що цей документ, підписаний сьогодні. Це сигнал Путіну, що ми тут надовго». На питання журналіста ВВС про те, якою є мета Угоди – допомогти Україні перемогти Росії чи вижити, Р. Сунак відповів так: «Мета цієї Угоди – переконатися, що люди в Україні будуть у безпеці та зможуть відновити свою свободу й суверенітет... Інвестиції в безпеку України є інвестиціями в нашу безпеку також» (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c3gy39lkgr9o>).

Отже, Велика Британія вчергове продемонструвала свою рішучість у підтримці України й готовність розширювати співпрацю незалежно від того, хто перебуває на чолі уряду. У свій час розпочата тодішнім Прем'єр-міністром Б. Джонсоном справа швидкої й максимально можливо ефективної допомоги нашій країні успішно продовжується урядом Прем'єр-міністра Р. Сунака.

Зокрема, разом з підписанням Угоди було оголошено про надання Україні військової допомоги на 2,5 млрд фунтів – це найбільший пакет оборонної допомоги Україні з початку війни. «Велика Британія сьогодні хоче оголосити про найбільший пакет оборонної допомоги Україні з початку війни в розмірі 2,5 млрд фунтів (3,19 млрд дол.). Це означає більше безпеки, протитанкових засобів, більше ракет, сотні тисяч нових артилерійських снарядів, підготовка тисяч українських військових», – наголосив Р. Сунак у Києві. За його словами, 200 млн фунтів із цього оборонного пакета виділять на виробництво сотень тисяч нових дронів (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sunak-dopomoha-brytaniyi/32772045.html>).

Отже, Велика Британія, яка була першою країною, що надала Україні сучасні танки, далекобійні ракети, активно підтримувала надання сучасних літаків, знову проявила свою першість і вже в новому році – на тлі зволікань з рішенням щодо виділення фінансової допомоги з боку США і ЄС – показала приклад рішучості й щирості. Новий військовий пакет і підписання Угоди про співробітництво у сфері безпеки між Україною і Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії мають спонукати наших

партнерів у світі до реальних дій. Британія, як завжди, показала своє лідерство у світовій політиці, зазначає військовий експерт Центру ім. О. Разумкова О. Мельник. «Тепер у британського уряду є документ, який є підставою для ухвалення рішень [про підтримку України]. І цей документ наповнений дуже потужною конкретикою», – зазначив він. «Якщо Росія знову нападає, ми надамо ту підтримку, яка потрібна Україні. Швидко та надійну безпекову підтримку, сучасне озброєння для захисту на землі, на морі і в небі, економічну підтримку, а також запровадимо санкції, які матимуть ціну для Росії», – пояснив Р. Сунак.

В. Зеленський додав, що ця Угода – «формалізоване зобов'язання наших партнерів» у разі повторного нападу РФ: «Передбачений відповідний час, протягом якого ми консультуємося з нашими партнерами згідно з цією Угодою. Ми будемо розуміти обсяг допомоги, який нам буде потрібен у разі нового нападу РФ» (URL: <https://www.liga.net/ua/politics/articles/bilshe-ne-treba-prosyty-zelenskyi-ta-sunak-pidpysaly-uhodu-pro-bezpeku-shcho-tse-znachyt>).

Звісно, на перший погляд не зовсім доречно вести мову про новий напад у час, коли ще триває широкомасштабне вторгнення від лютого 2022 р., але треба розуміти правила й обмеження, за якими діє міжнародна дипломатія. Невипадково спостерігачі звернули увагу на те, що термінологія представників України і Великої Британії дещо розрізнялася. Зокрема, Президент В. Зеленський, описуючи Угоду, вживав виключно слово «гарантії» або фразу «безпекові гарантії». Натомість британський Прем'єр Р. Сунак, повідомляючи про підписаний документ, обрав інший термін і кілька разів підкреслив, що йдеться про «безпекові запевнення» (security assurances). Як відомо, ця термінологія має важливе політичне значення. Для України згадка про «безпекові запевнення» (security assurances) є токсичною, оскільки саме такий термін містився в назві сумнозвісного Будапештського меморандуму. Саме через це Україна наполягає на ухваленні «безпекових гарантій» – на які, утім, не готові партнери. Примітно, що текст Угоди, оприлюднений у 12 січня, не містить жодного із цих термінів. Натомість у документі йдеться про «співпрацю у сфері безпеки» та «допомогу у сфері безпеки» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/01/12/7177340>).

На думку спостерігачів, такі розбіжності у формулюваннях цілком очікувані, оскільки Україна, яка перебуває у війні, намагається максимально використати всі можливості посилення своєї безпеки й збільшення підтримки. У свою чергу наші партнери, з одного боку, зв'язані зобов'язаннями в межах раніше укладених договорів, наприклад із США або взаємовідносинами всередині НАТО тощо, з іншого боку, не можуть собі дозволити укладати угоди про гарантії безпеки під час військового конфлікту, що триває. Однак ця Угода підтверджує непохитність підтримки сьогодні та закладає фундамент укладення угоди вже про гарантії безпеки й саме гарантію допомоги в майбутньому. Ось у цьому і вбачається історичність підписаного документа.

У свою чергу спостерігачі підкреслюють важливість підписаної Угоди та заяв про допомогу саме з точки зору впливу на світ. Зокрема, керуючий партнер Національної антикризової групи, політолог і політтехнолог Т. Загородній наголошує: «Тому що це вже конкретні зобов'язання конкретної країни, яка є ядерною країною, щодо забезпечення допомоги Україні, які зафіксовані на папері. Далі, сподіваюся, будуть США, Канада і всі решта 27 країн, кожна з яких зафіксує свої зобов'язання щодо України. Щось подібне вже оголосила Естонія, поки не підписали, що 0,25 % ВВП у найближчі 4 роки будуть на допомогу Україні. Це дуже гарний знак, який показує, що те, про що було заявлено й обіцяно Зеленському Байденом на саміті НАТО у Вільнюсі, починає перетворюватися на життя і це та парасолька безпеки, яка дуже потрібна Україні» (URL: <https://uatv.ua/uk/brytantsi-pokazuyut-pryklad-shho-potribno-dopomagaty-ukrayini-politolog-pro-prychynu-terminovogo-vizytu-sunaka-do-kyueva>).

Політолог В. Фесенко підкреслив важливість візиту Р. Сунака саме в ці дні. Зокрема, він підкреслив своєчасність надання нового пакета допомоги: «І це важливо саме зараз, тому що ми знаємо, що виникла затримка з американською військовою допомогою через суперечки в Конгресі. І тут Велика Британія, певною мірою, перекидає цю проблему, надаючи нам такий великий пакет військової допомоги. Причому в цьому пакеті те, що нам вкрай потрібно саме зараз. Це і далекобійні ракети, які вже пройшли дуже ефективно випробування у війні проти російського агресора і продемонстрували свою ефективність, це артилерійські снаряди, системи ППО, безпілотники. Якраз те, що нам вкрай необхідно саме зараз, на нинішньому етапі війни» (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/sunak-prijihav-do-kiyeva-chomu-vizit-vazhliivy-dlya-ukrajini-50383614.html>).

Разом з тим не треба виключати глобальний контекст, що пов'язаний з тією важливою роллю, яку Велика Британія разом з партнерами відіграє у світі, зокрема в районі Перської затоки та Червоного моря, і в контексті боротьби із хуситами у Ємені. «Я не думаю, що це якимось так кардинально вплине. Там можуть використовуватися деякі озброєння, які б могли надаватися Україні. Але наразі там якраз застосовується така зброя, яка Україні не надається. Наприклад, американські ракети Tomahawk. До речі, це привід для нашого Президента, міністра оборони та міністра закордонних справ поставити питання: бачите, як ефективно працюють Tomahawk по хуситах? Давайте і нам Tomahawk – вони точно ефективно працюватимуть по російських цілях і на окупованих територіях України, і в тилу. Я думаю, що візит важливий, щоб подолати червоні лінії, які стосуються необхідності ударів по російському тилу, по російській території», – зауважив В. Фесенко (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/sunak-prijihav-do-kiyeva-chomu-vizit-vazhliivy-dlya-ukrajini-50383614.html>).

Деякі експерти підкреслюють важливість візиту Р. Сунака з точки зору історичних паралелей та оцінок ситуації, що складається на полі битви. Так, військовий експерт С. Грабський вважає, що «наразі Україна перебуває в

найважчому 1942 році», а британці розуміють, як ніхто, який це був складний рік. «Вони терпіли поразку за поразкою, коли зривалися десанти, провалювалися операції, вони відступали, але водночас вистояли, перемогли. І уряд Великої Британії говорить до свого населення, до нас зрозумілою для нас мовою, тому що для нас це має надзвичайно велике значення з огляду на наше майбутнє. Тобто Україна тепер може із серйозною впевненістю дивитися вперед у бік перемоги, нарощування свого бойового потенціалу», – додав він (URL: https://24tv.ua/vizit-rishi-sunaka-do-kiyeva-12-sichnya-chomu-tse-istorichna_n2472096).

На думку політолога В. Волі, на фоні візиту Прем'єр-міністра Великої Британії Р. Сунака до Києва та підписання Угоди про надання Лондоном односторонніх зобов'язань Д. Трамп і трампісти в США починають виглядати як політичні діячі, які підривають лідерство Сполучених Штатів Америки у світі. «...Не виключаю, що республіканці, як мінімум, погодять хоча б половину тієї суми чи третину, яку від початку в розмірі 60 млрд пропонував Білий дім з тим, щоб далі ухвалити загалом цю суму. Тобто те, що не достає. Так що візит Сунака та Угода повинні стимулювати республіканців до того, щоб Америка не виглядала якось двозначно з підтримкою Україні на тлі того, що робить Велика Британія», – зауважив В. Воля (URL: <https://porady.org.ua/bezpekova-uhoda-sunaka-stymulyuye-trampistiv-do-pidtrymky-ukrayiny-politoloh>).

У свою чергу політолог, офіцер ЗСУ П. Охотін також вважає, що результати візиту Прем'єр-міністра Великої Британії в Україну має стати тригером для наших партнерів. «Сподіваюся, що приклад Лондона перезапустить ланцюжок домовленостей Києва та країн Заходу щодо підтримки нашого опору в цивілізаційній війні авторитарних країн проти демократій», – зазначає експерт (URL: <https://society.comments.ua/ua/news/developments/pidsumki-tizhnya-klyuchovi-rozbitivni-ta-negativni-momenti-dlya-ukraini-723908.html>).

Треба зазначити, що не забарилася й реакція на зазначені вище розбіжності у формулюваннях щодо змісту домовленостей, насамперед термінології, що її використовували В. Зеленський і Р. Сунак. Зокрема, міністр оборони України Р. Умеров наголосив, що зазначена Угода не стане повторенням сумнозвісного Будапештського меморандуму. Ба більше, Р. Умеров додав, що в документі чітко прописано, що йдеться про визволення Україною територій до кордонів 1991 р. і застосування «Формули миру», ініційованої Президентом В. Зеленським. «По-перше, це чітко визначені цілі. Ми тут кажемо про визволення території до кордонів 1991 р. І, по-друге, кожна сторона Угоди має право ініціювати проведення консультацій, у цьому плані ми не повторимо Будапештський меморандум», – зазначив він. За його словами, Україна вже працює в схожому форматі з іншими країнами G7. «Ми будемо постійно на зв'язку і вирішуватимемо на місці. Це і є особливості цієї Угоди», – наголосив він. Р. Умеров додав, що договір є результатом декларацій, які було озвучено на Вільнюському саміті

НАТО влітку 2023 р. По-третє, «Велика Британія допомагатиме нам і надалі використовуватиме економічні активи РФ, тобто заморожувати активи Росії на території Великої Британії. Наприкінці ця праця є посиленням комплексного розвитку всіх наших оборонних спроможностей. Ми за цією Угодою будемо працювати і в галузі оборонних індустрій», додав він (URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20240113-umyerov-pro-ugodu-z-brytaniyeyu-cze-ne-bude-povtorenyam-budapeshtskogo-memorandumu>).

У свою чергу, впевнену відповідь з перших вуст отримали й прихильники сценаріїв перенесення або розпорошення уваги західних країн за рахунок роздмухування нових конфліктів у світі. Зокрема, міністр оборони Британії Г. Шаппс заявив, що візит британського Прем'єр-міністра Р. Сунака до Києва є підтвердженням непохитної підтримки України з боку Сполученого Королівства. «Ми сказали, що наша підтримка буде непохитною, і сьогодні ми це довели. Путін сподівався, що Захід відволікатиметься на події на Близькому Сході, але сьогодні ми зробили важливий крок, щоб збільшити нашу військову підтримку України, аби дати їй більше того, що вона потребує для перемоги», – написав Г. Шаппс у соціальній мережі «X» (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3812442-sunak-pribuv-do-kieva-i-zapevniiv-britania-z-ukraincami.html>).

Отже, неанонсований візит урядової делегації Великої Британії на чолі з Прем'єр-міністром Р. Сунаком в Україну виконав дуже важливу роль у подальшому розвитку не лише двосторонніх відносин наших країн, а й має непересічне значення як подія міжнародного масштабу. Підписання Угоди про співробітництво у сфері безпеки між Україною і Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії безперечно має стати тригером прийняття аналогічних рішень іншими нашими партнерами, які заявили про свої наміри на саміті НАТО у Вільнюсі. Надання нового пакета військової допомоги є добрим прикладом, що допоможе прийняти позитивне рішення в США і ЄС, яке так важко просувається в останні місяці, а також укріплює нашу обороноздатність. Україна і весь світ отримали підтвердження непохитності підтримки боротьби нашої країни за суверенітет і територіальну цілісність та позначили впевнені перспективи подальшої інтеграції нашої країни в політичні, економічні, безпекові структури Європи.

О. Аулін, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Ісламський світ у 2023 р.

У 2023 р. умма (мусульманське релігійно-цивілізаційне об'єднання) як і решта світу також переживала радісні часи досягнень і трагічні моменти. Зокрема, мусульмани з інших країн підтримували своїх одновірців в Україні у їхній боротьбі проти російського агресора, раділи (або не дуже) рішенню ЄС почати переговори з Україною та Молдовою про вступ до ЄС, по-різному

ставилися до членства Швеції і Фінляндії в НАТО. Вони приділяли значну увагу заворушенням у Франції, військовим переворотам в Африці, землетрусам і виборам у Туреччині, третій війні в Карабасі та черговому загостренню палестинської проблеми.

У першій половині минулого року одним з головних ньюсмейкерів ісламського світу була Туреччина, яка і в другому півріччі продовжила завдавати впливу на важливі події на міжнародній арені. Так, у ніч на 6 лютого в центральній частині Туреччини було зафіксовано підземні поштовхи магнітудою 7,7 балів за шкалою Ріхтера. Протягом півгодини поштовхи відчувалися в різних регіонах – Адані, Анкарі, Анталії, Газіантепі, Кайсері, Мерсіні, Трабзоні, Шанлиурфі. У країні було оголошено найвищий рівень тривоги. Підземні поштовхи на південному сході країни і в сусідній Сирії неодноразово повторювалися протягом ще декількох тижнів. Така лють природи мала наслідками тисячі зруйнованих домівок, мільйони постраждалих. Зокрема, понад 43 тис. загиблих, серед яких 5 українців. Понад 100 тис. осіб отримали поранення та травми. До 14 лютого із зони лиха було евакуйовано понад 200 тис. осіб. У постраждалих від землетрусу провінціях проживало понад 1,74 млн біженців, в основному із сусідньої Сирії. За інформацією управління ООН з координації гуманітарних питань, загальна чисельність населення в 11 найбільш постраждалих провінціях Туреччини становила 15,6 млн осіб; 5,2 млн з них була потрібна термінова допомога (URL: <https://news.un.org/ru/story/2023/02/1437707>).

Цей природний катаклізм майже одразу викликав катаклізм політичний – місцева опозиція звинуватила турецьке керівництво в злочинній недбалості, халатності, зговорі із забудовниками. Зокрема, ішлося про нецільову розтрату спеціального податку, який почали стягувати після майже аналогічного за катастрофічними наслідками землетрусу в 1999 р., щоб зробити будівлі більш стійкими до ударів стихії. Багато спостерігачів, порівнюючи наслідки обох землетрусів, звертали увагу на те, що саме після попередньої трагедії до влади прийшла політсила Р. Ердогана у вигляді Партії справедливості та розвитку, змінивши кемалістську Народно-республіканську партію, що десятиліттями керувала країною. Через це робилося припущення, що на загальнонаціональних виборах парламенту та президента країни, запланованих на травень 2023 р., об'єднана опозиція мала великі шанси отримати перемогу й кардинально змінити політику Туреччини.

Кульмінація подій дійсно відбулася в травні минулого року, коли головні претенденти на владу об'єдналися в потужні блоки. Два опозиційні – Національний альянс та альянс «Праця і свобода» – виступили проти проурядового Народного альянсу (СІ). Останній складався з правлячої Партії справедливості й розвитку та праворадикальної Партії націоналістичного руху. Єдиним кандидатом від СІ став Р. Т. Ердоган. До складу альянсу «Праця і свобода» (ЕОІ) увійшли ліві та ліберальні політсили: Народно-демократична партія, Робітничка партія Туреччини, Лейбористська партія,

Партія робітничого руху, Партія соціальної свободи і Федерація соціалістичних зборів. Основою Національного альянсу (МІ) стала «платформа шістьох». Крім Республіканської народної партії та більш консервативної Хорошої партії, до платформи увійшли ще чотири менш потужні об'єднання: Партія благоденства, Партія майбутнього, Демократична партія, Партія демократії та прогресу, які видали декларацію про перехід у разі їхньої перемоги до посиленої парламентської системи, з поверненням статусу президента до попереднього (переважно представницького) стану (URL: <https://tele1.com.tr/6-liderdengелеcegin-turkiyesi-icin-tarihi-imza-iste-mutabakat-metni-573097>). Однак за результатами двох турів переміг Р. Т. Ердоган.

Разом з тим перемога в 5 % голосів виборців стала маркером масового незадоволення пересічних громадян політикою керівництва республіки на чолі з Р. Т. Ердоганом і свідченням наявності значного протестного потенціалу, здатного трансформуватися в масові виступи населення в разі поглиблення кризових тенденцій у фінансово-економічній сфері країни. У таких умовах команда Р. Т. Ердогана вирішила сконцентрувати подальші зусилля на трьох пріоритетних напрямках:

- поліпшення ситуації в соціально-економічній сфері за рахунок нормалізації відносин зі США та Євросоюзом і переведенням їх на рівень трансакційно-функціональної взаємодії;

- підсилення позицій Анкари на Близькому Сході, у Східному Середземномор'ї, у Центральній Азії;

- створення умов для пролонгації статусу Туреччини як головного посередника у врегулюванні російсько-українського та інших міжнародних конфліктів.

Через криваву російську навалу навіть у традиційно нейтральних Швеції та Фінляндії виникло стійке бажання стати членами НАТО задля того, щоб сховатися під «євроатлантичною парасолькою» від РФ, яка поступово перетворюється на військово-політичного монстра, готового на все заради продовження постімперської експансії. Тому не випадково, що в цьому кандидатському тандемі найбільш активною була Фінляндія, яка першою отримала членство в НАТО. Здається, що в цьому не останню роль зіграла історична пам'ять фінського народу, який у першій половині ХХ ст. тричі (1918, 1939–1940, 1941–1944) перебував на волосині від втрати своєї державності та незалежності.

Проте останнє слово у вступі скандинавських країн до Альянсу належало саме Туреччині, яка спочатку заблокувала їхні заявки. Причиною була незадоволеність Анкари позицією Фінляндії та Швеції щодо екстрадиції учасників та прихильників Робітничої партії Курдистану (РПК), яку Анкара також, як США та більшість країн ЄС, вважає терористичною організацією. Ситуацію ускладнював той момент, що курдські загони самооборони, пов'язані з РПК, були партнером очолюваної США коаліції, що бореться проти «Ісламської держави» на півночі Сирії. У свою чергу, Анкара

стверджувала, що Швеція та Фінляндія приховують людей, які, на погляд турецької сторони, пов'язані з РПК та є послідовниками Ф. Гюлена, якого Анкара звинувачує в організації спроби державного перевороту у 2016 р. Обидві країни також запровадили ембарго на постачання зброї до Туреччини у 2019 р. після її військового наступу на загони народної самооборони на півночі Сирії. Водночас, на думку С. Ульгена, колишнього турецького дипломата й наукового співробітника Європейського центру Карнегі (Брюссель), Анкара в такий спосіб намагалася владнати деякі проблеми, що виникли, наприклад із закупівлею Туреччиною зброї, зокрема винищувачів F-16 у США, до того як Фінляндія і Швеція зможуть приєднатися до НАТО (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61505807>).

Фінський президент оперативно відреагував на негативні твердження керівництва Туреччини, зазначивши, що його країна дуже серйозно ставиться до проблеми тероризму. «Фінляндія засуджує тероризм у всіх його формах і проявах. Як член НАТО, Фінляндія буде повністю віддана антитерористичним документам і політиці НАТО», – зазначив С. Ніністьо (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61973554>). Можливо, певної трансформації зазнала й позиція урядів Фінляндії та Швеції щодо заборони постачання до Туреччини сучасних озброєнь. У результаті 26 грудня 2023 р. Комітет із закордонних справ парламенту Туреччини проголосував за ратифікацію протоколу про вступ Швеції до НАТО. Проте останнє слово в цьому випадку залишалося за Генеральною асамблеєю парламенту країни (URL: <https://www.unian.ua/world/rozshirennya-nato-u-parlamentit-turechchini-pidtrimali-vstup-shveciji-v-nato-12494607.html>).

Також заслуговує на увагу той факт, що одним із чинників, який негативно позначився на затягуванні термінів вступу Фінляндії та Швеції в НАТО, стали провокації з оскверненням Корану в цих країнах. Справа в тому, що для нинішнього турецького керівництва, що позиціонує себе поміркованими консерваторами, а сторонні спостерігачі визначають як поміркованими ісламістами, факти знуцання над мусульманськими релігійними цінностями є неприпустимими й такими, що потребують швидкої та жорсткої реакції. Так, у січні 2023 р. підданий Королівства Данія та Королівства Швеція Р. Палудан, засновник ультраправої партії «Stram Kurs» («Жорсткий курс»), здійснив акцію спалення Корану перед Посольством Туреччини у шведській столиці, а через шість днів – у данській. Напередодні Р. Палудан оголосив, що спалить священну книгу за трьома різними адресами в Копенгагені протягом п'ятниці, щотижневого святкового дня для всіх мусульман. Ще під час злодіяння в Стокгольмі екстреміст зазначив, що спалюватиме Коран кожен п'ятницю, аж «поки Швеція не буде прийнята в НАТО», та додав: «Я також даю обіцянку, що, коли він [Р. Ердоган] прийме Швецію в НАТО, я більше ніколи в житті не спалюватиму Коран перед Посольством Туреччини» (URL: <https://focus.ua/uk/world/547274-poka-shveciya-ne-vstupit-v-nato-datchaninsnova-sheg-koran-i-obeshchaet-prodolzhat-akciyu-video>). У цьому

контексті важливим є те, що один з організаторів акції, місцевий журналіст Ч. Фрік, багато років співпрацював з Russia Today. Для РФ вступ двох скандинавських країн до НАТО був украй небажаним (URL: <https://goloslama.com/news.php?id=41366>).

У червні 2023 р. у паризькому передмісті Нантер правоохоронець застрелив 17-річного підлітка алжирського походження Н. Мерзука, який не зупинив авто за наказом дорожньої поліції. Протягом кількох днів у багатьох містах країни спалахнули масштабні протести, які супроводжувалися підпалами машин і будівель, насильницькими акціями проти представників влади та поліції. Учасники масових акцій виступали не лише проти жорстоких дій силовиків, а й проти расизму взагалі. Поширювалася думка про те, що, якби юнак був етнічним французом, він би залишився живим. Природно, що через етнічне походження вбитого підлітка найбільший резонанс у ЗМІ ця подія викликала в Алжирі (на тлі набагато стриманішого в самій Франції). Так, радикальне алжирське видання «Algerie patriotique» зазначало, що вбивство Н. Мерзука, яке спричинило заворушення в кількох містах П'ятої республіки, оголило фальшивість офіційного дискурсу, який пишався тим, що гарантував рівні права всім французьким громадянам. «Правда вийшла на світло, виявивши расизм, який панує в поліції, і неприйняття сектантської влади цілими верствами французького суспільства». На погляд, автора статті, сучасна Франція стала такою потужною й багатою саме завдяки тяжкій праці північноафриканських робітників-іммігрантів. Проте сьогодні республіка занурилася в процес «децивілізації», як визнав безпосередньо Президент Е. Макрон. Водночас дії правоохоронців розцінювалися як «оголошення війни з боку фашистських французьких поліцейських сил» і робився висновок про необхідність термінового створення співдружності алжирців у Європі, щоб захиститися (URL: <https://www.algeriepatriotique.com/2023/06/30/affaire-du-jeunenael-victime-de-la-police-francaise-ici-on-tue-des-algeriens>). У турецьких ЗМІ зверталася увага на те, що французька поліція з початку 2023 р. застрелила трьох, а за 2022 р. – тринадцятьох людей за те, що вони не дотримувалися попередження про зупинку. Враховуючи те, що, починаючи з 2017 р., більшість людей, які загинули в аналогічних ситуаціях, є темношкірими або арабами за походженням, висувалися припущення про те, що всередині існує расистська структура (URL: <https://www.yenisafak.com/fransada-son-durum-fransadaprotestolarin-7-gununde-son-durum-ne-dunya-haberleri-h-4542082>).

Не залишилася Туреччина байдужою й до подій так званої третьої Карабаської війни. Остання на сьогодні карабахська війна почалася 19 вересня 2023 р., коли азербайджанська сторона оголосила про початок антитерористичних заходів у Нагірному Карабаху. Перед цим Баку звинуватив владу Карабаху в організації терактів. За даними азербайджанської сторони, 19 вересня на міни наїхали два автомобілі. Загинули дев'ятеро людей, серед яких були семеро співробітників МВС Азербайджану. Уже в перші години азербайджанська армія взяла під

контроль повітряний простір невизнаної республіки, придушивши системи протиповітряної оборони супротивника. Після цього зазнали ураження позиції артилерійських та інших підрозділів вірменської армії в НКР та місцевих загонів. Уже 20 вересня офіційним Баку було укладено з владою Карабаху угоду, якою передбачалося припинення бойових дій, роззброєння місцевих збройних формувань, виведення вірменських військ із НКР, а також важкої техніки з території регіону, який згодом реінтегрують до складу Азербайджану (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-karabakh-azerbaydzhan/32601147.html>).

Перші результати війни не змусили себе чекати. Цілком очікувано у Єревані почалися протести громадськості. Демонстранти звинувачували Н. Пашиняна в зраді вірмен у НКР. Можливо, випадково до «хору невдоволених» приєдналася землячка з Москви М. Симоньян, яка через свій рупор RT та інші прокремлівські ЗМІ проводила думку про те, що Н. Пашинян замислив зраду ще після закінчення в 2020 р. другої Карабаської війни. Президента Вірменії звинувачували в тому, що він не займався обороною країни та не почав війну за Карабах. Проте російські пропагандисти забувають, що заяви про необхідність змінити зовнішню політику Вірменії Н. Пашинян почав робити після фактичної зради Росії, коли у вересні 2022 р. офіційний Єреван заявив про обстріли своєї території азербайджанцями і звернувся за допомогою до Росії та ОДКБ, то отримав відмову, незважаючи на те що дещо раніше, 22 лютого 2023 р., Президент НКР А. Арутюнян «вітав рішення Росії про визнання ДНР і ЛНР» (URL: <https://texty.org.ua/articles/110695/uvsomu-vynen-pashynyanyan-rosijska-propahanda-namahayetsya-dovesty-shomoskva-ne-zradyla-vmirneniv>).

Скориставшись ситуацією, враховуючи те що армія РФ загрузла у війні в Україні, не безпідставно сподіваючись на максимальну підтримку з боку Туреччини, Азербайджан зробив ставку на силове розв'язання проблеми та переміг. У цьому випадку результат військової поразки локального регіонального гравця – Вірменії призвів до дуже серйозних геополітичних змін. Найважливішою для України стало те, що РФ поступилася Туреччині своїм статусом одноосібного регіонального лідера.

Черговий акт ізраїльсько-палестинської трагедії, найбільш жорстокий і кривавий за декілька останніх десятиліть, почався 7 жовтня 2023 р. У цей день ХАМАС здійснив напад, який супроводжувався масованими ударами некерованих ракет у бік ізраїльської території, проривами системи безпеки на кордоні із Сектором Газа, захватом заложників – цивільних і військових ізраїльтян. У нападі також узяли участь інші загони іранських проксі: ліванської «Хезболли» та «Палестинського ісламського джихаду». Керівництвом Ізраїлю було введено військовий стан, розпочався призов резервістів, повітряні удари ЦАХАЛ по території Гази. У результаті проведення сухопутної операції ізраїльськими військовими було встановлено контроль над північною частиною Сектору Газа, а також його адміністративним центром – м. Газа. На сьогодні тривають бої з хамасівцями

– з ракетними обстрілами в обидва боки по Ізраїлю та Сектору Газа. Уже в перший день нападу виникла проблема біженців. Вона значно посилилася після того, як влада Ізраїлю заявила про майже повну блокаду арабського анклаву, залишивши його «без їжі та палива». Черговий етап драми настав, коли ізраїльські військові закликали мешканців м. Газа протягом 24 год виїхати на відведену для них територію на півдні Сектору Газа (URL: <https://newsyou.info/2023/10/izra%dl%97l-vimagaye-vid-zhiteliv-gazi-vi%dl%97xati-z-mista-protyagom-dobi>).

Як стверджує МОЗ ХАМАС, унаслідок ізраїльських атак загинуло близько 17 тис. 500 палестинців. Чинovníки від ХАМАС також заявляють, що заповнюваність лікарень Гази перевищила 260 %, і попереджають про можливі спалахи інфекційних захворювань у сховищах (URL: <https://ru.euronews.com/2023/12/09/ru-mideast-war-update>). Ф. Лаззаріні, голова Близькосхідного агентства ООН для допомоги палестинським біженцям та організації робіт (БАПОР), характеризує гуманітарну ситуацію в Секторі Газа як «катастрофічну». Медикаменти, продовольство, вода, паливо стають дефіцитом, тисячі людей тікають до таборів і центрів розподілу допомоги БАПОР. За даними управління ООН з питань надзвичайних ситуацій, з 2,2 млн мешканців майже 1,5 млн людей у Газі вимушено залишили свої домівки. З них близько 700 тис. перебувають у притулках Близькосхідного агентства ООН з допомоги палестинським біженцям, пише Reuters. Проте притулки агентства на півдні Гази переповнені, тому багато переміщених осіб мешкають просто неба (URL: <https://www.dw.com/uk/agentstva-oon-zasterigaut-vid-gumanitarnoi-katastrofi-usektori-gazi/a-67320785>). Наслідками цього також стали радикалізація риторики Р. Т. Ердогана, яка еволюціонувала від пропозицій щодо мирного вирішення конфлікту до майже офіційного невизнання ХАМАС захисником палестинців. Через це сталося чергове охолодження в турецько-ізраїльських відносинах. На цьому тлі не стало великою несподіванкою рішення мусульманських об'єднань США відмовити в політичній підтримці Д. Байдену, який підтримував жорсткі дії Ізраїлю. У цьому сенсі перспектива трансформації протистояння ХАМАС – Ізраїль у регіональну, а згодом і глобальну військово-політичну кризу вже не викликає великого здивування.

Турецька активність торкнулася і євроінтеграційних намагань України. Так, 19 грудня 2023 р. Президент Туреччини, коментуючи рішення саміту Європейського Союзу розпочати перемовини про вступ України та Молдови, зазначив, що його країна більш відповідає критеріям, що висувуються до членства у ЄС. Тому, на думку Р. Т. Ердогана, переговори Брюсселя з Києвом і Кишиневом затягнуться на невизначений час. Разом з тим турецький лідер висловив сподівання на прогрес у питанні вступу Туреччини до Євросоюзу під час головування в Раді ЄС у другій половині 2024 р. Угорщини, яку Туреччина вважає стратегічним партнером.

Така позиція керівника держави, що постійно виступає на підтримку територіальної цілісності та суверенітету України, а також надає вагому

військову й гуманітарну допомогу під час російського вторгнення, спочатку може викликати певне розчарування. Проте, якщо звернутися до концептуальних підходів А. Давутоглу, який під час свого керування МЗС Туреччини розробив основні принципи сучасного зовнішньополітичного курсу Анкари, в очі впадає спрямованість на «дотримання багатопланової зовнішньої політики», коли відносини Туреччини з іншими глобальними акторами спрямовано виключно на взаємодоповнення, а не на конкуренцію (URL: <https://file.setav.org/Files/Pdf/ahmet-davutoglu-turkeys-foreign-policy-vision-anassessment-of-2007.pdf>). Виходячи із цього принципу, стає зрозумілим, чому такий партнер України, як Туреччина не тільки не підтримує міжнародні санкції проти Кремля, а й під час російсько-української війни істотно розширила торговельні зв'язки з РФ. Наприклад, Анкара втричі наростила експорт товарів подвійного призначення (URL: <https://forbes.ua/svit/komu-viyna-a-komu-i-pidyom-torgivli-turechchina-vtrichi-narostila-eksport-tovariv-podviynogo-priznachennya-do-rosii-analiz-ft-27112023-17523>). Крім того, безпосередньо Туреччина намагалася отримати членство в майбутньому Євросоюзі (на той час Європейській Економічній Спільноті, ЄЕС) на максимально вигідних і прийнятних для себе умовах, часто ігноруючи вимоги Брюсселя щодо подальшої демократизації країни, зокрема відповідних змін у правовій системі. Водночас після вступу Республіки Кіпр до ЄС Туреччиною не приділялася необхідна увага нормалізації відносин з Нікосією, яка, у свою чергу, через деякий час приклала значних зусиль, щоб фактично заблокувати вирішення питання щодо членства Анкари у Євросоюзі.

Отже, у ситуації повномасштабної війни, яку російський агресор не намагається припинити, мусульманський чинник може завдати значного впливу на перебіг подій. Тому не доцільно забувати про ситуацію, що склалася з підтримкою Д. Байдена мусульманською громадою США через його ставлення до дій Ізраїлю в Палестині. Стосовно вступу до ЄС офіційному Києву напевно варто враховувати не тільки позитивний досвід інших країн, а й негативний, на кшталт турецького.

С. Горова, ст. наук. співроб. ФПУ НБУВ

Засідання Ради Україна – НАТО: основні підсумки в оцінках експертів

У штаб-квартирі НАТО в Брюсселі 10 січня відбулося термінове засідання Ради Україна – НАТО на рівні послів, яке Київ скликав у зв'язку з масованими ракетними обстрілами 29 грудня та на початку січня. Від України в режимі відеоконференції в засіданні брали участь командувач Повітряних сил генерал-лейтенант М. Олещук і заступник міністра внутрішніх справ О. Сергеев.

Варто нагадати, що засідання Ради Україна – НАТО – це новий формат співпраці між Києвом і Альянсом, що заснований на саміті НАТО в липні 2023 р. і слугує майданчиком для спільних консультацій, рішень і взаємодії між НАТО та Україною. У межах цього формату Київ отримав право в разі потреби самостійно скликати зустрічі з партнерами НАТО.

Напередодні засідання президент України В. Зеленський заявив: «Терорист повинен заплатити найвищу ціну за терор і Росія заплатить. Я впевнений, що ми зможемо зміцнити нашу країну, нашу протиповітряну оборону і нашу співпрацю з нашими партнерами щодо безпілотників». За його словами, цей місяць буде напруженим з точки зору зовнішньої політики.

Головною темою зустрічі в Брюсселі на рівні послів є посилення протиповітряної оборони України, повідомив міністр закордонних справ Д. Кулеба. Оскільки нещодавні російські повітряні атаки спрямовані на виснаження оборонних ресурсів України, очільник українського МЗС просить союзників регулярно надсилати боєприпаси для відбиття російських атак. «Забезпечення регулярних поставок ракет для Patriot, IRIS-T, NASAMS та інших систем є пріоритетом, який має бути виконаний сьогодні, а не завтра», – підкреслив Д. Кулеба (URL: <https://zaborona.com/golovni-temy-zasidannya-rady-ukrayina-nato>. 2024. 10.01).

Під час засідання Ради Україна – НАТО, представники української сторони поінформували союзників про наслідки масованих російських ракетних атак по території України, зміни в тактичних діях Росії та озвучили пріоритетні потреби української сторони в засобах ППО. Так, М. Олещук озвучив кількість випущених країною-агресором ракет та дронів, повідомив про успіхи у використанні вже наданих союзниками засобів ППО і про те, скільки ворожих ракет і дронів вдалося знищити під час атак. Він звернув особливу увагу на важливість надання додаткових систем ППО, таких як «Patriot», «IRIS-T» та «NASAMS», а також зенітно керованих ракет до них.

Окремо командувач Повітряних сил підкреслив важливість тренування пілотів та надання Україні винищувачів F-16 для посилення спроможностей українських сил повітряної оборони.

Заступник міністра внутрішніх справ поінформував про основні цілі російських атак, наслідки останніх масованих російських обстрілів, зокрема про масштаби руйнувань інфраструктури. Він також представив союзникам перелік потреб органів системи МВС для подолання наслідків російських атак (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3811720-okremi-kraini-anonsuvali-novi-paketi-dopomogi-na-zasidanni-radi-ukrainanato.html>. 2024. 10.01).

За підсумками засідання міністр закордонних справ України Д. Кулеба висловив сподівання, що після цього засідання, союзники швидко оголосять про нові зобов'язання щодо зміцнення української протиповітряної оборони.

Щодо результатів зустрічі, звертає на себе увагу наступне: по-перше, Є. Столтенберг заявив, що Альянс продовжуватиме підтримувати «хоробрих

українців у протистоянні загарбницькій війні Росії». Союзники по НАТО вкотре заявили, що продовжать надавати Україні значну військову, економічну та гуманітарну допомогу і підтвердили плани зміцнити протиповітряну оборону країни у 2024 р. – від спільної закупівлі зенітних ракет для систем «Patriot» до систем «Skynex» від Німеччини й зенітних ракет від Великої Британії.

По-друге, партнери наголосили на високій ефективності системи протиповітряної оборони України та висловили намір надалі її підтримувати, включаючи поставки засобів ППО та відповідних боєприпасів. Так, посол України, представник України при НАТО Н. Галібаренко зазначила: «Усі країни НАТО, без жодних винятків, заявили, що надалі підтримуватимуть Україну, що жодної втоми вони та керівництво їх урядів не відчують. Всі розуміють, що ця війна надовго, це не буде коротка історія. Тому є розуміння, що допомога має йти безперервно. Серед позитивів – наші союзники відзначили ефективність протиповітряної оборони. За рівнем збиття “шахедів” та крилатих ракет ми говоримо про ефективність понад 80 %. З балістичними ракетами про таку ефективність говорити поки не доводиться з відомих причин» (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricato/3811744-dopomoga-ukrainskij-ppo-v-ramkah-radi-ukrainanato-stvorilirobocu-grupu.html>. 2024. 10.01).

У НАТО нагадали, що країни-члени Альянсу закуповують до однієї тис. ракет ППО «Patriot», щоб, зокрема, «продовжити зміцнювати протиповітряну оборону України». Крім того, в пресрелізі засідання ради зазначено, що країни-члени Альянсу вже доставили в Україну широкий набір різноманітних систем протиповітряної оборони і підтвердили своє зобов'язання ще більше зміцнити обороноздатність України. Так, Німеччина нещодавно доставила в Україну системи протиповітряної оборони «Patriot» та «Skynex» і додаткові ракети для протиповітряної системи «IRIS-T». Велика Британія відправляє в Україну близько 200 ракет протиповітряної оборони (URL: <https://cpd.gov.ua/main/osnovni-pidsumky-zasidannya-rady-ukrayina-nato>. 2024. 11.01).

По-третє, представники держав-членів Альянсу рішуче засудили «російські ракетні та безпілотні атаки на українських цивільних, у тому числі зі зброєю з Північної Кореї та Ірану. Другий рік поспіль В. Путін намагається виснажити Україну масовими ударами, але йому це не вдається. Російська кампанія жорстокості лише посилює рішучість України. Поки Москва посилює свої удари по українських містах і цивільному населенню, союзники по НАТО посилюють протиповітряну оборону України», – зазначив генсек НАТО Є. Столтенберг (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ekstrenezasidannya-ukrayina-nato/32769082.html>. 2024.10.01).

По-четверте, з боку окремих країн були зроблені анонси щодо подальших пакетів допомоги. Низка держав-членів Альянсу оголосила про збільшення своїх фінансових внесків до Комплексного пакета допомоги. Крім задоволення першочергових потреб України (придбання антидронів,

пального, мастил для техніки, турнікетів, медикаментів), у перспективі в рамках цього пакета допомоги будуть реалізовані проєкти гуманітарного розмінування, відновлення певних інфраструктурних об'єктів на території України, а також побудови спільно з НАТО інтегрованих систем ППО в Україні.

За словами Н. Галібаренко, відповідно до анонсів, що були зроблені під час засідання Ради Україна – НАТО, союзники по НАТО цього року виділять на досягнення таких комплексних цілей не менше 500 млн євро. Вона також уточнила, що в рамках Ради Україна – НАТО вже створена група, яка опрацюватиме питання протиповітряного захисту в Україні. «Наступного тижня відбудеться перше засідання цієї робочої групи. Ми хочемо викласти наші пропозиції та почути пропозиції партнерів. На певному етапі до цієї роботи будуть залучені навіть компанії, які мають передові технології у цій сфері, щоб не був такий собі теоретичний дискурс», – пояснила Н. Галібаренко (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3811744-dopomoga-ukrainskij-ppo-v-ramkah-radi-ukrainanato-stvorili-robocu-grupu.html>. 2024. 10.01). За її словами, у цьому контексті й на цьому етапі найперше йдеться про західні оборонні компанії, що залучені до виробництва сучасних засобів протиповітряної оборони.

Показово, що ці заяви вносять певний оптимізм на тлі труднощів з допомогою Україні з боку США і ЄС. Тож Україна розраховує, що Конгрес США нарешті підтримає прохання Адміністрації Д. Байдена про надання додаткових понад 60 млрд дол. допомоги Україні, а лідери ЄС подолають вето Угорщини і наприкінці січня 2024 р. повернуться до питання надання Україні фінансової підтримки до 2027 р. в розмірі 50 млрд євро (URL: <https://cpd.gov.ua/main/osnovni-pidsumky-zasidannya-rady-ukrayina-nato>. 2024. 11.01).

Привертає до себе увагу те, що в експертних колах не досить активно була прокоментована тема термінового засідання Ради Україна – НАТО, проте фахівці зазначили, що це засідання має підвищити темп насичення українських зенітно-ракетних комплексів боєприпасами і розширити можливості їх поставок. Однак експерти вказують на те, що суспільству час порушувати питання щодо передачі ракет «Tomahawk» Збройним силам України. Так, полковник запасу, учасник миротворчих місій, військовий експерт С. Грабський заявив: «Ці ракети дозволять нам зробити якісний стрибок для того, щоб серйозно зменшити бойовий потенціал російської економіки». Водночас, визнає він, тут залежить все від того, як швидко західні союзники України усвідомлять критичну необхідність використання цієї зброї проти об'єктів на території Росії. «Чим швидше вони прийдуть до розуміння, що це наша загальна мета, зокрема з точки зору елементарної гуманності, тим скоріше вони дадуть ці ракети. Тут справа за нашими політиками і дипломатами. Це завдання і для наших діаспор, у тій самій Німеччині, Італії, Франції, Великій Британії та інших країнах. Наскільки вони спроможні тиснути на керівництво цих країн і змінити громадську

думку щодо необхідності передачі цього озброєння. Це наше спільне завдання», – підкреслив експерт (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricato/3812123-ukraini-cas-porusuvati-pitanna-pro-peredacu-ij-raket-tomahawk-vijskovij-ekspert.html>. 2024. 11.01).

Тим часом у Німеччині тривають дискусії щодо надання Україні крилатих ракет «Taurus». Від початку повномасштабної російсько-української війни Німеччина перетворилася з однієї з найбільш стриманих країн у питанні надання зброї Україні в одного з лідерів військової допомоги Києву. Зважаючи на це експерти вказують, що для відсічі російській агресії та захисту українських міст, їх мешканців та інфраструктурних об'єктів, Україна потребує далекобійні ракети. Наявність ракет «Taurus» на озброєнні Сил оборони України дасть змогу ефективно знищувати російські військові цілі та руйнувати логістику ворога, особливо в Криму, що у свою чергу дасть змогу здобути перевагу на фронті. Так, посол України в Хорватії 2010–2017 рр., історик О. Левченко (URL: <https://zahidfront.com.ua/news/Ukrayina-rovinna-mati-Taurus-dlya-udariv-po-cilyah-navit-u-rf.html>. 2024. 11.01) вважає, що передача Україні Taurus допоможе уникнути затягування війни і відверне загрози ослаблення східного флангу НАТО та нового витка російської агресії, зокрема проти Молдови та країн Балтії.

Так само керівник центру військово-правових досліджень О. Мусієнко не виключає, що у відповідь на масовані російські обстріли та велику кількість жертв серед цивільного населення Київ найближчим часом отримає більше західних далекобійних ракет.

Як повідомляє французьке видання «Le Figaro» (URL: <https://www.lefigaro.fr>), Франція планує передати ще 85 крилатих ракет «SCALP-EG» – на додачу до тих 50 ракет, які отримав Київ у 2023 р. Ці крилаті ракети є аналогами британських Storm Shadow і вже неодноразово застосовувались українськими військовими.

О. Мусієнко у своєму коментарі ситуації підкреслив: «Україні потрібно завдати удару по російській логістиці на окупованих територіях: залізниця, мости. Та принаймні знищити мережу російських аеродромів у Криму. Це у тому разі, якщо Україна не матиме згоди від партнерів застосовувати західну зброю по території РФ. Тоді українські ЗСУ зможуть завдати ударів тільки власними дронами або в перспективі ракетами, якщо такі виготовимо. А якщо партнери дадуть зелене світло – бити далекобійними ракетами в межах досяжності по території Росії, це зменшить спроможність і можливість для російської авіації атакувати Україну» (URL: <https://zaborona.com/golovni-temy-zasidannya-rady-ukrayina-nato>. 2024. 10.01).

В експертних колах також наголошують на тому, що Україні потрібно мати набагато більше ракет «Patriot». Як інформують ЗМІ, голова Громадської ліги Україна – НАТО С. Джердж висловив думку про те, що у Європі розуміють – Україна захищає ЄС від майбутньої війни. Тому, підтримуючи Україну, вони підтримують себе. «Те, що буде вироблено близько тисячі ракет Patriot – це теж дуже важливо. Але потрібно мати їх у

кілька разів більше. Я думаю, що відбуватиметься заміна американських і європейських складів, і ця зброя постачатиметься в Україну», – зазначив експерт.

Фахівці акцентують увагу на тому, що в НАТО розуміють наміри РФ збільшувати рівень свого тероризму. Відповідно, вважає політолог І. Рейтерович, сьогодні йдеться про те, що на найближчі кілька місяців, швидше за все, Україна вимагатиме більше від того, що ми маємо. І в такій ситуації, на думку експерта, наші партнери нам мають допомогти. При цьому також зважаючи і на точку зору деяких спеціалістів про те, що російська армія повністю знищує українські населені пункти для того, щоб Збройні сили України не могли тримати оборону. Так, за словами військового аналітика, співробітника Служби безпеки України (2004–2015) І. Ступака: «Є така практика, традиція і тактика російської армії й російського командування – знищення під корінь населених пунктів України для того, щоб нашим військовим банально не було за що триматися. І така тактика, на жаль, приносить результат. Ми бачимо це по Бахмуту, Мар'їнці, Авдіївці. На жаль, потенціал поки що для наступу є. Повільний, важкий, рутинний, але він є» (URL: <https://uatv.ua/uk/armiya-rf-povnistyu-znyshhuye-ukrayinski-mista-shhob-zsu-ne-bulo-za-shho-zachepytysya-oboronyayuchy-yih-dumka-vijskovogo-analitsya>. 2024. 10.01).

Базуючись на зазначеному вище, варто звернути увагу, що в експертних колах також існує думка й про те, що засідання Ради Україна – НАТО мало більше консультативний характер. Однак тут треба підкреслити, що ця подія задає порядок денний та темп для майбутніх зустрічей. Так, 17–18 січня 2024 р. у Брюсселі відбудеться засідання найвищого військового органу Північноатлантичного альянсу – військового комітету, в межах якого запланована перша зустріч Ради Україна – НАТО у форматі командувачів Збройними силами Альянсу (URL: <https://susplne.media/658686-kraini-cleni-pivnicnoatlantichnogo-alansu-anonsuvali-novi-paketi-dopomogi-na-zasidanni-radi-ukraina-nato>. 2024. 10.01).

Першого лютого повинна відбутися зустріч лідерів Європейського Союзу з метою схвалення для України фінансової допомоги на суму 50 млрд євро. У лютому також відбудуться чергові переговори у форматі «Рамштайн».

Не варто також забувати й про політичний намір Євросоюзу поставити Україні один млн снарядів за 12 місяців. За даними на кінець 2023 р. забезпечено менше половини цієї цифри.

Отже, наголосимо, що основним результатом позачергової зустрічі Ради Україна – НАТО стало спростування установок російської пропаганди, які стверджують, що для колективного Заходу тема України відходить «на другий план». У цьому контексті союзники підтвердили свою відданість підтримці України та готовність її продовжувати.

Позиція Туреччини щодо вступу України у Євросоюз

Президент Туреччини Р. Т. Ердоган 19 грудня 2023 р., коментуючи рішення саміту Європейського Союзу розпочати переговори про вступ України та Молдови, зазначив, що його країна більш відповідає критеріям, що висуваються до членства у ЄС. Тому, на його, переговори Брюсселя з Києвом і Кишиневом затягнуться на невизначений час. разом з тим Р. Т. Ердоган висловив сподівання на прогрес у питанні вступу Туреччини до Євросоюзу під час головування в Раді ЄС у другій половині 2024 р. Угорщини, яку Туреччина вважає стратегічним партнером.

На перший погляд, така позиція керівника держави, що постійно виступає на підтримку територіальної цілісності та суверенітету України, а також надає офіційному Києву вагому військову та гуманітарну допомогу із самого початку російського вторгнення, може викликати певний подив. Проте, якщо звернутися до концептуальних підходів «архітектора зовнішньої політики» Турецької Республіки А. Давутоглу, який під час свого керування МЗС розробив основні принципи сучасного зовнішньополітичного курсу Анкари, в очі впадає спрямованість на «дотримання багатопланової зовнішньої політики», коли відносини Туреччини з іншими глобальними акторами спрямовано на взаємодоповнення, а не на конкуренцію (URL: <https://file.setav.org/Files/Pdf/ahmet-davutoglu-turkeys-foreign-policy-vision-anassessment-of-2007.pdf>). Виходячи із цього принципу, стає зрозумілим, чому такий партнер України, як Туреччина не тільки не підтримує міжнародних санкцій проти Кремля, але й під час російсько-української війни істотно розширив торговельні зв'язки з РФ. Наприклад, Анкара втричі наростила експорт товарів подвійного призначення (URL: <https://forbes.ua/svit/komu-viyna-a-komu-i-pidyom-torgivli-turechchina-vtrichi-narostila-eksport-tovariv-podviynogo-priznachennya-do-rosii-analiz-ft-27112023-17523>).

Ще одну причину такого ставлення Анкари до вступу України у Євросоюз треба шукати в історії самої Туреччини і її взаємовідносин з ЄС. У своєму сучасному етнополітичному вигляді Турецька Республіка сформувалася менше століття тому, у 1921–1939 рр. Цьому передувала поразка Османської імперії в Першій світовій війні, її фрагментація та кількарічна окупація значної території, що на сьогодні входить до складу сучасної Турецької Республіки.

Так, за умовами Мудроського перемир'я (1918) Османська імперія лишалася лівової частки своїх володінь, флоту й майже всієї армії, морські й сухопутні сили Антанти дислокувалися в Константинополі, Кілікії, Чорноморських протоках, портах Середземного та Чорного морів. Водночас грецький експедиційний корпус намагався не тільки окупувати Ізмір, але й

просунулися вглиб Анатолії. Севрський мирний договір (1920) майже повністю підтвердив попередні домовленості, досягнуті під тиском переможців. Такий розвиток подій викликав неприйняття з боку широких верств турецького населення. На хвилі протестних настроїв опозицію султану Мехмеду VI та його прихильникам очолив герой битви при Чанаккале (Галліполі) авторитетний в армії та суспільстві М. Кемаль.

Його перші кроки як національного лідера відбувалися в межах вимушеного ізоляціонізму. Зокрема, рішенням очолюваного Кемаль-пашою парламенту (Великі національні збори Туреччини) у 1922 р. було скасовано Османський султанат, а в 1924 р. ліквідовано інститут халіфату. Це, з одного боку, віддалило від Першої Республіки мусульманські країни Африки, Близького та Середнього Сходу. З іншого – не сприяло швидкому зближенню з тогочасними лідерами світової політики Англією та Францією, незважаючи на взятий М. Кемалем курсу на лаїцизм і вестернізацію у внутрішній політиці. Хоча Кемаль-паша вважав найбільш вигідними для Туреччини стратегічні відносини саме із цими державами, для нього як для лідера Турецької Республіки в тих історичних умовах неприйнятними були пропозиції Лондону й Парижу стати південним флангом Антанти і взяти активну участь у збройній боротьбі проти Радянської Росії. Натомість підписаний у Москві радянсько-турецький Договір про дружбу і братерство (1921) дав Анкарі змогу вирішити декілька життєво важливих завдань – насамперед отримати політико-дипломатичну підтримку, зброю, інше військове спорядження та фінанси для боротьби с інтервентами (URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0519P>).

Фактично залишившись у політичній ізоляції, Туреччина, однак, не поспішала будувати занадто близькі союзницькі відносини з СРСР, наприклад, відмовившись пролонгувати в 1925 р. дію Договору про дружбу і нейтралітет. Поступово, граючи на суперечностях Радянського Союзу, англо-французької коаліції, германо-італійського блоку, що починав складатися, Анкарі в 1930-х роках вдалося вийти із ситуації вимушеного ізоляціонізму в зовнішній політиці. Зокрема, у 1932 р. Туреччина зробила політичний прорив, приєднавшись за допомогою Великої Британії та Франції до Ліги Націй (URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-ile/233348#:~:text=Vu%20karar%C4%B1n%20T%C3%BCrkiye%20bildirilmesi,d%C3%BCnya%20bas%C4%B1n%C4%B1nda%20geni%C5%9F%20yer%20alm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r>).

У 1935 р. за ініціативою Великої Британії Туреччина увійшла до «Балканської Антанти» й підписала «джентльменську» угоду щодо Середземного моря, спрямовану проти італійського експансіонізму. Це дало Анкарі можливість лобювати перегляд положень Лозаннської конвенції 1923 р. У результаті, в 1936 р. у Монтре було прийнято однойменну конвенцію, умови якої фактично повністю відновлювали турецький суверенітет над Чорноморськими протоками. У 1937 р. Туреччина стала членом «Близькосхідної Антанти», спільно з Афганістаном, Іраком та Іраном,

підписавши Саадабадський пакт, який посилював британські позиції в регіоні. Одним з результатів таких подій стало приєднання в 1939 р. до Туреччини провінції Хатай, яка відповідно до рішень конференції в Сан-Ремо (1920) спочатку опинилася в складі підмандатної Франції території Сирії (URL: <https://www.hatayvakfi.org.tr/icerik.php?SayfaId=42358052>).

У жовтні 1939 р. Туреччина уклала договір про взаємодопомогу з Англією та Францією. разом з тим у червні 1941 р. Анкара підписала пакт «Про дружбу і ненапад» з Третім Рейхом (URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/1869>). Через це Туреччина фактично опинилася в статусі подвійного «пасивного» союзника як Німеччини, так і західного крила антигітлерівської коаліції, дотримувалася нейтралітету майже до завершення Другої світової війни та за допомогою США і Великої Британії вступила до ООН (URL: <https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa>). З іншого боку, наприкінці березня 1945 р. СРСР, розглядаючи турецьку політику під час Другої світової війни як недружню, денонсував вищевказаний договір 1921 р. і запропонував Анкарі нові умови, згідно з якими Радянський Союз мав отримати військово-морські бази в Чорноморських протоках, а також повернути контроль над Карською областю та іншими територіями, які до Першої світової війни належали Російській імперії. На цьому тлі Туреччина звернулася за військово-політичною допомогою до західних країн і в 1952 р. стала членом НАТО (URL: <https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-turkiyenin-natoya-uye-olusunun-60-yildonumu-vesilesiyle-nato-karargahini-ziyaret-etti.tr.mfa>).

У подальшому Анкара протягом майже півстоліття була вимушена грати роль «молодшого» партнера США і Великої Британії в інтеграційних процесах різного рівня. У загальноісторичному плані цей період збігався із формуванням антагоністичного світоустрою, поділеного на соціалістичну й капіталістичну системи, що змагалися в умовах холодної війни.

Післявоєнні євроінтеграційні спрямування Анкари, з одного боку, перебували у створі політики вестернізації, започаткованої в 1920-х роках першим президентом країни К. Ататюрком; з іншого – поступовий розвиток національної економіки, зокрема поява потужних протокластерів, створених на основі приватно-державного партнерства на великих підприємствах, потребував проведення більш активної зовнішньої політики з акцентом на захисті власних економічних інтересів. Турецька Республіка стала членом Ради Європи (1950), Організації економічного співробітництва та розвитку (1961), Організації Ісламська конференція (1969), Організації безпеки і співробітництва у Європі (1973) та асоційованим членом Європейської Економічної Спільноти (1970). Водночас Анкара в ті часи намагалася отримати членство в майбутньому Євросоюзі (на той час Європейській Економічній Спільноті, ЄЕС) на максимально вигідних і прийнятних для себе умовах. Переговори про вступ Туреччини до ЄЕС розпочалися вже наприкінці 1950-х років. Як проміжний етап до

повноцінного вступу Анкарі було запропоновано асоційоване членство для поглиблення співпраці між сторонами. Через це було підписано Угоду про створення асоціації між Турецькою Республікою і ЄЕС.

Щодо умов подальшої інтеграції турецька сторона наполягала на конкретизації вимог для повноправного членства у ЄЕС. Відповіддю на це стало підписання в 1970 р. Додаткового протоколу до Угоди про створення асоціації. Згідно із цим документом, було передбачено 22-річний перехідний період, під час якого законодавство і фінансова сфера Туреччини мали бути гармонізовані з вимогами ЄЕС для створення митного союзу. Проте впровадженню Додаткового протоколу завадив державний переворот у Турецькій Республіці, що відбувся у 1980 р. Сторони повернулися до діалогу після відновлення в країні демократії в 1983 р. Не чекаючи на повне виконання всіх положень Додаткового протоколу, Туреччина подала заявку на вступ до ЄЕС у 1987 р. У 1989 р. Рада ЄЕС зазначила, що об'єднання не готове прийняти нових членів, доки не завершить внутрішню інтеграцію. Крім того Анкарі вказали на необхідність здійснення додаткових кроків для вступу (URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15139/1/Atamanuk.pdf>).

У 1995 р. після виконання положень Додаткового протоколу та серії переговорів було створено митний союз між Євросоюзом і Туреччиною. У 1999 р. на саміті в Гельсінкі лідери держав ЄС підтримали надання Туреччині статусу кандидата на вступ. У 2004 р. після позитивного висновку Європейської комісії щодо вступу Туреччини лідери держав-членів погодилися відкрити переговори, проте з певними застереженнями. Наприклад, Туреччина мала створити митний союз із новими членами ЄС, зокрема Республікою Кіпр. Протягом 2004–2005 рр. турецька сторона підписала Додатковий протокол до Угоди про створення асоціації. Однак МЗС країни заявило, що офіційна Анкара не вважає Республіку Кіпр стороною початкового партнерства. Крім того, Анкара підкреслила, що визнає «греко-кіпріотську владу» на південь від буферної зони на острові Кіпр і не визнає Республіку Кіпр так, як її згадано в Додатковому протоколі. У 2009 р. Нікосія заблокувала переговори з Туреччиною за шістьма пунктами, зокрема за ключовими – щодо правосуддя і фундаментальних прав та щодо справедливості, свободи, безпеки. Основна вимога була в тому, щоб спершу Анкара нормалізувала двосторонні відносини з Нікосією. У турецькому уряді почали лунаати заяви про свідоме уповільнення вступу через дії окремих зовнішніх акторів. Враховуючи всі ці обставини, наприкінці 2010 р. переговори було призупинено. Республіка Кіпр заблокувала переговори з Туреччиною за шістьма пунктами (URL: https://prismua.org/%D1%88%D0%BB%D1%8F%D1%85-%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B5%D1%87%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D0%B4%D0%BE-%D1%94%D1%81)).

У 2012 р. Єврокомісія запропонувала Туреччині Позитивний порядок денний. Згідно з Порядком сторони створили робочі групи за вісьма статтями

переговорів. Однак після силового розгону протестувальників на площі Таксім у Стамбулі влітку 2013 р., у якому брали участь сотні озброєних сльозогінним газом і водометами турецьких поліцейських, а також серії інших інцидентів, з боку ЄС було заявлено про неможливість відкриття нових статей у переговорах з Анкарою про вступ.

У свою чергу в 2015 р. Р. Т. Ердоган зазначав, що його країну не цікавить вступ до ЄС. Проте незважаючи на це до 2016 р. Туреччина і ЄС спромоглися відкрити ще дві статті переговорів. Після спроби військового перевороту в Туреччині в липні 2016 р. почалися масові репресії проти осіб за підозрою в причетності до діяльності путчистів. Тоді, зокрема, було оголошено конфіскацію рухомого та нерухомого майна, а також банківських рахунків і транспортних засобів понад 3 тис. суддів та прокурорів, раніше звільнених зі служби. Уряд також оголосив про закриття 3 інформаційних агенцій, 16 телеканалів, 23 радіостанцій, 45 газет. Було прийнято рішення звільнити з армії 149 генералів та адміралів, яких уряд підозрює в організації невдалого державного перевороту. Серед них 87 генералів наземних військ, 30 генералів військово-повітряних сил, 32 адмірали морського флоту. За даними ЗМІ, уряд у той час звільнив 40 % командування турецьких Збройних сил. Загалом, було звільнено близько 1 тис. 700 військовослужбовців. Одразу після спроби державного перевороту в Туреччині було заарештовано понад 15 тис. військових. Такі дії були розцінені як несумісні із членством у ЄС. На цьому тлі Європейська рада ухвалила заяву, якою виключила можливість відкриття нових статей переговорів з Анкарою. У 2018 р. Радою Євросоюзу було ухвалено заяву про те, що «Туреччина рухається щоразу далі від ЄС», насамперед у царині фундаментальних прав і верховенства закону. Також ішлося про можливість оновлення умов митного союзу між сторонами. Незважаючи на такі різкі повороти турецької політики щодо вступу країни до ЄС, формально Туреччина продовжує бути кандидатом на членство у ЄС (URL: <https://interfax.com.ua/news/political/946426.html>).

Третя, можливо, не менш важлива причина негативного ставлення нинішнього Президента Р. Т. Ердогана щодо вступу України до Євросоюзу раніше Туреччини має здебільшого психологічні підвалини. Справа в тому, що в 2012 р. тодішній Прем'єр-міністр Р. Т. Ердоган заявляв, що очікує вступу своєї країни у Євросоюз до 2023 р. – століття Турецької Республіки (URL: <http://www.altinicizdiklerim.com/resimler/StratejikDerinlik.pdf>). Тривалий час після заяви Р. Т. Ердоган не особливо цікавився цією темою, однак на початку 2023 р. заявив, що Брюссель має відкрити Анкарі шлях до вступу у ЄС. Причому це має відбутися до того, як Швеція стане членом НАТО. Також у вересні 2023 р. Р. Т. Ердоган знову заявляв, що Анкара може «розлучитися» з Європейським Союзом у відповідь на зміст негативної доповіді Європарламенту щодо Туреччини. Тоді турецький лідер висловив переконання, що ЄС навмисно намагається відокремитися від Туреччини. У жовтні 2023 р. Р. Т. Ердоган наголосив, що його країна виконала всі обіцянки, які надавала Євросоюзу, «але вони не виконали майже жодної зі

своїх». Зокрема, політик назвав несправедливістю для турецьких громадян візовий режим з ЄС. Поки Брюссель її не виправить, Туреччина не прийме жодних вимог – політичних, економічних чи військових, зазначив Президент Туреччини (URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/abroad/erdogan-zayaviv-scho-vin-bilshe-nichogo-ne-chekae-vid-es.htm>). Проте вже 23 жовтня 2024 р. Р. Т. Ердоган підписав Протокол про вступ Швеції в НАТО. Із цього приводу Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг заявив на саміті Альянсу в липні, що Швеція у відповідь погодилася «енергійно підтримувати зусилля, спрямовані на активізацію процесу вступу Туреччини до ЄС». Офіційний Стокгольм підкреслив, що домагатиметься поліпшення митних процедур і вживатиме заходів для запровадження безвізового режиму для турецьких громадян (URL: <https://tsn.ua/svit/turechchina-pidtrimala-vstup-shveciyi-donato-scho-naspravdi-stoyit-za-cim-rishennyam-ap-2480557.html>).

Отже, негативне ставлення з боку турецького лідера Р. Т. Ердогана до вступу України у ЄС раніше Туреччини обумовлено найперше власним невдалим євроінтеграційним досвідом Анкари, який триває вже близько 40 років, а також відчуттям появи ще одного потенційного конкурента в цьому змаганні. У згаданому контексті Україні, з одного боку, необхідно зробити відповідні висновки з негативного досвіду Туреччини, щоб його не повторювати; з іншого – такі висновки матимуть значення, скоріше, наближене до загально-теоретичного, ніж практичного. І головне, що відокремлює Україну 2024 р. від Туреччини 1987 р. – загальний імператив кожної країни щодо вступу у ЄС. Якщо для Анкари на момент початку переговорів найважливішим було отримати економічні преференції від членства у ЄС, то для сучасної України, економіці якої завдана найстрашніша шкода із часів Другої світової війни, – членство у ЄС це питання про виживання.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Українські біженці в соціумі та на ринку праці країн перебування: тенденції змін і проблеми адаптації наприкінці 2023 р.

(Початок. Закінчення у № 2)

Характеристика змін умов життєдіяльності українських біженців у країнах їх перебування

Наприкінці другого року від початку повномасштабного російського воєнного вторгнення на територію нашої держави українці стали невід’ємним компонентом соціуму ряду країн світу і відповідно міжнародних відносин. Причому саме перебіг російсько-української війни має визначальний вплив на динаміку чисельності українських біженців за

кордонами України. Від початку повномасштабного російського воєнного вторгнення чисельність українських біженців за кордоном почала стрімко зростати. Але згодом, коли було деокуповано великі території на Півночі України, у Харківській та Херсонській областях, значна кількість українських громадян повернулася в Україну.

2023 р. починався під знаком вельми оптимістичних очікувань в Україні та державах-партнерах. Адже на тлі попередніх успіхів Сил безпеки й оборони України у відбитті російської агресії великі надії в Україні та у світі поклалися на успішний розвиток цих досягнень під час українського літнього наступу. Однак загальна стабілізація лінії російсько-українського фронту призвела до посилення песимістичних настроїв в Україні та серед її партнерів і симпатиків у світі. Такий перебіг повномасштабної російсько-української війни та сформована навколо нього соціально-психологічна атмосфера в Україні та світі вплинула на динаміку кількості українських біженців за кордонами нашої держави. Ці ж фактори матимуть визначальний вплив на чисельність українських біженців, які й надалі перебуватимуть за кордоном.

З одного боку, саме від перебігу російсько-української війни залежить вирішення дилеми, що нині стоїть перед багатьма українськими біженцями – повернутися в Україну чи залишитися за кордоном, принаймні поки що. Залишитися – значить і надалі адаптуватися до соціального середовища країни перебування, шукаючи шляхи розв'язання широкого спектра побутових проблем за умов, що змінюються.

З іншого боку, динаміка російсько-української війни впливає також на подальше ставлення і до України загалом, і до українських біженців зокрема з боку населення й державної та місцевої влади країн їх перебування. Зокрема, треба пам'ятати про так звану психологічну «втому від війни» й перспективи виборів до органів державної та місцевої влади в країнах-реципієнтах українських біженців, про цілеспрямовані російські інформаційно-психологічні спеціальні операції (ІПСО) проти України у світовому інформаційному просторі та інші несприятливі для України чинники.

Як повідомляла «Європейська правда» з посиланням на The Associated Press ще в середині 2023 р., незважаючи на теплий прийом мільйонів українських біженців у Європейському Союзі, офіційні особи ЄС уже тоді мали побоювання щодо зменшення підтримки українських біженців, викликані уповільненням економіки, що особливо впливає на бідні сім'ї, а також повзучим впливом російської пропаганди. Зокрема, «єврокомісар з питань внутрішніх справ І. Йоханссон підкреслила, що підтримка 4 млн біженців з України, якими опікується блок, є непохитною, але в спеціальній доповіді йдеться про те, що «в деяких країнах-членах починає проявлятися те, що ми можемо назвати “втомою від солідарності”». «Криза вартості життя вдарила по сім'ях з низьким і середнім рівнем доходу в приймаючих країнах і створила контекст, у якому російська пропаганда може

бути більш успішною», – заявив у звіті спеціальний радник ЄС з питань України Л. Ассхер (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/06/6/7163145>).

Наприклад, «у Німеччині спостерігається тенденція до послаблення підтримки України жителями ФРН. Про це свідчать результати соціологічного опитування Deutschlandtrend, проведеного інститутом “Infratest dimap” на замовлення суспільно-правового телеканалу ARD. Так, 41 % респондентів вважають нинішній рівень фінансової підтримки України з боку Німеччини завеликим. Це на 21 % більше порівняно з показниками за квітень 2022 р., зазначають дослідники. Як припускають автори дослідження, до зростання скептичного ставлення німців у цьому питанні призвели затяжний характер війни Росії проти України та неабиякі бюджетні проблеми безпосередньо у ФРН» (URL: <https://www.dw.com/uk/u-frn-mensae-prihlnikiv-finpidtrimki-ukraini-opituvanna/a-67892773>).

Причому в жовтні 2023 р. страхове товариство «R+V», за результатами щорічного опитування «Страхи німців», з’ясувало, що зростання вартості життя та житла, а також проблеми, пов’язані з міграцією, належать до головних тем, що непокоять німців. Зокрема, «частка тих, хто боїться, що держава не впорається з навантаженням, пов’язаним із припливом мігрантів, за рік збільшилася на 11 % – із 45 % у 2022 р. до 56 % у 2023 р.». Це побоювання стало четвертим за значущістю в списку «страхів німців» у 2023 р., які були визначені в результаті проведеного опитування. При цьому побоювання, пов’язані зі зростанням вартості життя, поділяли 65 % німців (URL: <https://www.dw.com/uk/cogo-najbilsse-boatsa-nimci-rezultati-opituvanna/a-67089193>).

Цікаві результати показали опитування Deutschlandtrend, проведеного соціологічним інститутом «Infratest dimap» на замовлення медіакомпанії «ARD», та опитування Інституту вивчення громадської думки «Allensbach», проведені навесні 2023 р. «З обох опитувань складається однозначна картина: німці бачать від припливу мігрантів більше мінусів, ніж плюсів – 54 %, за даними Deutschlandtrend, і 56 % – за даними Allensbach. І хоча загалом німці відчують великий скепсис щодо шансів прибулих біженців на працевлаштування, шанси конкретно українських біженців вони оцінюють вище, ніж інших: 50 проти 12 %» (URL: <https://www.dw.com/uk/nimci-bilsse-negotovi-prijmati-bizenciv-pro-so-sperecaetsa-vlada/a-65564240>).

Таким чином, ставлення німців до українських біженців значно краще, ніж до мігрантів загалом. Але при цьому актуальність для населення Німеччини питань, пов’язаних з російською війною проти України та перебуванням у ФРН українських біженців, істотно знижується порівняно із суто внутрішніми проблемами ФРН.

Наприклад, опитування польського Центру дослідження громадської думки (CBOS), яке проводилося з 3 по 16 листопада 2023 р. серед 1 тис. 072 повнолітніх осіб, показало таке. Частка поляків, які підтримують прийом біженців з України, у листопаді 2023 р. становила 62 % учасників

опитування, тоді як у жовтні 2023 р. згодних з такою думкою було 57 %. На запитання «Повинна Польща приймати українських біженців із зон конфлікту» учасники опитування відповіли: 18 % респондентів – «однозначно так»; 44 % – «скоріше так»; 20 % – «скоріше ні»; 11 % – «точно ні»; 7 % – не мали думки із цього питання. На запитання, чи добровільно допомагає учасник опитування, чи хтось із його сім'ї біженцям з України, «так» відповіли 33 %, тоді як «ні» – 67 %. У квітні 2022 р. на початку опитувань «так» відповіли 63 %, а «ні» – 37 % респондентів (URL: <https://glavcom.ua/world/observe/poljaki-zminjujut-stavlennja-do-ukrajinskikh-bizhentsiv-rezultati-opituvannja-971151.html>).

Утім, як видно з результатів цього опитування, попри переважання позитивного ставлення до українських біженців над негативним з боку поляків і навіть деяке його покращення активна підтримка поляками українських біженців протягом 2022–2023 р. знижується.

Цікаві відмінності між країнами в ставленні до прийому біженців виявило опитування громадської думки, проведене Pew Research Center у період з 8 березня по 27 квітня 2023 р. у Польщі та Угорщині. Дослідження, у якому брало участь 2 тис. 029 дорослих жителів, показало, що в цих двох країнах наявні помітні відмінності в ставленні до прийому біженців. Поляки й угорці неоднозначно ставляться до прийому біженців загалом: 52 % респондентів з Польщі підтримали прийом біженців, які рятуються від насильства та війни, тоді як 39 % виступають проти цього заходу. В Угорщині подібної думки дотримуються 49 % опитаних. Частка респондентів, які висловлювали таку позицію, значно знизилася в обох країнах порівняно з опитуванням, яке проводилося невдовзі після початку воєнного вторгнення Росії в Україну. В опитуванні у 2022 р. у Польщі рівень такої підтримки становив 80 %, в Угорщині – 63 %. У 2023 р. підтримка прийому таких осіб знизилася на 28 п. п. пунктів у Польщі та на 14 – в Угорщині. Хоча треба враховувати, що в цьому опитуванні йшлося про біженців як таких.

Утім, як повідомила на початку жовтня 2023 р. «Європейська правда», у Польщі під час опитування, проведеного на замовлення RMF FM та Rzeczpospolita, «респондентів запитали, чи, на їхню думку, Польща має продовжити підтримку, яку зараз мають українці з тимчасовим захистом у питаннях житла, доступу до медичної освіти, навчання, соціальної підтримки». На це питання 21,8 % відповіли ствердно і 27,3 % – «радіше так». Водночас 22 % вважають, що Польща, скоріше, не має продовжувати підтримку в такому вигляді та 17,9 % – «точно не має». Ще 11 % не визначилися з думкою (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/10/6/7170882>).

Також ЗМІ з посиланням на результати опитування, яке на замовлення Державної канцелярії Естонії провела компанія «Turu-uuringute», повідомили, що і в Естонії істотно знизилася підтримка українських біженців. Опитування проводилося з 7 по 12 вересня, у ньому взяло участь

1 тис. 510 осіб у віці 15 років та старше. У вересні 2023 р. 60 % жителів Естонії вважали, що їхня держава має приймати українських біженців. Такий рівень підтримки прийому втікачів від війни є найнижчим з лютого 2022 р. Водночас третина респондентів (33 %) проти того, щоб Естонія приймала біженців з України. Ще 10 % не мають думки із цього питання. Серед опитаних, які мають матеріальні труднощі, прийом біженців в Естонії підтримували 42 %, а серед тих, у кого таких проблем не було, доброзичливими виявилось 66 %. Попереднє опитування в травні показало, що 73 % мешканців були згодні, щоб Естонія надавала прихисток українцям.

Водночас опитування Євробарометра, міжнародного проекту регулярних опитувань громадської думки, що здійснюється під егідою Європейської комісії, свідчить, що переважна більшість громадян ЄС продовжує підтримувати заходи з надання допомоги Україні. При цьому найбільший рівень схвалення має гуманітарна допомога нашій державі. Так, 89 % громадян держав-членів ЄС підтримують ідею надання гуманітарної допомоги постраждалому від війни населенню, а понад 84 % підтримують прийняття у ЄС людей, які тікають від війни. При цьому на запитання про дві основні проблеми, з якими стикається ЄС, респонденти поставили війну в Україні (28 %) та імміграцію (28 %) на перші два місця, випередивши міжнародну ситуацію (24 %) й інфляцію (20 %, яка з весни 2022 р. опустилася з першого на четверте місце).

Причому «більшість респондентів задоволені реакцією ЄС на вторгнення Росії в Україну (57 %). Водночас 54 % європейців стурбовані реакцією своїх національних урядів». Результати зазначеного опитування було оприлюднено в грудні 2023 р. (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/12/13/7175509>).

Утім, практика прийому конкретних українських біженців залежить саме від дій національних урядів конкретних європейських держав. Національні ж уряди, на відміну від Європейської комісії, повинні проводити національну політику щодо українських біженців таким чином, щоб на практиці збалансувати інтереси різних соціальних верств і груп у своїх державах. Загалом, як свідчить досвід перебування українських біженців не лише у європейських державах, а й інших країнах світу, процес цей вельми непростий для його практичної реалізації.

Затяжний характер російсько-української війни впливає на підтримку України і в неєвропейських державах. Зокрема, як засвідчили дані опитування, проведеного ще в лютому 2023 р. Центром досліджень громадської думки «Associated Press-NORC» серед громадськості США, підтримка надання Україні зброї та прямої економічної допомоги дещо послабилася.

Загалом, у 2024 р. кумулятивний вплив затяжного характеру і фактичного перебігу російсько-української війни та практичний досвід перебування українських громадян у різних державах світу буде визначати динаміку чисельності українських біженців за кордонами нашої держави.

При цьому варто згадати, що, за даними управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), кількість біженців з України, зареєстрованих для тимчасового захисту або в інших аналогічних національних системах захисту у Європі, починаючи з 24 лютого 2022 р. і станом на 16 червня 2022 р. становила 3,207 млн осіб. Станом на 10 січня 2023 р. кількість таких біженців у національних програмах тимчасового захисту та підтримки в різних державах становила вже 4928,3 тис. осіб. За даними Євростату, станом на 31 жовтня 2023 р. 4,238 млн жителів України, які залишили свою країну після початку повномасштабного російського воєнного вторгнення, отримали тимчасовий захист у країнах Європейського Союзу.

Причому з початку повномасштабного російського воєнного вторгнення на територію нашої держави з України в пошуках тимчасового притулку до європейських країн прибуло понад 8 млн осіб, частина з яких їхала транзитом через Європу до інших країн світу. Згодом частина українських біженців повернулася в Україну. Однак саме Європа є місцем тимчасового притулку для основної частини українських біженців у світі.

Утім, «за даними Міністерства економіки України, близько 6,2 млн українців нині перебувають за кордоном. Вони виїхали через повномасштабне вторгнення Російської Федерації». Про це в липні 2023 р. повідомила заступник міністра економіки України Т. Бережна (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3742793-blizko-62-miljona-ukrainciv-перебувають-за-кордоном-через-війну-мінекономіки.html>).

У фінальному звіті в рамках проєкту «Біженці з України: наміри повернутися, вплив на українську економіку та рекомендації щодо державної політики» фахівці Центру економічних стратегій (ЦЕС) зазначали, що, за їхніми «розрахунками, станом на кінець червня 2023 р. за кордоном через війну перебуває 5,6–6,7 млн українців. Це на 0,3–0,5 млн більше, ніж за оцінками, представленими в проміжному звіті цієї записки (станом на кінець 2022 р. їх кількість становила 5,3–6,2 млн осіб). Це стало наслідком ударів по енергосистемі України взимку 2022–2023 рр., посилення ракетних атак у травні на міста України, а також підриву Каховської ГЕС на початку червня 2023 р.» (URL: <https://ces.org.ua/refugees-from-ukraine-ukr-final-report>).

При цьому варто нагадати, що в IV кварталі 2022 р. – I кварталі 2023 р. експерти й посадовці з європейських держав очікували на прибуття великого контингенту українських біженців до цих країн через проведення Росією інтенсивних ракетно-авіаційних обстрілів об'єктів української енергетики. Однак зазначені очікування не реалізувалися й потік українських біженців до країн Європи через російські ракетно-авіаційні обстріли виявився набагато меншим, ніж очікували посадовці та експерти європейських держав.

Водночас важливим наслідком загальної стабілізації лінії російсько-українського фронту та набуття російсько-українською війною затяжного характеру стало те, що чисельність українських біженців за кордонами України протягом 2023 р. сильно не змінювалася. Нині радше можна

говорити про відносну стабілізацію чисельності українських біженців за кордоном. Зокрема, як зазначалося вище, за даними Євростату, у державах Європейського Союзу станом на 31 жовтня 2023 р. статус тимчасового захисту мали 4,238 млн осіб, які виїхали з України через російську військову агресію. Станом на цю ж дату статеві-вікова структура контингенту українських біженців у ЄС була такою: 46,4 % становили дорослі жінки, 33,4 % – діти, дорослі чоловіки – 20,2 % від загальної кількості українських біженців.

Причому абсолютний і відносний розподіл українських біженців по європейських країнах був дуже різний. Це пов'язано з дією ряду чинників політичного, економічного та соціально-психологічного характеру. Так, за даними Євростату, основними країнами ЄС, які надали українцям статус тимчасового захисту, були Німеччина (1215,4 тис. осіб, 28,7 % від загальної кількості українських біженців у ЄС), Польща (960,6 тис. осіб, 22,7 %), Чехія (364,5 тис. осіб, 8,6 %). На ці три держави припадало 60 % від сукупного числа українців, яким надали статус тимчасового захисту в державах Європейського Союзу загалом.

Водночас на цю ж дату в деяких великих державах-членах ЄС абсолютна чисельність українських біженців була порівняно невелика. Так, в Іспанії прихисток отримало 189,9 тис. українців, в Італії – 161,7 тис., Франції – 65,3 тис. осіб. Принагідно зазначимо, що Італія та Іспанія – вельми популярні в традиційних українських трудових мігрантів, а Франція такої популярності не має. Утім, у деяких невеликих країнах, до яких до того ж раніше багато українських трудових мігрантів не їздило, біженців з України було більше, ніж у Франції: у Швейцарії – 66,1 тис. осіб, в Ірландії – 97,3 тис. осіб.

При цьому характер відносного розподілу українських біженців у країнах ЄС мав дещо інший характер, ніж їх абсолютний розподіл. Зокрема, «порівняно з населенням кожної країни ЄС найбільша кількість отримувачів тимчасового захисту на тисячу осіб наприкінці жовтня 2023 р. спостерігалася у Чехії (33,7), Естонії (26,3), Польщі й Болгарії (26,1), Литві (25,8)». Так само висока частка українських біженців по відношенню до чисельності місцевого населення була в Латвії та Словаччині, «тоді як відповідний показник на рівні ЄС становив 9,5 на 1 тис. осіб» населення всіх держав Європейського Союзу (URL: <https://biz.liga.net/ua/ekonomika/all/novosti/kilkist-ukraintsiv-zh-statusom-tymchasovoho-zakhystu-v-yes-zrosla-do-42-mln-osib-yevrostat>).

Разом з тим, згідно з дослідженням Центру економічних стратегій, приблизно 1,3 млн українців живуть у Росії та Білорусі. Поза Європою країнами, які прихистили найбільше українців, є США та Канада (280 та 234,5 тис. відповідно).

Нерівномірність розподілу українських біженців по країнах Європи обумовлена рядом причин. Насамперед у цьому контексті варто звернути увагу на дуже вагомій відмінності в мотивації біженців і традиційних трудових мігрантів (заробітчани) для виїзду за кордони України. Біженці

рятуються від війни і їхнім першочерговим завданням є одержання допомоги та організація побуту їхніх родин. Питання працевлаштування є похідним і постає, як правило, пізніше. Традиційні ж українські трудові мігранти виїжджають до інших країн саме на заробітки й організація побуту є для них похідною від роботи.

Ці відмінності між українськими біженцями й традиційними українськими трудовими мігрантами багато в чому вплинули на географію перебування українських біженців у країнах Європи та світу загалом. Зокрема, на розподіл потоків українських біженців по країнах Європи вагомий вплив мала наявність у європейських країнах не лише величини української діаспори та особистих знайомих, а й транспортна близькість держави-реципієнта біженців і спільне з Україною минуле радянського періоду. Важливу роль у виборі країни перебування для біженців має мовний бар'єр.

Водночас треба підкреслити, що розподіл потоків українських біженців по країнах Європи істотно відрізняється від розподілу по європейських країнах українських трудових мігрантів, який сформувався протягом багатьох років. Зокрема, найбільше українських біженців у Польщі, Німеччині та Чехії. Польща так само є найбільш популярною країною Європи серед українських заробітчанин. До Німеччини ж та Чехії на заробітки, як правило, відправлялося менше українських трудових мігрантів, ніж до Італії, Іспанії та Португалії. Так, за даними Євростату, станом на 31 жовтня 2023 р. статус тимчасового захисту в Німеччині отримали 1215,4 тис. осіб, у Польщі – 960,6 тис. осіб, у Чехії – 364,5 тис. осіб, тоді як в Іспанії, Італії та Португалії відповідно 189,9 тис. осіб, 161,7 тис. осіб і 58,0 тис. осіб. Прикметно, що наявність значних українських діаспор в Іспанії, Італії та Португалії, як свідчить європейська статистика, мала вельми обмежений вплив на величину потоків українських біженців до цих держав.

У ЗМІ зазначають, що «українці, які обрали одну з країн Європи для вимушеного перебування під час війни, перед переїздом цікавляться пакетом соціальної підтримки, бо більшості складно суміщати роботу з доглядом за дітьми». При цьому наводяться такі дані про «виплати, передбачені для втікачів від війни у таких країнах: Ірландія – 824 євро для дорослого на місяць; Бельгія – 1 тис. 140 євро на дорослого; Німеччина – 502 євро на дорослого; Франція – 426 євро на місяць; Велика Британія – від 300 євро на одного; Норвегія – 650 євро на дорослого; Швейцарія – 350–500 євро «на руки». При цьому «програма соціальної підтримки українців у Європі відрізняється в різних країнах. Сума коштів, які отримують українці “на руки”, може залежати від житла, складу сім'ї та статусу навчання чи пошуку роботи. Розмір виплат також змінюється: в одних країнах їх підвищують, як і для своїх громадян, зокрема в Німеччині; в інших планують скоротити через надмірне навантаження на бюджет, наприклад як в Ірландії» ([URL: https://www.rbc.ua/rus/travel/menshe-zarplati-ki-viplati-otrimuyut-ukrayinski-1699013377.html](https://www.rbc.ua/rus/travel/menshe-zarplati-ki-viplati-otrimuyut-ukrayinski-1699013377.html)).

Водночас у Європі частина українських біженців мігрує з однієї країни до іншої. Зокрема, дослідження за результатами опитування «З Польщі до Німеччини. Нові тенденції міграції українських біженців», яке провели в серпні 2023 р. в Німеччині Міграційна платформа EWL та Центр Східноєвропейських студій Варшавського університету на замовлення Канцелярії Прем'єр-міністра Республіки Польща, показує, що на рішення біженців обрати Німеччину найбільше впливає соціальний фактор – наявність друзів і знайомих у цій країні (43 %). Також матеріальні питання – найбільш привабливі соціальні виплати в Німеччині (42 %), можливість накопичення більших заощаджень (38 %) та пропозиції роботи з вищою зарплатою (27 %) (URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/ekonomika-glavnaya/fea/skilki-groshej-schomisyachno-zalishaetsya-u-ukrainskih-bizhentsiv-v-nimechchini-ozvucheno-tsifru.htm>).

Загалом аналіз повідомлень ЗМІ свідчить, що саме побутові умови та величина соціальної допомоги служили надзвичайно потужним стимулом для припливу українських біженців до Німеччини, Нідерландів, навіть Норвегії. При цьому значною перешкодою для їхньої життєдіяльності в певній країні є мовний бар'єр. Мабуть саме складнощі в опануванні французької мови призвели, як свідчать наведені вище статистичні дані, до дуже малої абсолютної і відносної кількості українських біженців у Франції, порівняно з іншими країнами ЄС. Водночас у ЄС найвищі відносні показники чисельності українських біженців (20 і більше біженців на 1 тис. осіб місцевого населення) саме в країнах з найнижчим мовним бар'єром. До цієї категорії належать слов'янські держави (Чехія, Польща, Болгарія, Словаччина) і держави Балтії (Естонія, Латвія, Литва), де багато громадян може спілкуватися російською мовою. Зі свого боку, прагнучи адаптуватися до умов свого перебування країнах Європи, українські біженці інтенсивно обмінюються через соціальні мережі відповідною інформацією. Це сприяє міграції українських біженців у межах Шенгенської зони.

Утім, обумовлені російською воєнною агресією величезні масштаби міграції українських біженців до Європи призвели до чи не наймасштабніших із часів Другої Світової війни витрат держав цього континенту на облаштування в них українських іммігрантів. Так, за оцінками Кільського інституту світової економіки, опублікованими в ЗМІ в липні 2023 р., на той час «уряди європейських країн виділили на прихисток для українців вже понад 43 млрд євро. Такі витрати включають грошові виплати, надання житла, медичну допомогу, освітні послуги, а також забезпечення продуктами харчування, засобами першої необхідності». На той час серед європейських країн, які приймають українців, найбільшу суму коштів витратила Польща – понад 12 млрд євро. На другому місці – Німеччина, яка витратила на українських шукачів притулку майже 11 млрд євро. «Значні кошти на прихисток для українців витратили Чехія (2,94 млрд євро), Іспанія (2,24 млрд євро), Франція (2,04 млрд євро), Румунія (1,26 млрд євро), Швейцарія (1,16 млрд євро), Італія (1,15 млрд євро)».

Утім затяжний характер російсько-української війни, пов'язані із цим зрушення в ставленні населення держав-реципієнтів до прибулих до них українських біженців і фінансово-економічні проблеми держав-реципієнтів стимулюють зміни в політиці різних європейських країн щодо українських біженців. Зокрема, у деяких європейських державах, наприклад Велика Британія, Ірландія та Нідерланди, у другій половині 2023 р. загострилися організаційні та фінансово-економічні проблеми забезпечення українських біженців житлом.

Швейцарія, Норвегія, Ірландія, Фінляндія та Чехія запровадили виплати біженцям за повернення в Україну. Наприклад, громадяни України, які мають статус колективного захисту або посвідку на проживання в Норвегії, можуть отримати допомогу на повернення додому в розмірі 17,5 тис. норвезьких крон (1 тис. 500 євро). При цьому Норвегія змінює соціальні умови та правила для українців, що оформлюють у країні статус тимчасового захисту, у спробі зменшити «розрив» з умовами в сусідніх країнах, що робить Норвегію дуже привабливою для переїзду. Головною причиною перегляду правил став великий інтерес до Норвегії українців, які виїхали у Європу через війну, та більш вигідні умови, ніж у сусідніх країнах. Так, станом на серпень виплати для українців у Норвегії були у 2–4 рази вищими, ніж ті, на які можна розраховувати у Швеції, та приблизно вдвічі більші, ніж у Данії.

Наприкінці 2024 р. ЗМІ повідомили, що Фінляндія й Чехія виплачуватимуть грошову допомогу українським біженцям за їх повернення в Україну. Як повідомляється на офіційному сайті Міністерства внутрішніх справ Фінляндії, тим українцям, які вирішать добровільно повернутися в Україну, з 1 січня 2024 р. виплачуватимуть компенсацію – від 2,0 тис. до 5,3 тис. євро. Але ця програма стосується лише тих, хто не зміг отримати притулок у Фінляндії або передумав просити його.

«Чехія також надасть українським біженцям, які побажають повернутися на батьківщину, фінансову допомогу. Відповідний закон уже підписав Президент П. Павел. Уряд країни поки що не визначив точної суми виплати, проте відомо, що скористатися таким правом можна буде тільки один раз. Отримувачі виплат зможуть повернутися до Чехії, але тільки якщо повернуть половину від наданої їм допомоги» (URL: <https://prm.ua/u-dvokh-krainakh-yes-platytymut-ukrainskym-bizhentsiam-za-povernennia-dodomu-skilky-i-za-iakykh-umov>).

Однак основним напрямом діяльності держав-реципієнтів із соціальної адаптації іммігрантів стали зусилля органів державної та місцевої влади, спрямовані на залучення українських біженців до місцевих ринків праці.

Основні напрями діяльності НАН України

Під головуванням президента Національної академії наук України академіка А. Загороднього 10 січня 2024 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

На його початку було підписано Меморандум про партнерство та співпрацю між Національною комісією зі стандартів державної мови та Національною академією наук України.

Документ передбачає взаємодію інституцій у засадничих питаннях збереження та розвитку української мови, утвердження її статусу як державної в усіх галузях суспільних відносин.

Меморандум підписали Президент НАН України академік А. Загородній і голова Нацкомісії зі стандартів державної мови Ю. Чернобров.

Співпраця науковців академії та Національної комісії має сприяти напрацюванню та затвердженню стандартів української мови, а також виконанню завдань, пов'язаних із підготовкою України до вступу в Європейський Союз.

Далі учасники зібрання заслухали дві наукові доповіді.

Доповідь «Про стан та перспективи досліджень з фізики високих енергій у рамках участі в міжнародних колабораціях LHCb (CERN, Geneva) та CBM (FAIR, Darmstadt)» виголосив завідувач відділу фізики високих енергій Інституту ядерних досліджень НАН України член-кореспондент НАН України В. Пугач.

Він акцентував на необхідності подальшої інтеграції українських наукових установ у Європейський дослідницький простір, а також активізації участі українських науковців у виконанні досліджень світового рівня з фізики високих енергій. Доповідач проінформував про теоретичні й експериментальні дослідження вчених академії в галузі фізики високих енергій та їхнє прикладне значення для розвитку стратегічно важливих галузей.

В обговоренні доповіді виступили керівник Міжнародної колаборації LHCb (ЦЕРН, Женева) професор, доктор В. Ваньоні, заступниця керівника Міжнародної колаборації CBM (GSI/FAIR, Дармштадт, ФРН) професор, доктор Т. Галатюк, головний науковий співробітник Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України доктор фізико-математичних наук, професор Ю. Синюков та директор Інституту ядерних досліджень НАН України академік НАН України В. Слісенко.

Другу доповідь «Забезпечення подальшого розвитку інформаційно-аналітичних систем управління оборонними ресурсами» виголосив директор Інституту програмних систем НАН України доктор технічних наук І. Сініцин.

Учасники засідання також розглянули кадрові й поточні питання (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 10.01*).

***

Привітання президента НАН України академіка А. Загороднього з Різдвяними та Новорічними святами

«Вельмишановні колеги, дорогі друзі!

Щиро вітаю вас з Різдвом Христовим та прийдешнім Новим роком!

Своє привітання хочу почати з головного – нехай Новий 2024-й буде переможним для всіх нас! Наша велика Перемога складається з малих справ. Пишаюся і дякую кожному, хто у цей важкий рік, що минає, не полишив своїх обов'язків і продовжував самовіддано працювати на благо науки, нашої Академії і держави. Впевнений, що згуртованість – наша сила, і разом ми зможемо здолати всі труднощі.

Від усього серця бажаю всім міцного здоров'я, рідної домівки та близьких поряд, радісних сподівань і справджених надій. А нашій Україні – миру, відбудови й подальшого процвітання!

А ще не втомлюємося дякувати нашим мужнім захисникам і захисницям за кожен новий день, за можливість жити і працювати та зустрічати свята з вірою у світле майбутнє.

Щасливого Різдва та Нового року!» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 27.12*).

***

Під головуванням президента Національної академії наук України академіка А. Загороднього 27 грудня 2023 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Цього дня учасники зібрання заслухали наукові повідомлення трьох молодих учених академії.

З доповіддю «Застосування фітобактеріальних угруповань для біоремедіації екосистем» виступила науковий співробітник Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України доктор філософії О. Гаврилюк. Вона акцентувала на перспективності використання мікробних препаратів та фітобактеріальних мікробних угруповань для знешкодження широкого спектра токсикантів.

Доповідачка зазначила, що внаслідок російського військового вторгнення та бомбардувань територій різними видами зброї критичною стала проблема забруднення ґрунтів та водойм України. Природні екосистеми та сільськогосподарські угіддя вже набули значного забруднення важкими металами – свинцем, нікелем, міддю та хромом. Зазначені метали окислюються, утворюють рухомі сполуки, втягуються в біогеохімічні цикли, накопичуються в рослинах і тваринах та призводять до системного отруєння екосистем та людей. Таким чином, розробка ефективних методів

детоксикації органічних (білкові та рослинні полімери, токсичний фільтрат побутових стічних вод та звалищ, гербіциди, інсектициди, нітрохлорароматичні сполуки) та неорганічних (токсичні важкі метали) у ґрунтах та водоймах представляє особливий інтерес.

До дієвих підходів для знешкодження токсикантів є використання мікробних препаратів для деградації твердих органічних відходів. Олесь Гаврилук розповіла, що науковцями Інституту було розроблено гранульований мікробний препарат (ГМП) на основі диверсифікованого мікробіому. Мікроорганізми ГМП швидко та ефективно руйнують широкий спектр токсичних органічних відходів, до яких відносяться тверді полімери рослинного та тваринного походження (гниючі рештки тварин та рослин), а також продукти їх гідролізу (органічні кислоти, амінокислоти, спирти, альдегіди, кетони та ін.).

Мікробні препарати та рослини також є перспективними для детоксикації та вилучення токсичних металів. Основні шляхи вилучення іонів металів із ґрунту та водойм теоретично обґрунтовані концепцією термодинамічного прогнозування.

Вчена наголосила, що використання мікробних препаратів та фітобактеріальних мікробних угруповань є оптимальними біотехнологічними підходами для знешкодження токсичних відходів із можливістю одночасного отримання енергоносіїв – H_2 та CH_4 та детоксикації і вилучення металів. Загалом розроблена науковцями стратегія знешкодження широкого спектра токсикантів може та має бути застосована для подолання катастрофічних екологічних наслідків бойових дій та біоремедіації довкілля.

Запитання молодій дослідниці поставили академіки НАН України В. Кошечко, А. Загородній, М. Картель, В. Локтєв та член-кореспондент НАН України В. Устименко.

В обговоренні доповіді академік НАН України В. Радченко наголосив на актуальності цього напряму досліджень, особливо в контексті ремедіації ґрунтів на тих територіях, де спостерігається значне перевищення токсичних металів.

Далі наукове повідомлення «Воєнна пропаганда імперії: Перша світова війна та її сучасний відгомін» представила молодший науковий співробітник Інституту історії України НАН України доктор філософії К. Біла. У доповіді було простежено витоки, ключові тези, інструменти російської воєнної пропаганди, що використовувалася в Україні під час Першої світової війни. Дослідниця наголосила, що підготовка агресора до війни розпочинається саме з психологічного та ідеологічного налаштування власного соціуму. Тому значення воєнної пропаганди при підготовці суспільства до війни важко переоцінити.

К. Біла також зазначила, що в умовах сучасної російсько-української війни протистояння на інформаційному фронті стало звичним явищем, заходи дезінформації противника, його інформаційно-психологічні операції, спрямовані як на противника, так і на власне населення, постали

повноцінною зброєю. Згідно з висновком ученої, методика воєнної пропаганди, яка використовується сьогодні Російською Федерацією у війні з Україною, ідеологічні нарративи та кліше не надто відрізняються від воєнної риторики, яку використовувала Російська імперія напередодні та на початку Першої світової війни.

Друга доповідь також викликала жваве зацікавлення серед учасників засідання та запитання академіків НАН України Я. Яцківа, В. Локтева, М. Картеля та члена-кореспондента НАН України В. Устименка.

В обговоренні доповіді академік НАН України О. Копиленко наголосив на актуальності дослідження та необхідності його подальшого поглиблення, а академік НАН України В. Смолій зауважив, що воно є спробою відмовитися від лінійно-хронологічного принципу висвітлення історичного процесу та показати новий зріз проблеми, зокрема інформаційно-пропагандистську складову періоду Першої світової війни.

«Принципи керування процесами твердофазного спікання для одержання високолегованої оптичної кераміки» стали темою доповіді наукового співробітника Інституту монокристалів НАН України кандидата фізико-математичних наук І. Ворони. У науковому повідомленні було розглянуто основні підходи до керування процесами консолідації та властивостями прозорої кераміки YAG, отримуваної методом реакційного спікання у вакуумі, направлені на вдосконалення відповідної технології з метою одержання великогабаритної оптичної кераміки з керованим складом та низькими оптичними втратами.

Після виступу доповідач відповів на запитання академіків НАН України В. Кошечка і М. Картеля.

В обговоренні доповіді академіки НАН України В. Семиноженко й І. Кривцун наголосили на високому рівні виконання представленої роботи та великому потенціалі практичного використання її результатів.

Президент НАН України академік А. Загородній подякував молодим ученим академії за змістовні й цікаві наукові повідомлення та вручив їм свідоцтва на згадку про перший виступ на засіданні Президії НАН України.

Далі доповідь «Сучасна українська нація як діалектична єдність національно-громадянського і етнічного» виголосив завідувач відділу етнополітології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України доктор політичних наук В. Котигоренко. Він повідомив про роботу науковців Інституту з вивчення процесів становлення й розвитку сучасної української нації та етнополітики в Україні, проблематики націєтворення в контекстах соціетальних змін, особливо в їх зв'язку з війною та її ймовірними наслідками.

Доповідач зазначив, що українська нація відбулась як етнічно, культурно та мовно багатоскладова спільнота українських громадян усіх національностей, осердям якої стали багатовікова історія та цінності українського державотворення, українська мова і культура.

Перебіг російсько-української війни вкотре засвідчив справедливість тверджень, що нація – це постійний плебісцит, єдність і боротьба протилежностей національно-етнічного та національно-громадянського. Етнічні походження і традиції, рідна та/або переважна мова спілкування є важливими, але не єдиними, достатніми й визначальними ознаками нації та належності особи / громадянина до цієї спільноти.

Професор В. Котигоренко акцентував на важливості того, щоб українські етнополітичні практики відповідали теперішнім і довгостроковим імперативам національно-громадянської єдності та згуртованості. Наполегливої роботи вимагає подолання посиленої війною нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів і громад, зокрема тих, які різняться етнічним складом, мовними та іншими перевагами населення. Обережності вимагає й розв'язання давньої проблеми балансування національно-громадянського та етнічного у церковно-релігійній сфері.

Доповідач наголосив, що спричинене війною посилення громадянської ініціативи та самоорганізації важливо зберегти для розв'язання повоєнних проблем, зокрема пов'язаних із реінтеграцією в український соціальний простір тимчасово окупованих територій та їхнього населення, враховуючи цілеспрямовану політику РФ щодо зміни етнічного складу цих територій й придушення будь-яких проявів української ідентичності. Реінтеграційні проблеми також можуть постати у процесі повернення в Україну переміщених осіб (як на Захід, так і на Схід).

Передбачається, що зменшення довоєнної чисельності населення активізує трудову імміграцію в Україну з країн Індокитаю, Центральної Азії, Близького Сходу та інших регіонів, пострадянського простору також. Отже, треба працювати над нейтралізацією загроз розмивання традиційного етнічного, культурного, цивілізаційного, світоглядного й ціннісного національного простору.

У своєму виступі професор В. Котигоренко підкреслив, що означені та інші проблеми необхідно вивчати, загрози – прогнозувати, а відповідне наукове знання використовувати під час розроблення моделей державної політики, підготовки практичних рекомендацій і пропозицій для органів влади і управління.

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України здійснює комплексне дослідження проблем співвідношення політики й етнонаціональних відносин, вироблення нових парадигм етнонаціонального розвитку, запобігання конфліктності в етнонаціональній сфері, моделювання оптимальних варіантів етнополітики.

Питання доповідачу поставили академіки НАН України Я. Яцків, О. Копиленко та член-кореспондент НАН України В. Устименко.

В обговоренні доповіді директор Національного інституту стратегічних досліджень доктор філологічних наук О. Богомолів наголосив на гострій актуальності та водночас складності вивчення питання націєтворення, що потребує глибокої наукової рефлексії, але є вкрай важливим для збереження

та розбудови державності України. Президент Центру ім. О. Разумкова, шеф-редактор журналу «Національна безпека і оборона» Ю. Якименко підтримав доповідь та акцентував на важливості врахування результатів досліджень науковців при формуванні державної політики у сфері національної та громадянської ідентичності. Член Президії НАН України академік НАН України О. Копиленко підкреслив вагомість результатів, представлених у доповіді, та їх практичну цінність для розв'язання проблем етнополітики. Директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академік НАН України Е. Лібанова зауважила, що дискусійність деяких тез доповіді є дуже важливою з погляду подальшого розвитку подібних суспільно-гуманітарних досліджень.

До дискусії з цього питання також долучилися академік НАН України Я. Яцків і член-кореспондент НАН України В. Устименко, вказавши на своєчасність та багатогранність представленого дослідження.

Далі учасники засідання традиційно розглянули кадрові й поточні питання (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 27.12).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Українські вчені підраховують серйозні екологічні наслідки катастрофи на Каховській греблі.

У науковому журналі «Science», який вважається одним із найпрестижніших для публікації результатів досліджень з усіх галузей науки, опубліковано статтю наукового журналіста Р. Стоуна, присвячену дослідженням українських науковців про серйозні екологічні наслідки катастрофи на Каховській греблі.

Вивчаючи цю тему, він поспілкувався, зокрема, із директором Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН України членом-кореспондентом НАН України В. Осадчим, директором Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України членом-кореспондентом НАН України С. Мосякіним, завідувачем відділу моніторингу та охорони тваринного світу Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України кандидатом біологічних наук В. Костюшиним, директором Інституту морської біології НАН України членом-кореспондентом НАН України Г. Мінічевою, директором Інституту гідробіології НАН України членом-кореспондентом НАН України С. Афанасьєвим, старшим науковим співробітником Інституту морської біології НАН України доктором біологічних наук М. Соном, завідувачем лабораторії прикладної кліматології відділу прикладної метеорології та кліматології Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН України кандидатом фізико-математичних наук С. Краковською.

У статті зазначається: «Втрати включають серйозну шкоду унікальному осетровому заводу, затоплення природних заповідників і сільськогосподарських угідь, а також смертельний удар для незліченних організмів, які пристосувалися до солонуватих лиманів поблизу впадіння Дніпра в Чорне море. На висохлому дні колишнього водосховища гниють мільярди мідій».

У статті українські науковці описують перебіг цієї трагедії, спричиненої терористичними діями Росії, та її наслідки, дослідженню яких учені присвятили свої наукові розвідки (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 9.01).

***

Естетика творчості Й. Фоссе: тенденції та традиції (Нобелівська премія з літератури 2023 р.)

Під таким заголовком у журналі «Вісник Національної академії наук України» (№ 12, 2023 р.) надрукована стаття наукового співробітника відділу зарубіжних і слов'янських літератур Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України кандидата філологічних наук О. Романової.

Сто двадцять років віддаляє Й. Фоссе від Бйорнстєрне Бйорнсона, першого норвежця, який отримав Нобелівську премію з літератури у 1903 р. Потім були К. Гамсун (1920), нерозпізнаний Бйорнсоном геній, та Сіґрід Унсет (1928), майстриня історичної психологічної прози. Усі норвезькі митці, попередники Й. Фоссе, мали не лише стійку соціальну позицію, яку не змінювали протягом життя, а й схожу творчу естетику, що вирізняє норвезьку літературу з-поміж інших. Боротьба за незалежність Норвегії від Швеції у ХІХ ст. передусім позначилася на культурному відродженні нації, тому недаремно Г. Вергеланн, письменник, громадський діяч, лідер національної радикальної партії, приділяв особливу увагу просвітництву як своєрідній філософії життя. Г. Ібсену належить оригінальна і досить смілива реформа драматургії, розуміння та сприйняття якої європейським, а згодом і світовим товариством спричинило радикальні зміни в театрі. Такий стрімкий розвиток мистецької норвезької думки не сповільнюється ані в ХХ ст., ані в ХХІ ст.

Уважне прочитання творчого доробку нобелівського лауреата насправді вказує на тісний зв'язок з традиціями, які є основою норвезького мистецтва, тим самим ядром, навколо якого вибудовується формула, що стала осердям його творів: віра, людина, природа. Кожен із цих елементів – багатозаровий простір літературних експериментів на вічні теми, тому формулювання Нобелівського комітету – «за його новаторські п'єси та прозу, які висловлюють невимовне» – окреслює літературний шлях сучасного норвезького митця, який, на думку членів журі, знайшов естетичні засоби вираження складних і водночас простих істин, які всі розуміють, але не промовляють уголос. Помилково вважати неспішність мови Й. Фоссе відображенням статичності сюжету, оскільки йдеться передусім про авторське

відчуття простору та часу, яке різниться залежно від фізіології сприйняття світу. Складно знайти в творах письменника відкрите засудження або виправдання соціального зла, як це було в Ібсена чи Унсет. Проте пошуки витоків, різновидів того, що змушує людину страждати, робить її немічною та розгубленою, зануреною в пошуки власного сенсу існування на осі добра – зла, аналіз притаманних людині емоцій зумовили популярність творів норвезького письменника серед читачів із різних куточків світу. Світова літературна спільнота, на відміну від норвезького суспільства, починала знайомство з творчістю Й. Фоссе з його драматичних творів, поступово відкриваючи для себе романи та есеї письменника. Перший роман «Червоний, чорний» вийшов друком у 1983 р., і відтоді Фоссе невтомно видає майже щороку по кілька творів різної форми. Жанровий спектр його творчості надзвичайно широкий і цікавий: від традиційної форми роману та оповідань до драм, поезій і лібрето.

Творчість Й. Фоссе уособлює своєрідний парадокс синхронного розвитку літератури, коли нащадок скальдів (вплив яких важко не помітити в його творчості) все ж таки обирає шлях містичних пошуків, які пов'язані з традицією середньовічних видінь, відкриваючи таким чином можливість нераціонального творення мистецтва, позбавленого часової належності, проте сповненого універсальності, що долає кордони між мовою та походженням, проєктуючи все крізь вічні цінності (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 11.01*).

***

Гендерні відмінності на ринку праці: уроки Клаудії Голдін для України (Премія з економіки пам'яті Альфреда Нобеля 2023 року)

Стаття академіка-секретаря Відділення економіки НАН України академіка Е. Лібанової. Джерело: журнал «Вісник Національної академії наук України» (№ 12, 2023 р.).

Премію Шведського центрального банку з економічних наук пам'яті Альфреда Нобеля, яку іноді називають Нобелівською з економіки, у 2023 р. присуджено американській вченій Клаудії Голдін (Claudia Goldin) з Гарвардського університету за «поглиблення нашого розуміння результатів виходу жінок на ринок праці». На основі даних, зібраних в архівах США за більш як 200 років, вона продемонструвала, як і чому відмінності в доходах представників різних статей змінювалися з плином часу. Як зазначено в пресрелізі Нобелівського комітету, «розуміння ролі жінки на ринку праці важливе для суспільства. Завдяки новаторським дослідженням Клаудії Голдін ми тепер знаємо набагато більше про фактори, які лежать в основі гендерного розриву, і про те, які бар'єри, можливо, потрібно буде усунути в майбутньому».

В останні десятиліття світова наукова думка велику увагу приділяла проблемам нерівності, її ролі в цивілізаційному процесі, впливу на добробут, суспільну злагоду, фактичні та потенційні конфлікти. Серед різних видів і

проявів нерівності традиційно виокремлюють найбільш масову – гендерну. Зокрема, міжнародні організації налагодили моніторинг гендерних розривів, який відстежує ситуацію у 160 країнах світу. Передусім досліджують і вимірюють прояви гендерної нерівності на ринку праці – рівень і структуру економічної активності й зайнятості, оплати праці, рівень освіти, представництва в керівництві країною, компаніями тощо. Традиційно гендерні дисбаланси вивчають у контексті дотримання прав людини, рівності й соціальної справедливості. В Україні, крім того, величезне значення має використання трудового потенціалу жінок для компенсації масштабного зменшення людського капіталу і сукупної пропозиції робочої сили через посилення депопуляції, зокрема внаслідок масової еміграції населення під час війни. Станом на 30.09.2023 р. близько 4,2 млн жителів України зареєстровані в країнах ЄС як особи, які перебувають під тимчасовим захистом. Значна частина цієї сукупності (65 % у Польщі, 51 % у Чехії тощо) вже мають робоче місце. І хоча далеко не завжди воно відповідає професії, кваліфікації, попередньому досвіду або статусу, наявність роботи є важливим кроком в адаптації до нових умов життя й інтеграції в суспільство іншої країни, що вочевидь не сприятиме поверненню на батьківщину. Оскільки більшість воєнних мігрантів становлять жінки, саме їхні рішення щодо повернення значною мірою визначатимуть, по-перше, міграційну поведінку чоловіків / батьків після скасування воєнного стану, а отже, і ситуацію на ринку праці, а по-друге, попит на товари та послуги, тобто робочі місця в Україні. Різноманітні опитування про наміри щодо подальшого місця проживання вказують на три головні чинники: безпека, робота, житло. Отже, перспективи гідної (порівняно з чоловіками в Україні і з власними можливостями за кордоном) зайнятості жінок на батьківщині є надзвичайно важливою передумовою їхнього повернення. Принциповою зміною моделі ринку праці України після закінчення війни (або хоча б її гарячої фази) стане перехід від загального надлишку робочої сили до її загального дефіциту. Безумовно, будуть люди, чия професія / кваліфікація не користуватиметься попитом, які мешкатимуть у депресивних поселеннях із вельми обмеженою кількістю робочих місць, але зміна загальних співвідношень видається неминучою. Саме тому роботодавці, найбільшим з яких є держава, муситимуть більше, ніж це було, скажімо, в 2000-х рр., враховувати вимоги найманих працівників, аби вигравати конкуренцію за них, конкуренцію не лише з іншими підприємствами, а й з іншими країнами. Ця загальна теза поширюватиметься на жінок, проте з урахуванням їхніх, іноді доволі специфічних, вимог до робочих місць.

Отже, повоєнне відновлення потребуватиме: підвищення економічної активності українців, передусім жінок, оскільки в цьому сегменті резерви є значно вищими; повернення жінок з-за кордону (альтернативою стане виїзд за кордон їхніх чоловіків після скасування воєнного стану); створення системи перепідготовки робочої сили відповідно до потреб ринку праці; розвитку гнучких форм зайнятості, включно з дистанційною; підвищення

зайнятості чоловіків і жінок шляхом надання спеціальних послуг і створення гендерно орієнтованих робочих місць; формування просторової економічної політики з урахуванням специфіки системи розселення і застосування ефективних інструментів її регулювання. Так чи інакше подолання гендерних дисбалансів на ринку праці з огляду на перспективи демографічного розвитку України є вкрай важливим напрямом дій, що сприятиме не лише формуванню можливостей економічного зростання, а й збереженню української ідентичності (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 12.01).

***

Перемога мРНК-вакцин над пандемією коронавірусу SARS-CoV-2, який викликає захворювання COVID-19, або як синтетична мРНК прослизнула повз вроджений імунний захист клітини (Нобелівська премія з фізіології або медицини 2023 р.)

Нобелівську премію з фізіології або медицини у 2023 р. присуджено двом ученим: угорсько-американському біохіміку К. Каріко (Katalin Karikó) та американському імунологу Д. Вайсману (Drew Weissman) з Пенсільванського університету в Філадельфії (К. Каріко одночасно працює в Угорщині в Сегедському університеті) «за відкриття щодо модифікацій нуклеозидних основ, які дали змогу розробити ефективні мРНКвакцини проти COVID-19». Як зазначено в пресрелізі Нобелівського комітету, відкриття цьогорічних нобелівських лауреатів мали вирішальне значення для створення ефективних мРНК-вакцин проти COVID-19 під час пандемії, що трапилася на початку 2020 р. Їхні революційні відкриття, які фундаментально змінили наше розуміння того, як мРНК взаємодіє з імунною системою, сприяли тому, що безпрецедентно швидко вдалося розробити вакцини для боротьби з однією з найбільших за останній час загроз здоров'ю людини

На відміну від епідемії SARS 2002–2004 рр., коли причина виникнення захворювання стала зрозумілою лише через кілька тижнів, інформацію про новий вірус SARS-CoV-2, який викликає серйозне респіраторне захворювання COVID-19, було передано службами охорони здоров'я КНР до ВООЗ наприкінці грудня 2019 р., і в найкоротший термін (уже 10 січня 2020 р.) китайські вчені опублікували повну послідовність геному SARS-CoV-2. Це було вкрай важливим для створення ефективних діагностикумів та інженерії вакцин проти вірусу. У березні 2020 р. опубліковано просторову структуру «шипоподібного» S-протеїну оболонки коронавірусу SARS-CoV-2 з високою роздільною здатністю, що дало змогу визначати епітопи для нейтралізуючих антитіл. Розробленням вакцин різних типів проти COVID-19 займалося понад 300 компаній, причому третина із них пішли перевіреним шляхом – створювали «субодичні» вакцини на основі рекомбінантних протеїнів коронавірусу SARS-CoV-2. В Інституті біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України за участі авторів цієї статті та за підтримки колективного гранту Національного фонду досліджень України 2020.01/0322 було

проведено дослідження, спрямовані на розроблення вакцини проти COVID-19 на основі рекомбінантних протеїнів SARS-CoV-2. У результаті одержано дослідний зразок вакцини проти COVID-19 на основі рекомбінантного злитого кон'югату – рецепторзв'язувального домену (RBD) S-протеїну коронавірусу SARS-CoV-2 із високоімуногенним носієм – дифтерійним токсодом CRM197 та N-протеїном нуклеокапсиду вірусу. Попередні випробування на тваринах показали, що зразок вакцини виявив достатню імуногенність, гарну місцеву переносимість і низьку токсичність. Прототип вакцини на основі N-протеїну вірусу було також створено в Інституті мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України та в Інституті біології клітини НАН України у дріжджах – на основі S-протеїну коронавірусу. На додаток до згаданих вище субдиничних вакцин в Інституті біохімії було створено також модель вакцини на основі рекомбінантного аденовірусу AdvC5, нездатного до самореплікації, та рекомбінантних RBD-S та CRM-197, яка тепер проходить патентування за кордоном. На жаль, у зв'язку з відсутністю в Україні лабораторій рівня біобезпеки BSL-3 для роботи з культурою SARSCoV-2 противірусну активність створених вакцин не вдалося перевірити. Водночас провідні розробники вакцин проти COVID-19 на основі мРНК зробили неможливе: вони менше ніж за рік завершили всі стадії клінічних випробувань, причому вакцини було розроблено лише за три місяці після секвенування геному вірусу. Це стало можливим завдяки створенню протягом десяти попередніх років механізму пришвидшеного проведення досліджень і використанню штучного інтелекту для керування роботизованими системами масової паралельної обробки мРНК. Першою вийшла на ринок мРНК-вакцина проти COVID-19 Comirnaty виробництва Pfizer-BioNTech (США / Німеччина), яка 2 грудня 2020 р. отримала дозвіл на використання у Великій Британії. Слідом за нею протягом 2021 р. з'явилося ще три вакцини: мРНКвакцина Spikevax від компанії Moderna (США), а також дві вакцини на основі аденовірусів від Oxford-AstraZeneca (Велика Британія / Швеція) і Johnson & Johnson (США / Бельгія). «Мішенню» переважної більшості вакцин проти COVID-19 був «шипоподібний» S-протеїн на поверхні коронавірусу SARS-CoV-2, який через свій рецептор-зв'язувальний домен (RBD) зв'язувався з відповідним йому рецептором (ангіотензин-конвертувальним ензимом другого типу ACE-2) на поверхні клітинмішеней на тканинах людини. У процесі проникнення (після злиття вірусу з мембраною клітин людини) вірус змінював свою конформацію. Успіх розроблених вакцин проти COVID-19 став можливим також завдяки стабілізації протеїну S у вихідній конформації (до проникнення) за допомогою введення пролінів у певних позиціях у його S2-доміні. Цей спосіб стабілізації було вперше застосовано ще в 1998 р. при введенні пролінів у домен гемаглютиніну 2 вірусу грипу. Згодом його почали використовувати й при розробленні вакцин проти інших вірусів, зокрема в мРНКвакцинах проти MERS (Moderna, 2017) і COVID-19 (Pfizer / BioNTech, Moderna, 2020), а також у деяких вакцинах проти COVID-19, спричиненого

іншими варіантами вірусу. На момент початку пандемії COVID-19 у світі не існувало жодної офіційно затвердженої до використання мРНК-вакцини, і ніхто не знав наскільки ефективною і безпечною є мРНК-технологія. З іншого боку, кілька провідних компаній, спираючись на десятиліття фундаментальних досліджень, оптимізували платформу мРНК, і жодна інша технологія не давала змогу отримати вакцини проти COVID-19 так швидко. Розробники мРНК-вакцин були готові до виклику і ризикнули. Компанія BioNTech (Німеччина) на чолі з У. Шахіном і його дружиною О. Тюреджі за участі К. Каріко працювала в партнерстві з Pfizer (США), а Moderna (Массачусетс, США) тісно співпрацювала з Центром дослідження вакцин Національного інституту здоров'я США, у якому проводили тестування вакцини. Обидві компанії взяли до уваги відкриття К. Каріко і Д. Вайсмана і тому у складі вакцин проти COVID-19 використали мРНК із модифікованими нуклеозидними основами. Зокрема, було повністю замінено уридини на N1метилпсевдоуридини (m1Ψ), щоб уникнути небажаних запальних реакцій і збільшити продукцію протеїну. Клінічні випробування показали, що мРНК-вакцини викликали потужну імунну відповідь з утворенням клітин пам'яті, однак через 4–5 місяців після вакцинації спостерігалось зниження рівня антитіл, що свідчило про необхідність проведення ревакцинацій. мРНК-вакцини захищали від захворювання на COVID-19 з високою ефективністю (близько 95 %) і виявилися відносно безпечними, викликаючи, як правило, лише місцеві прояви реактогенності, а серйозні побічні ефекти (такі як підвищення ризику виникнення міокардиту) траплялися вкрай рідко. Значною перевагою мРНК-вакцин було й те, що залежно від актуального варіанту коронавірусу можна було швидко змінити послідовність мРНК у складі вакцини. Після виходу на ринок мРНКвакцин ними було охоплено понад 80 % вакцинованих проти COVID-19 людей у Європі та понад 95 % – у Сполучених Штатах Америки.

Успішне застосування мРНК-вакцин для захисту людства від пандемії COVID-19 і захмарні прибутки біотехнологічних компаній-розробників привернули ще більшу увагу вчених та інвесторів до технології мРНК, що підвищує ймовірність її вдосконалення у майбутньому і ширшого використання. Можливо, буде розроблено нові способи оптимізації мРНК до клінічного застосування (без введення модифікованих нуклеозидних основ), зокрема використовуючи модифікації полі-А «хвоста», або кільцеву мРНК, яка є більш стійкою до дії ензимів, або самоампліфікуючі вірусні РНК-реплікони. Наступним кроком може стати створення пероральної або назальної нановакцини для цілеспрямованої доставки синтетичної мРНК у дихальні шляхи; полівалентної мРНК-вакцини, яка кодує багато антигенних детермінант вірусу від різних штамів і може слугувати унікальним інструментом у боротьбі з майбутніми пандеміями. Дехто вважає, що перспективною мішенню для мультівалентної вакцини проти COVID-19 може бути коронавірусний протеїн нуклеокапсиду N, у якому рідко бувають мутації.

Сьогодні технологію мРНК використовують у широкому спектрі біомедичних застосувань і нанотехнологій: від доставки генів за допомогою наночастинок до генної терапії з використанням різноманітних наноматеріалів, відкриваючи нову еру мРНК-наномедицини. Тому системи доставки продовжують вдосконалювати: створюють нові вектори доставки на основі вірусоподібних частинок; олігомерів протеїнів і пептидів, які самі збираються в наночастинки; позаклітинних везикул; наноструктур ДНК; ліпідних, полімерних і гібридних наночастинок; неорганічних наночастинок із золота, кремнезему, графену, фосфату кальцію; металоорганічних каркасів, що складаються з катіонів металів і органічних лінкерів тощо. Ці системи доставки можуть націлюватися на певний орган чи тканину (пасивно чи активно, внаслідок зв'язування з лігандом, з яким взаємодіють певні клітини), а також контрольовано вивільняти свій вміст (за дії певних факторів середовища: рН, присутність відновників, або забезпечуючи поступове вивільнення протягом тривалого періоду, зокрема при введенні в складі гідрогелів).

Відкриття, зроблені К. Каріко і Д. Вайсманом, стали важливим кроком на шляху до створення двох найважливіших і найприбутковіших вакцин в історії: вакцин проти COVID-19 на основі мРНК, які було введено сотням мільйонів людей у всьому світі. Лише у 2021 р. глобальні продажі цих продуктів перевищили 80 млрд дол.

Історія цього відкриття не може не вражати: вона сповнена драматичних подій, щасливих випадковостей, геніальних здогадок, наполегливої праці і, безперечно, незламної волі у відстоюванні своїх ідей. Неможливо сказати, чого тут більше: впливу долі чи ролі особистості. Просто дивовижно, що у 2005 р. абсолютно ніхто не звернув увагу на відкриття, яке в подальшому започаткувало нову еру для технології та виробництва мРНК-вакцин, дало людству захист від масштабної пандемії COVID-19 і подібних викликів у майбутньому, а тоді його автори, попри очікування, не отримали жодного телефонного дзвінка. Однак тепер з упевненістю можна припустити, що їхні телефони дзвонять практично безперервно, а прогрес нової галузі науки на стику імунології, генетики та наномедицини, яка відкриває широкі перспективи використання мРНК для боротьби з багатьма захворюваннями різної природи, вже ніщо не зможе зупинити (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 5.01*).

***

Директор Інституту соціології НАН України член-кореспондент НАН України Є. Головаха в інтерв'ю українській редакції інформаційної служби «Радіо Свобода» поділився результатами наукових досліджень очолюваної ним установи й думками з актуальних питань сьогодення.

Повідомляючи про таке цікаве й доволі унікальне дослідження, як соціологічний моніторинг Інституту соціології НАН України, зокрема щодо

стресостійкості українців, учений підсумував: попри всі трагічні події повномасштабного російського вторгнення, рівень дистресу (тобто руйнівного стресу, який суттєво впливає на стан здоров'я людини) українців станом на час опитування (це було в жовтні 2023 р.) загалом не вищий, ніж у дуже стресонебезпечний період пандемії COVID-19. Додаткові стресогенні чинники війни, хай як це дивно, істотно не підвищили рівень стресу українців. Оптимізм щодо майбутнього істотно зріс: у довоєнні роки оптимістів набиралося не більше 17 %, а ось на пікові оптимізму, у грудні 2022 р., їх стало аж 78 %. Щоправда, у жовтні 2023 р. ця цифра дещо зменшилася – до 62 %, але це однаково багато.

Нереалістична медіакампанія ЗМІ, експертів і деяких політиків, яка обіцяла швидке звільнення окупованих територій та успіх контрнаступу, призвела до того, що, з одного боку, побільшало розчарованих, з другого ж – українці почали реалістичніше оцінювати перспективи завершення війни – за рік чи й більше. Як українці уявляють перемогу? Єдиного розуміння немає. Оскільки, за прогнозами експертів, після 2026 р. економіка та соціальний стан у РФ очікувано значно погіршаться, нам потрібні терплячість і здатність витримувати всі перипетії війни, не втрачаючи оптимізму. Наш потенціал спротиву, попри стреси й розчарування, все ще доволі високий, констатував соціолог. Українці не згодні на мир ціною втрати територій і не готові капітулювати.

Член-кореспондент НАН України Є. Головаха прогнозує повернення щонайменше половини українців, які наразі перебувають за кордоном. І ця кількість залежатиме від умов їхнього тамтешнього влаштування, терміну завершення війни й інших чинників.

Учений також торкнувся питань політичної участі українців, популярності військових в українському суспільстві тощо.

«Росія економічно перебудовується, але рівень життя населення, починаючи через 2–3 роки, почне катастрофічно падати. Нічого іншого не буде. І це всі фахові економісти розуміють. Ви не думайте, що там повні ідіоти сидять. І тому вони вирішили, що якщо вони до 2026 р. нас не переможуть, то почнуться істотні проблеми з економікою Росії і зі станом населення Росії. Росіяни не мають ідеології. Це не нацистська держава і не комуністична держава. Тут ідеології жодної немає. Спроба відродити імперську ідею, вона жахлива, вона тимчасова подія, але вона приречена. Треба нам протриматися до 2026 р., безумовно. На це треба всім налаштуватися. Нам потрібен оптимізм не тимчасовий і не ейфоричний. Або, кажуть соціальні психологи, нереалістичний оптимізм. Ми маємо знати, що нам треба триматися. Єдина реалістична стратегія – протриматися більше, ніж Росія. Усе. Іншого немає. Нам потрібно реалізувати свій потенціал спротиву стресу і розчаруванню. Є тенденції такі. Але це емоційні реакції на тлі отих нереалістичних обіцянок. Ми маємо просто роз'яснювати людям, що Росія не випадково обрала 2026 р. Потім вона почне ламатися. Ця воєнна економіка, яку вони будують, вона два-три роки протримається», – зазначив

учений (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 28.12).

***

Наприкінці грудня 2023 р. в Інституті біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України відбулося чергове засідання міждисциплінарного загальноакадемічного семінару у галузі природничих наук «Актуальні питання фізико-хімічної та математичної біології»

Доповідь «Рецептор холоду і ментолу TRPM8: від біофізичних і фармакологічних властивостей до біологічних функцій і ризиків гіпотермії» виголосив завідувач кафедри біофізики та медичної інформатики Навчально-наукового центру «Інститут біології та медицини» Київського національного університету ім. Т. Шевченка доктор біологічних наук, професор О. Жолос.

Засідання семінару відкрив його керівник – заступник директора з наукової роботи Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, завідувач відділу біохімії м'язів цього інституту академік С. Костерін. У своєму вступному слові він повідомив присутнім про наукові зацікавлення доповідача, зупинившись, зокрема, на його міжнародних наукових контактах.

У першій частині доповіді доктор біологічних наук, професор О. Жолос наголосив, що рецептор холоду і ментолу TRPM8 – це неселективний катіонний канал, проникний до йонів кальцію. У 2002 р. його незалежно один від одного відкрили Д. Джуліус і А. Патапутян. У 2021 р. ці вчені отримали Нобелівську премію з фізіології та медицини за визначні відкриття рецепторів холоду, тепла і механічних стимулів. Це заклало молекулярно-біологічний фундамент сучасного розуміння температурної чутливості у соматосенсорній системі, проте згодом з'ясувалося, що TRPM8 широко експресується не лише в сенсорних нейронах, а й у багатьох інших типах клітин і тканин, зокрема в злоякісних пухлинах. Відкриття рецептора холоду поставило чимало фундаментальних запитань. Як побудований цей білок? Як він може активуватися під час зниження температури з таким високим температурним коефіцієнтом – $Q_{10} > 25$? Як TRPM8 може активуватись у тканинах, у яких за фізіологічних умов температура підтримується на постійному рівні? Як діють активатори й інгібітори TRPM8? Усе це доповідач розкрив у своєму виступі, спираючись на багаторічні дослідження у зазначеній галузі за його участі.

У другій частині доповідач зосередився на питаннях експресії та функціонування термочутливих TRP-каналів в епітеліальних клітинах повітроносних шляхів, а також у гладеньком'язових і ендотеліальних клітинах кровоносних судин, зокрема в контексті патофізіології астми й ризиків гіпотермії для здоров'я людини. Лектор проілюструє комплексні наслідки активації TRPM8 як на рівні генерації трансмембранних йонних струмів і їхніх впливів на мембранний потенціал клітини, так і на рівні внутрішньоклітинної локальної та глобальної кальцієвої сигналізації – сумації кальцієвих «спарків», виникнення й поширення кальцієвих хвиль,

генерації двофазних скоротливих відповідей судин. Буде продемонстровано, що в основі цих складних процесів лежить формування молекулярних і функціональних сигналоплексів, які передбачають координовану взаємодію «TRPM8-канали – Ca²⁺ канали L-типу – ріанонодинові рецептори внутрішньоклітинних Ca²⁺ депо – Ca²⁺-активовані K⁺-канали високої провідності» і здатні спричинити як деполяризацію мембрани та скорочення, так і гіперполяризацію мембрани й розслаблення міоцитів судин.

Наступне засідання семінару заплановано на січень 2024 р. За анонсами засідань семінару стежте на нашому сайті, а також на сайті Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 28.12).

***

Європейський дух українського капіталізму: цукрові королі та їхня роль в економіці й історії України

Головний науковий співробітник відділу економічної історії Інституту економіки та прогнозування НАН України доктор економічних наук, професор Н. Супрун у науково-популярному історичному ток-шоу «Параграф» на телеканалі «Ми – Україна» повідомила про роль українських підприємців у розбудові України в другій половині XIX ст. модерної цукрової промисловості, що спиралася на впровадження новітніх форм організації та технологій виробництва, формування ефективного ринку зайнятості, орієнтацію на високу якість продукції та інтеграцію у європейські ринки. На думку дослідниці, унікальність місії українських промисловців – Терещенків, Яхненків, Симиренків, Харитоненків та інших – полягала у тому, що їхня підприємницька діяльність базувалася на принципах соціальної відповідальності щодо власних працівників і громади: забезпеченні гідних умов та оплати праці, підтримці соціального й культурного розвитку громади (будівництва закладів освіти, охорони здоров'я, осередків культури). Успішна підприємницька діяльність і благодійні ініціативи українських промисловців зумовили стрімкий розвиток національної економіки та ринку, а водночас – заклали економічне підґрунтя для розбудови модерного українського суспільства, нормами якого стали прагнення до свободи і незалежності, повага до праці, прав людини та високої якості життя.

«Для українських підприємців у російській імперії, по суті, був закритий ринок стратегічно важливих галузей, високоприбуткових і привабливих для бізнесу (вугільна промисловість, металургія, машинобудування, прокладання залізниць), – пояснює науковиця. – У XIX ст. російська імперія дуже активно розвивала підприємницький ресурс, інвестувала величезні кошти для заохочення підприємців, але здебільшого – потенційних російських підприємців. Крім казенних (державних, за бюджетні кошти) замовлень – типового для того часу інструменту заохочення бізнесу, – для них знижували податки, встановлювали преференційні або пільгові відсотки на кредити. До того ж, російським

підприємцям – з їхнім великодержавним шовінізмом – було дуже складно перейти на ринковий триб життя і змусити себе платити колишнім кріпакам. Тому держава стимулювала їх всіма можливими засобами, передусім економічними. Бар'єри ж входження у ринок для українців та інших «іногородців» були доволі високі й жорсткі. Тому українським підприємцям доводилося шукати нестандартних рішень.

Цукроваріння було новим промислом XIX ст. І саме у XIX ст. цей промисел перетворився з мануфактурного на машинний. Тобто промислова революція дала старт чи, точніше, рестарт розвитку цукрової промисловості: завдяки механізації одразу зросли продуктивність праці, швидкість обробки, обсяги виготовлення. Саме тому XIX ст. називають століттям цукрової промисловості в Україні.

Першим великим українським виробником цукру було, напевно, товариство «Брати Яхненки і Симиренки» [агропромислова компанія, що спершу спеціалізувалася на зерні та худобі, а з середини XIX ст. почала розвивати цукрову промисловість на Черкащині], яке фактично постало на базі вже наявного промислу. Паралельно розвивалася цукрова династія Терещенків [вони заробили свій початковий капітал на чумакуванні, возячи до Криму хліб, а з Криму на Сумщину – сіль і рибу; за цукровий бізнес узялися в середині 1850-х рр.], яких у російській імперії називали королями цукроваріння. Вони запровадили таку нову для того часу організаційну форму, як акціонерне товариство, і це дало змогу закупити нові західні технології, щоб оптимізувати виробництво.

Майбутні гіганти української цукрової промисловості XIX ст. дуже підприємливо використали свій стартовий капітал. Можливо, простіше для них було би продавати зерно, льон чи той же цукровий буряк. Але вони застосували те, що сьогодні називається збільшенням ланцюга доданої вартості, тобто почали переробляти сировину, роблячи наголос на якості готового продукту. І, виробляючи якісний продукт, дуже швидко стали конкурентними на європейських ринках. Наприклад, продукція Терещенків розійшлася спершу російською імперією, а потім потрапила на європейський ринок і навіть на східні ринки (Китай, Афганістан). Шалену рентабельність цього бізнесу, скажемо чесно, забезпечили дешева сировина, дешева робоча сила й дешевші, ніж деінде, можливості організації бізнесу. Великі прибутки зумовив також великий масштаб виробництва. Це перше. Друге – великий попит на цей продукт на європейському й інших західних ринках. Європейські споживачі вже тоді дуже цінували ефективну організацію виробництва (у сучасному бізнесі це називається організаційним управлінням). Наприклад, для Терещенків були важливі чистота на підприємстві, оптимально організований технологічний процес, зручність розташування всіх виробничих приміщень і об'єктів. Крім того, більшість людей, що їх ми тепер називаємо українськими підприємцями й меценатами того часу, тяжіли до особистої відповідальності (нинішньою мовою – розширеної відповідальності виробника), цікавилися всіма технологічними

нюансами виробництва. Скажімо, Нікола (Микола) Терещенко спеціально прокидався о четвертій годині ранку, щоби до початку робочого дня встигнути поспілкуватися з майстрами і робітниками підприємства, дізнатися чи все правильно працює, чи є якісь запити й потреби у працівників його фабрик. Оця особиста відповідальність давала змогу, так би мовити, тримати руку на пульсі – бачити як усе працює, що не працює, і, врешті-решт, отримувати високі позитивні результати.

На своїх виробництвах українські підприємці використовували, зокрема, парові машини, які завдяки паровому двигуну пришвидшували виготовлення того чи того продукту. Скажімо, брати Ханенки й Симиренки впровадили технологію пресування цукру в рафінад, виробивши фактично перший рафінад на території російської імперії. І це був дуже цікавий продукт – новинка на ринку, яка доволі швидко припала до смаку споживачам у російській імперії і стала дуже популярною на Заході».

«Меценатство – це дуже давня для українського суспільства традиція, – продовжує Н. Супрун. – Наприклад, коштом Івана Мазепи збудовано десятки різноманітних споруд: освітянських, культових та інших. До речі, Києво-Печерська лавра, у якій протягом кількох століть проклинали ім'я Івана Мазепи, оточена муром, збудованим коштом гетьмана (на тому мурі є навіть його герб). Гасло з герба родини Терещенків – “Прагненням до суспільної корисності”. Тобто благодійність була внутрішньою потребою їхньої родини, місією. Уже згаданий Артемій Терещенко заповів нащадкам віддавати 80 % прибутку на благодійність. І цю цифру навіть було закріплено офіційно – у статуті товариства братів Терещенків».

«Відомо, що Н. Терещенко був дуже ощадливим і прискіпливим до марнотратників. Один із його синів якимось посватався до дівчини, котра не давала згоди на шлюб, але пообіцяла обміркувати пропозицію, коли земля перед її вікнами вкриється білим снігом. Тоді закоханий набрав цукру на родинному заводі й засипав ним обійстя майбутньої нареченої. Після чого батько відлучив його від управління бізнесом і назавжди заборонив йому з'являтися на будь-якому зі своїх підприємств. Ще одна цікава історія зі спогадів цієї родини: вже погодивши доволі хорошого фахівця на позицію управителя одного з підприємств, Н. Терещенко запропонував йому запалити, а коли той запалив сигару від сірника, а не від свічки, що горіла на столі, зрештою відмовився його наймати. Отака була внутрішня культура – культура добродійності й одночасно ощадливого ставлення до землі, до ресурсів, до людей.

...Я абсолютно не згодна з твердженням, ніби Терещенки нічого не зробили для України саме як українці. Навіть їхній родинний герб виконано у синьо-жовтих кольорах, що абсолютно нетипово для тогочасної геральдики. І це був меседж, як сьогодні кажуть. Вони могли собі його дозволити. Можливо, Терещенки не позиціонували себе як активні українські патріоти, але своїми справами зробили значно більше, ніж багато хто. Вони зробили найголовніше для української нації та української незалежності – створили

промисловий фундамент розвитку країни, заклавши сучасну індустріальну основу спершу в цукровій галузі. Терещенки фактично створили цукрову імперію, з якою рахувались і в Москві, й на Заході. Наприклад, Нікола Терещенко, єдиний серед українських підприємців, мав право сидіти в присутності імператора. Врешті-решт, він повернувся з Москви до України і саме тут заклав промислову потугу. Другий момент: на відміну від російських меценатів, які у цей час теж активно працювали й розвивалися, Терещенки зокрема й українські меценати здебільшого діяли, так би мовити, стратегічніше – вони інвестували у майбутнє: в освіту, культуру й інше. Навіть коли просто колекціонували картини українських митців, що може видатися звичайним марнославством.

На мою думку, дуже важливо також те, що, роблячи акцент на економічних умовах праці та її безпечності, на якості продукції, вони спершу сформували новий тип працівника, а потім і новий тип суспільства. Тому що бідна й неосвічена людина, що не має гідних умов життя і не розуміє якого вона роду-племені, – не прагне й свободи і незалежності (бачимо це на прикладі російської імперії, якою вона лишається й досі). На мій погляд, ми завдячуємо Терещенкам тим, що в упослідженій, нерозвиненій, аграрній (хоч навіть і аграрна сфера не розвивалась як слід) Україні зробили фактично цивілізаційний, культурний стрибок. Завдяки їхнім зусиллям Україна вже тоді стала на шлях європейської інтеграції. Вони навчили українців бути громадянами у європейському, а не в російському розумінні – відкритими світові, а не відмежованими від нього. Тож пробачимо їм і блакитний карбункул (за який Михайла Терещенка викупила з чекістського ув'язнення його дружина-француженка), і яхту “Іоланда”, тоді найбільшу в світі... Це була багата родина, яка провадила спосіб життя, притаманний для тогочасної еліти. Звідси й такі статусні речі. Наприклад, Федір Терещенко [онук Артемія Терещенка] займався авіабудуванням, і на вихідні гості з Києва літаками літали до нього на Житомирщину й назад. Мені здається, цю історію можна розглянути з різних ракурсів: з одного боку, це було марнотратство, а з іншого – інноваторство, за яким (а не лише через нинішню війну) нас, українців, знають у світі» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 2.01).

Наукові видання НАН України

Науковці академії підготували монографію «Поведінкові стратегії населення в умовах поширення соціально небезпечних хвороб».

Нещодавно з'явилася монографія «Поведінкові стратегії населення в умовах поширення соціально небезпечних хвороб», яку підготували науковці Інституту соціології НАН України. Ця монографія – результат колективної праці науковців відділу соціальної експертизи, у якій аналізуються сучасний стан, тенденції та загрози поширення соціально-небезпечних хвороб в

українському суспільстві й у світі, основні зарубіжні теоретичні концептуальні моделі зміни поведінки, які найбільш широко використовуються у сфері охорони здоров'я стосовно профілактики соціально небезпечних інфекцій.

Видання вийшло за редакцією завідувача відділу соціальної експертизи Інституту соціології НАН України доктора соціологічних наук Г. Чепурко.

Авторський колектив:

– завідувач відділу соціальної експертизи Інституту соціології НАН України доктор соціологічних наук Г. Чепурко (передмова, розділи 1 і 4, післямова, наук. редакція);

– науковий співробітник відділу соціальної експертизи Інституту соціології НАН України доктор соціологічних наук О. Клименко (розділ 3);

– старший науковий співробітник відділу соціальної експертизи Інституту соціології НАН України кандидат соціологічних наук Ю. Привалов (підрозділ 2.1);

– провідний соціолог відділу соціальної експертизи Інституту соціології НАН України О. Трофименко (підрозділи 2.2 і 2.3).

Бібліографічний опис видання: Поведінкові стратегії населення в умовах поширення соціально небезпечних хвороб / Г. Чепурко, О. Клименко, Ю. Привалов, О. Трофименко ; за наук. ред. Г. Чепурко. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2023. 223 с. ISBN 978-617-14-0153-2

У монографії показано взаємозв'язок динаміки розповсюдження соціально-небезпечних хвороб з соціальними нерівностями та поведінковими стратегіями хворих в умовах війни в Україні. Визначені основні моделі поведінки ключових груп населення, які перебувають у зоні ризику інфікування ТБ, ВІЛ, гепатитів, ПСШ за умов поширення соціально-небезпечних хвороб. Виявлено взаємозв'язок між моделями / типами поведінки груп ризику і факторами, які вплинули на їх формування. Пропонується розглядати протидію соціально-небезпечним хворобам не як систему медичних заходів, а як складну комплексну політичну, управлінську, економічну, соціальну, медичну, гуманітарну, культурну тощо проблему, розв'язання якої суто медичними засобами та галузевим медичним управлінням не є ефективним.

Книга орієнтована на науковців, викладачів, студентів, а також усіх фахівців, які цікавляться питаннями поведінкових стратегій населення в умовах поширення соціально-небезпечних хвороб (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 11.01*).

***

Вийшов друком черговий випуск всеукраїнської газети для науковців та освітян «Світ» (№ 47–48 (1275–1276) за грудень 2023 р.)

У номері:

с. 1 – авторська колонка журналістки С. Галати «Працюємо на перемогу. Немає часу на поразку!»;

с. 2 – хроніки українського спротиву «Війна. Вистояти і перемогти» (5–14 листопада 2023 р.);

с. 3 – інформація журналіста Д. Шулікiна «Культурна спадщина і новий світопорядок» – про міжнародну науково-практичну конференцію «Світова культурна спадщина в умовах формування нового світопорядку»; інформація старшого виконавчого редактора журналу «Semiconductor Physics, Quantum Electronics and Optoelectronics» (SPQEO), старшого наукового співробітника Інституту фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова НАН України кандидата фізико-математичних наук П. Смертенка до 25-річчя цього періодичного видання; авторська колонка журналіста О. Листопада «Інструмент перемоги – інтелект»;

с. 4–5 – стаття головної редакторки «Світу» Л. Остролуцької «Наука має батьківщину. Науковому товариству ім. Шевченка – 150 років»; інформація М. Волинської «Працюємо на результат» – про щорічну конференцію Академії наук вищої школи України;

с. 6 – стаття «Синтезувати сто тисяч сполук, щоб відібрати десяток потрібних молекул» – інтерв'ю виконувача обов'язків заступника директора Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського НАН України доктора хімічних наук С. Колотілова;

с. 7 – стаття О. Листопада «Чи обійдемося без Каховського моря?» – про аргументи науковців за і проти відновлення Каховського моря;

с. 8 – стаття журналістки Н. Кулик «Йон Фоссе і його “невимовне”», – про лауреата цьогорічної Нобелівської премії з літератури, зокрема про його роман «Ранок та вечір», враженнями від якого поділилася перекладач І. Сабор (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*. – 2023. – 27.12).

***

З'явився номер журналу «Вісник Національної академії наук України» за грудень 2023 р.

Випуск відкривається розділом «Статті та огляди» – з публікаціями, присвяченими лауреатам Нобелівської премії 2023 р. та їхнім досягненням:

– «Перемога Мрнк-вакцин над пандемією коронавірусу SARS-CoV-2, який викликає захворювання COVID-19, або як синтетична Мрнк прослизнула повз вроджений імунний захист клітини. Нобелівська премія з фізіології або медицини 2023 року» (автори – директор Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України академік С. Комісаренко і старший науковий співробітник цього інституту кандидат біологічних наук С. Романюк);

– «Фізики зазирали... в приватне життя електронів. Нобелівська премія з фізики 2023 р. (автори – декан фізичного факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна член-кореспондент НАН України Р. Вовк, завідувач кафедри експериментальної фізики фізичного

факультету цього університету доктор технічних наук, професор В. Пойда і старший викладач цієї кафедри В. Лимар);

– «Квантові точки – основа сучасного та майбутнього матеріалознавства. Нобелівська премія з хімії 2023 року» (автори – директор Інституту хімії поверхні ім. О. О. Чуйка НАН України, академік-секретар Відділення хімії НАН України академік М. Картель і завідувач відділу квантової хімії та хімічної фізики наносистем цього інституту доктор хімічних наук, професор В. Лобанов);

– «Естетика творчості Йона Фоссе: тенденції та традиції. Нобелівська премія з літератури 2023 року» (авторка – науковий співробітник відділу зарубіжних і слов'янських літератур Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України кандидат філологічних наук О. Романова);

– «Гендерні відмінності на ринку праці: уроки Клаудії Голдін для України. Премія з економіки пам'яті Альфреда Нобеля 2023 року» (автор – академік-секретар Відділення економіки НАН України академік Е. Лібанова).

«Офіційний розділ» представляють інформаційні повідомлення про засідання Президії НАН України 4 і 18 жовтня 2023 р.

У розділі «З кафедри Президії НАН України» подано стенограми наукових доповідей, виголошених на цих засіданнях:

– «Цифрова трансформація енергетики як запорука забезпечення її стійкості» (доповідач – директор Інституту проблем моделювання в енергетиці ім. Г. Є. Пухова НАН України член-кореспондент НАН України В. Мохор);

– «Вплив тривалого радіонуклідного забруднення на водні організми» (доповідач – завідувач відділу водної радіоекології Інституту гідробіології НАН України член-кореспондент НАН України Д. Гудков);

– «Про наукові засади розроблення методики оцінювання збитків, завданих воєнними діями природним екосистемам» (доповідач – завідувач відділу геоботаніки та екології Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України академік Я. Дідух);

– «Розроблення та вдосконалення радіаційно стійких конструкційних матеріалів для ядерної енергетики України» (доповідачка – завідувач відділу фізики радіаційних явищ і радіаційного матеріалознавства Інституту фізики твердого тіла, матеріалознавства та технологій Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут» доктор фізико-математичних наук Г. Толстолуцька).

Завершують номер публікації у розділі «Вітаємо» – з нагоди 80-річчя академіка М. Співака, 75-річчя академіка М. Картеля, 75-річчя члена-кореспондента НАН України В. Семененко, 75-річчя члена-кореспондента НАН України Б. Іванова та 75-річчя члена-кореспондента НАН України В. Гусиніна (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 5.01*).

Інститут економіко-правових досліджень ім. В. К. Макутова НАН України і Міністерство юстиції України уклали Меморандум про співробітництво

Наприкінці грудня 2023 р. було укладено Меморандум про співробітництво між Інститутом економіко-правових досліджень ім. В. К. Макутова НАН України та Міністерством юстиції України.

Предмет Меморандуму – наукова та науково-практична співпраця між сторонами у формуванні Міністерством юстиції України державної правової політики та модернізації господарського законодавства, утвердженні конституційних засад правового господарського порядку, господарсько-правовому забезпеченні формування й реалізації основних напрямів економічної політики держави, науково-методичному аналізі підготовки законодавчих пропозицій у сфері забезпечення поваги бізнесу до прав людини, забезпеченні дотримання і виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами, зокрема щодо імплементації в національну правову систему норм економічної частини Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку, участі в здійсненні моніторингу впровадження й аналізу ефективності ухвалених нормативно-правових актів у зазначених сферах регулювання відповідно до встановлених Меморандумом мети і принципів й у визначених ним формах і умовах співпраці.

Меморандум укладено задля налагодження співпраці та комплексної взаємодії органів державної влади і наукових організацій в умовах реформування юридичного сектору й державного управління в Україні, розширення та поглиблення наукової співпраці для розвитку української правової науки, підтримання й розширення сталих довготривалих стосунків задля ефективнішого використання спільних можливостей, які впливають із Конституції України, Закону України «Про правотворчу діяльність» тощо.

Науковці академії та представники урядової структури узгодили кроки з практичної реалізації потенціалів сторін задля забезпечення руху України до ефективної правової демократичної держави (***Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 29.12).***

***

Фахівці Інституту економіки та прогнозування НАН України активно консультують і підтримують органи державної влади та місцевого самоврядування щодо розроблення регіональних стратегій розвитку

В умовах воєнного стану українську економіку необхідно просувати не лише на загальнодержавному, а й на місцевому рівні – там, де зосереджено ресурсну базу та людський капітал і превалюють інтереси, пов'язані зі

сталим розвитком і підвищенням добробуту громад. Попри повномасштабну війну і високий рівень невизначеності, громадам слід долати й нові виклики для формування та реалізації нової візії соціально-економічного розвитку. У відповідь на ці виклики Кабінет Міністрів України ще 4 серпня 2023 р. ухвалив постанови № 816 «Деякі питання розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації та проведення моніторингу реалізації зазначених стратегій і планів заходів» і № 817 «Деякі питання розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації та проведення моніторингу реалізації зазначених Стратегії і плану заходів», що передбачають актуалізацію регіональних стратегій розвитку з урахуванням розбудови пріоритетних секторів економіки, підтримки малого й середнього бізнесу, інновацій, залучення інвестицій, розвитку ринку праці на інклюзивних засадах тощо. Науковці відділу промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України активно консультують і підтримують органи державної влади та місцевого самоврядування в реалізації окреслених завдань у сфері стратегічного планування соціально-економічного розвитку. Наприкінці 2023 р. вони ініціювали для місцевих органів виконавчої влади низку заходів з аналітичної та методичної підтримки.

Зокрема, 24 жовтня 2023 р. завідувачка відділу промислової політики доктор економічних наук, професор Л. Дейнеко, старші наукові співробітники цього відділу доктори економічних наук, доценти О. Кушніренко й О. Ципліцька, кандидат економічних наук Н. Гахович і науковий співробітник кандидат економічних наук Л. Венгер провели фокус-групу за участю представників бізнес-асоціацій, регіональних органів влади, територіальних громад, закладів вищої освіти, наукових установ і громадських організацій за проектом «Сприяння підвищенню спроможності регіональних органів влади у формуванні стратегії повоєнного відновлення та розвитку промисловості (на прикладі Київської області)» та відповідно до проекту «Підтримка України у відбудові та відновленні», компонент якого впроваджує Київська школа економіки, а фінансує Європейський Союз.

Метою цього заходу було експертне оцінювання ключових проблем і чинників впливу на економічне відновлення регіонів; визначення найефективніших, на думку експертів, шляхів та інструментів стратегічного планування повоєнного відновлення регіональної економіки і виявлення потреб місцевих органів виконавчої влади в оновленні регіональних стратегій соціально-економічного розвитку.

Аналітичне дослідження й активне спілкування з територіальними громадами та регіональними органами влади у межах цього проекту дало змогу виокремити найсуттєвіші виклики стратегування регіонального розвитку. До них належать:

– взаємозалежність розроблення регіональної стратегії розвитку та стратегій територіальних громад;

- недосконале статистичне забезпечення, релокація бізнесу і непередбачуваність його намірів;
- структурні дисбаланси на локальних ринках праці (коли неможливо швидко дібрати і підготувати персонал для місцевих і переміщених підприємств, надто за активної міграції населення);
- труднощі у взаємодії з громадою та залучення представників громадськості до розроблення стратегії;
- планування в умовах руйнування бюджетотвірних підприємств;
- нерозробленість механізмів включення малого й середнього бізнесу регіону у великі проекти повоєнного відновлення;
- перестороги щодо використання донорських коштів для відновлення економіки й інфраструктури громад (що пов'язані з оцінюванням майбутніх витрат на утримання створених об'єктів і потреби місцевих громад у них).

24 листопада 2023 р. завідувачка відділом промислової політики доктор економічних наук, професор Л. Дейнеко, старші наукові співробітники цього відділу доктори економічних наук, доценти О. Кушніренко й О. Ципліцька провели воркшоп із впровадження європейських практик у стратегічне планування місцевого розвитку. У цьому заході взяли участь державні службовці Київської обласної військової адміністрації та представники територіальних громад Київської області (Бородянської, Білоцерківської, Яготинської, Ірпінської, Боярської, Великодимерської, Феодосіївської, Володарської, Таращанської) та інших регіонів України (Івано-Франківської, Львівської, Запорізької, Вінницької, Чернігівської областей), а також закладів вищої освіти, наукових установ, організацій громадянського суспільства, підприємців.

Як методологічну підтримку для представників місцевих органів виконавчої влади і громад Л. Дейнеко, О. Кушніренко, О. Ципліцька та Н. Гахович підготували посібник «Рекомендації щодо використання сучасних методів стратегування регіонального розвитку в умовах воєнного стану та високого рівня невизначеності», який представили на згаданих заходах і який викликав жвавий інтерес у громад. Це наочне керівництво розкриває, як громадам варто працювати за високої невизначеності, а також надає методичні рекомендації з висвітлення у стратегіях питань, передбачених до включення Постановою Кабінету Міністрів України № 816 (ідеться про оцінювання гендерного впливу, екологічно збалансований розвиток, врахування інтересів стейкхолдерів і бенефіціарів, участь громадськості в розробленні стратегічного плану, імплементацію принципів сталого розвитку та європейського «подвійного» переходу в стратегічні плани, з огляду на активну фазу євроінтеграції України) (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 29.12*).

Міжнародне співробітництво у галузі освіти та науки

Оголошено конкурс на отримання грантів для візитів молодих науковців НАН України до Польщі для стажування в науково-дослідних установах Польської академії наук

Згідно з Протоколом до Угоди про наукове співробітництво між Польською академією наук (ПАН) і Національною академією наук (НАН) України на 2022–2024 рр. молоді науковці установ НАН України (до 35 років) у поточному році матимуть змогу пройти стажування у науково-дослідних інститутах ПАН.

Організаційні та фінансові умови зазначених візитів до Польщі містяться в Додатку 3 Протоколу до Угоди про наукове співробітництво між ПАН і НАН України на 2022–2024 рр. Охочі взяти участь у конкурсі мають надати коротку наукову біографію (CV) англійською та українською мовами за формою.

CV разом із супровідним листом необхідно подати до Відділу міжнародних зв'язків НАН України не пізніше 23 лютого 2024 р. на адресу: 01601 МСП, Україна, Київ 30, вул. Володимирська, 54, Президія Національної академії наук України, Відділ міжнародних зав'язків НАН України. Наявність електронних версій обов'язкова (надсилати у форматі DOC на електронну адресу petrushenko@nas.gov.ua з поміткою «на конкурс щодо стажування в ПАН»).

Після прийняття польською стороною рішення щодо схвалених кандидатур для здійснення візитів до Польщі, відповідне оголошення буде розміщено на офіційному вебсайті НАН України.

Довідки за телефоном 234 37 28 (Петрушенко Г.) (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 11.01*).

***

Київський академічний університет став партнером нового проєкту «Wennovate» в рамках програми «Горизонт»

Новий проєкт «HORIZON Interconnected Innovation Ecosystem» під назвою «Спільне створення більш зв'язаних екосистем для перехідних європейських інновацій» (WEnnovate) було запущено наприкінці 2023 р.

Проєкт «Wennovate» – це колаборація кількох країн для створення нових систем і рішень для розв'язання нагальних складних і системних завдань. Він триватиме 12 місяців і буде зосереджений на переході до стійких відновлюваних джерел енергії та міжгалузевих заходах у сфері енергетики та цифрових інновацій, узгоджених із Цілями сталого розвитку та Новим європейським інноваційним порядком денним.

Партнерами проєкту виступають організації з Угорщини, Словаччини, України та Нідерландів: Stitching Sustainable Scale up Foundation (Нідерланди), G-Force SRO (Словаччина), Київський академічний

університет (Україна), Фонд Розвитку Інновацій (Україна), Unify Energy BV (Нідерланди), Провінція Утрехт (Нідерланди), Design Terminal, координатор проєкту (Угорщина).

Мета проєкту – зробити використання чистої енергії доступним для кожного європейця, підтримати місцеві енергетичні спільноти та сприяти спільному використанню енергії.

Протягом 12 місяців консорціум проводитиме дослідження та розроблятиме загальну методологію для побудови співпраці між партнерами, аналізуватиме існуючі інноваційні плани та стратегії, виявлятиме сфери для сталого економічного зростання та відображатиме недоліки, потреби та можливості. Консорціум також координуватиме та спільно розроблятиме свої програми, заохочуючи узгодження нормативних актів, що впливають на інноваційну сферу, на основі вказівок Нового європейського порядку денного інновацій та створюючи нові рамки для підтримки екосистем.

Реалізація проєкту планується в два етапи: фаза дослідження та етап залучення зацікавлених сторін (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 9.01).

***

Японсько-український спільний дослідницький проєкт «Далекі та близькі партнери Японія та Україна: історичні передумови, виклики та перспективи»

У грудні 2023 р. відбулася міжнародна японсько-українська онлайн-конференція, організована Інститутом соціальних досліджень Охара (Японія) та Державною установою «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Конференція стала початковим етапом реалізації Спільного японсько-українського дослідницького проєкту «Японія та Україна. Далекі та близькі партнери: історичні передумови, виклики та перспективи».

Цей унікальний науково-дослідницький проєкт є втіленням якісно нового етапу японсько-українських відносин під час російської агресії проти України, коли японський народ, уряд Японії стали союзником № 1 в Азії, твердо і беззастережно засудили російське вторгнення і надають українському народу всебічну допомогу. І конференція, і проєкт також стали переконливим свідченням взаємної щирої симпатії наших двох народів, які, незважаючи на колосальну відстань між країнами, мають багато спільного як в менталітеті, цінностях, так і в історичному досвіді, тому виявляють великий інтерес один до одного.

Вітальне слово проголосили професор Університету Хосей (Японія) Р. Шіндо та заступник директора з наукової роботи Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» кандидат історичних наук, доцент В. Солошенко. Саме завдяки їхнім зусиллям було започатковано і розпочато реалізацію спільного японсько-українського дослідницького проєкту.

У доповіді колишнього директора Інституту соціальних досліджень Охара професора А. Сузукі «Профспілкова дипломатія під час Холодної війни із фокусуванням на відносини між японськими профспілками та профспілками країн Східного блоку» була представлена картина достатньо складної й напруженої боротьби за умі та серця робітничого класу Японії, зокрема провідних профспілок гірників, за те, щоб не допустити їхнього серйозного полівіння в час, коли Радянський Союз та інші країни Східного блоку намагались активно використати значне поширення контактів японських та радянських профспілок гірників під час поїздок до Радянського Союзу, зокрема до Донбасу, представницьких делегацій японських профспілок протягом 50-х років ХХ ст.

Директор Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» член-кореспондент НАН України, професор А. Кудряченко представив доповідь «Співпраця України та Японії в період російсько-української війни», у якій всебічно розкрив динаміку, особливості та перспективи українсько-японських відносин під час російської агресії. Для політики всебічної підтримки героїчної боротьби українського народу, починаючи з 24 лютого 2022 р., притаманні наступні характерні особливості. По-перше, Японія не лише рішуче засудила російську агресію, але й приєдналася до санкційної політики західних держав. По-друге, незважаючи на те, що в Японії діє й донині найбільш пацифістська у світі конституція, ця країна, за словами посла України в Японії С. Корсунського, «демонструє найвищий рівень підтримки України та надає допомогу, заради якої довелось переступити через власні принципи». У свою чергу Україна зробила важливі кроки назустріч Японії, підтримавши Токіо в питанні Курильських островів. Указом Президента України В. Зеленського від 7 жовтня 2022 р. Україна визнала Курильські острови територією Японії, яка тимчасово окупована Росією. Важливим документом стратегічного рівня стала Спільна заява про особливе глобальне партнерство, підписана в Києві 21 березня 2023 р. лідерами обох держав.

Професор Університету Хосей Р. Шіндо виступила із доповіддю «Співжиття японців та нових українських поселенців у Південному Карафутто (Сахалін після Другої світової війни)». Науковиця зазначила, що протягом тривалого часу документи та архіви з цієї проблематики були під забороною і стали оприлюднюватися лише під час так званої Перебудови. Перша хвиля українських поселенців з'явилася на території острова у 1946 р. Це були здебільшого українські селяни з раніше окупованих нацистами регіонів України, які залишилися без житла. Протягом 1946–1949 рр. і японці, і українські переселенці жили поруч. Відбувався процес запозичення і засвоєння звичок та культури представників обох народів. Дослідниця наголосила, що зазначена тема важлива для подальшого вивчення в історичній перспективі.

Заступник директора з наукової роботи Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» кандидат історичних наук, доцент

В. Солошенко у своїй доповіді «Співпраця між Україною та Японією у сфері науки та культури (середина ХХ – початок ХХІ століття)» висвітлила процес поглиблення та урізноманітнення українсько-японських зв'язків у сфері науки та культури. Етапним документом стала Спільна заява про нове партнерство у ХХІ столітті між Україною та Японією (2005 р.). Активними та плідними стали багатопланові програми досліджень медичних наслідків аварії на Чорнобильській АЕС кількома провідними японськими та українськими науковими центрами, співробітництво балетної школи мистецтв Терада (Кіото) з Державним хореографічним училищем (Київ), участь українських дітей у міжнародних конкурсах дитячого малюнку «Kanagawa Biennial World Children's Art Exhibition» тощо. Важливою складовою співробітництва є дружба міст-побратимів, міст-партнерів – Києва і Кіото, Одеси та Йокогами, Львова і Кобе. Позитивна динаміка розвитку відносин між обома країнами у сфері науки і культури – це потужні підвалини для подальшого поглиблення співробітництва та міцної дружби між нашими країнами і народами.

Доцент Університету Хосей С. Ера у доповіді «Політика щодо біженців та українські евакуйовані в Японії» охарактеризувала особливості політики Японії щодо українських переселенців під час російської агресії проти України на рівні урядових заходів і дій місцевої влади, передусім щодо якнайшвидшої їхньої інтеграції до ринку праці, надання їм гуманітарної та освітньої допомоги.

Провідний дослідник неурядової організації «PR Army», науковий співробітник Джорджтаунського університету (США) В. Гаврилов у доповіді «Російська агресія і розвиток дискримінаційних практик за етнічною приналежністю на окупованих територіях України (депортація, русифікація та мілітаризація українських дітей)» детально проаналізував цей воєнний злочин нинішнього кремлівського режиму щодо дітей з окупованих територій України. За даними ООН, з 24 лютого 2022 р. РФ депортувала понад 2,8 млн українців з тимчасово окупованих територій, з них декілька сотень тисяч дітей незаконно вивезли до Російської Федерації та Республіки Білорусь.

Завідувач відділу історії країн Азії та Африки Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» кандидат історичних наук, доцент В. Швед у доповіді «Сучасна стратегія Японії щодо розвитку відносин з Глобальним Півднем: наслідки для України» зупинився на аналізі зазначеного напрямку зовнішньої політики Японії. Уряд Японії, виходячи зі всебічного аналізу сучасного міжнародного розвитку, коли збільшилася роль Глобального Півдня у світовій політиці, вніс певні корективи до свого зовнішньополітичного курсу з урахуванням зазначеного чинника. Японія ефективно використала своє головування протягом 2023 р. у G7 з тим, щоб значно поглибити свої відносини з країнами Глобального Півдня і протидіяти таким чином спробам Росії та Китаю повністю панувати серед цієї групи країн. Успішне проведення саміту G7 у Хіросімі (травень 2023 р.),

оприлюднення нового плану Вільного та відкритого Індो-Тихоокеанського регіону стали важливими віхами в реалізації політики Японії щодо країн Глобального Півдня. Під час візиту прем'єр-міністра Японії Ф. Кішиди до України (березень 2023 р.) були обговорені плани співпраці України з Японією щодо реалізації ряду важливих проєктів у просторі Глобального Півдня.

Спеціально запрошена викладачка факультету соціальних досліджень Університету Хітоцубаші доктор філософії Ю. Овада у доповіді «Мирні рухи в Японії проти російської атаки на Україну. Сучасний аналіз» зробила порівняльний аналіз антивоєнних рухів у Японії під час війни в Іраку та в умовах нинішньої російської агресії проти України. Дослідниця виявила суттєві відмінності між ними як у розмаху, охопленні японських територій, так і у форматах організації і мобілізації учасників антивоєнних рухів.

Старший викладач кафедри військової підготовки Національного університету оборони України Н. Солошенко у доповіді «Ядерні, техногенні катастрофи та спільна боротьба в їх подоланні Японії та України» зупинилася на розгляді ядерних та техногенних катастроф, які відбулись у цих країнах, та заходах щодо подолання їх наслідків. Ішлося про аварію на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 р. та аварії на японській АЕС Фукусіма-1, що сталася 11 березня 2011 р. Висвітлено потужну підтримку, яка була надана з боку японського уряду для здійснення проєкту з перетворення об'єкту «Укриття» на екологічно безпечну систему. Розглянуто спільність підходів України та Японії в реагуванні на сучасні виклики та глобальні загрози, тотожність позицій країн щодо відстоювання демократичних цінностей та верховенства права, що є міцним фундаментом для плідного розвитку усього спектра відносин.

Науковий дослідник Інституту соціальних досліджень Охара Р. Іто в доповіді «Уявлення про Україну у дослідницьких структурах з соціальних проблем у передвоєнній Японії на основі колекції періодики в Інституті соціальних досліджень Охара» дослідив головні теми японської історіографії зазначеного періоду щодо української проблематики. Такими темами є визвольні рухи під час російської революції, радянська політика щодо Української Республіки, зміни в національній політиці з початку 20-х р. ХХ ст., колективізація та Голодомор. Найбільш відомими науковими публікаціями цього періоду стали: «Щодо радянської національної теорії після Сталіна» Й. Мурата, колишнього відомого учасника комуністичного руху в Японії, та дослідження О. Сакае про Н. Махно, що має значну цінність.

Старший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» кандидат економічних наук Є. Прип'юк присвятив свою доповідь «Розвиток політичних та економічних відносин між Японією та В'єтнамом з 1945 р. по сьогодні» аналізу глибоких та якісних змін у взаємовідносинах країн протягом згаданого часу. За цей тривалий період взаємовідносини між Японією та В'єтнамом з

відверто ворожих змінилися на відносини стратегічного партнерства і наразі країни успішно співпрацюють у рамках міжнародних та регіональних організацій, зокрема в рамках Угоди про Транстихоокеанське партнерство, а також у рамках Регіонального всебічного економічного партнерства, у якому беруть участь Японія і країни-члени АСЕАН.

Підсумовуючи результати конференції, її організатори зазначили, що вона стала ще одним важливим кроком на шляху поглиблення співпраці японських та українських науковців у галузі соціогуманітарних наук на основі масштабних наукових проєктів та відповідає сучасним тенденціям розвитку взаємовідносин Японії та України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 28.12).

Нагороди і відзнаки

Указом Президента України № 816/2023 від 8 грудня 2023 р. за особисту мужність, виявлену у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, самовіддане виконання військового обов'язку Орденом «За мужність» III ступеня нагороджений директор Національного історико-археологічного заповідника «Ольвія» НАН України кандидат історичних наук Р. Козленко.

У вересні минулого року Р. Козленко отримав Відзнаку командувача оперативного угруповання військ «Херсон».

Козленко Р. – археолог, кандидат історичних наук, директор Національного історико-археологічного заповідника «Ольвія» НАН України, член Спілки археологів України, член Національної спілки краєзнавців України.

Народився першого серпня 1988 р. у м. Миколаїв. Учасник понад 40 археологічних експедицій. Керівник Периферійної експедиції НІАЗ «Ольвія» НАН України. З 2005 р. бере активну участь у дослідженнях городища епохи фінальної бронзи Дикий Сад, розташованого в історичному центрі м. Миколаїв.

У складі Миколаївської археологічної експедиції брав участь у відкритті та дослідженнях низки археологічних пам'яток на території м. Миколаїв та Миколаївської області, зокрема античних некрополів поселення Миколаїв VI. З 2006 по 2009 р. – участь у роботі Березанської археологічної експедиції на о. Березань, на античному некрополі та поселенні Козирка II. У 2007–2008, 2016–2021 рр. – участь в роботі Ольвійської міжнародної експедиції (ділянки Р-25, Т-4, передмістя та некрополь). З 2010 р. проводить самостійні археологічні розвідки на території хори Ольвії.

У 2010 р. відкрив, а в 2011 р. розпочав розкопки нового римського форту біля с. Кам'янка Очаківського району. У 2017 р. відновив дослідження укріпленого поселення ольвійської округи римського часу Козирка I.

У 2007–2012 рр. – лаборант, науковий співробітник науково-дослідного центру «Лукомор'є» ОАСУ Інституту археології НАН України.

У 2014–2015 рр. – служба у Збройних силах України.

З 2016 р. – молодший науковий співробітник відділу археології Нижнього Побужжя Національного історико-археологічного заповідника «Ольвія» НАН України, пошукач відділу античної археології Інституту археології НАН України.

У 2020 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради при Інституті археології НАН України захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук.

У 2021 р. обраний директором НІАЗ «Ольвія» НАН України.

З 25 лютого 2022 р. – служба у Збройних силах України. Головний сержант стрілецької роти 409 окремого стрілецького батальйону 22 окремої механізованої бригади.

Переможець конкурсу на здобуття грантів НАН України групами молодих учених НАН України для проведення досліджень за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки у 2022–2023 рр. Автор наукового проєкту «Суспільні та природні чинники ранніх урбанізаційних процесів у Північно-Західному Причорномор'ї (на прикладі античних центрів)» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 9.01).*